In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

Sanskrit Academy Series No. 105

Selections from Prakrit Literature

ప్రాకృతపాఠమాలికా

Editors of First Edition
Prof. K. Kamala
Dr. Praturi Srinivas

Publisher & General Editor
Prof. Ch. Gopal Reddy
Registrar, Osmania University
Director I/c, Sanskrit Academy

Editor of Second Edition
Dr. Joshi Santosh Kumar
Research Assistant

SANSKRIT ACADEMY
(Adarsha Shodha Sansthan)
Recognised by Rashtriya Sanskrit Sansthan under Ministry of HRD,
Government of India, New Delhi
Osmania University, Hyderabad - 500 007 (T.S)

2018

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

Sanskrit Academy Series No. 105

Selections from Prakrit Literature

ప్రాకృతపాఠమాలికా

Editors of First Edition

Prof. K. Kamala
Dr. Praturi Srinivas

Publisher & General Editor

Prof. Ch. Gopal Reddy
Registrar, Osmania University
Director I/c, Sanskrit Academy

Editor of Second Edition

Dr. Joshi Santosh Kumar
Research Assistant

SANSKRIT ACADEMY
(Adarsha Shodha Sansthan)
Recognised by Rashtriya Sanskrit Sansthan under Ministry of HRD,
Government of India, New Delhi
Osmania University, Hyderabad - 500 007 (T.S)

2018

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ISBN – 978-93-80171-40-1

Selections from Prakrit Literature

ప్రాకృతపాఠమాలికా

Publisher & General Editor

Prof. Ch. Gopal Reddy

Registrar, Osmania University

Director I/c, Sanskrit Academy

Editor of Second Edition

Dr. Joshi Santosh Kumar

Research Assistant

© copyrights reserved

First Edition: 2003

Second Edition: 2018

Copies: 1000

Price: 60/-

Copies can be had from:

SANSKRIT ACADEMY

(Adarsha Shodha Sansthan)

Osmania University,

Hyderabad - 500 007. (T.S)

Phone & Fax: 040-27070281

Website: www.osmania.ac.in/sanskritacademy

E-mail: sanskritacademyhyd@gmail.com

Printed at: **Hyderabad**

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

Foreword

Prakrit is a kind of bridge between the Sanskrit and the Indian languages. Likewise, the study of Sanskrit would remain incomplete without proficiency in Prakrit. Eminent scholars like A.C. Woolner, Jacobi, Weber,and Rhys Davies have made memorable efforts in this direction. Emulating their ideal, Dr. K.Kamala, Professor in the Sanskrit Department of the Osmania University rendered noteworthy service to this cause during her tenure as Director of the Sanskrit Academy during 1996-2007. Dr. Kamala is a distinguished scholar who made remarkable contribution to the sustenance of the literature of Prakrit language. She did her doctoral research in Prakrit and published a translation Vajjalaggam, a well known Prakrit work. Taking cognizance of the Prakrit inclusions in M.A. Sanskrit syllabus and in association with Dr. Praturi Srinivas, Principal of Sri Venkateswara Vedanta Vardhini Sanskrit College, she has published for the first time, "Selections from Prakrit Literature" in the year 2003. The demand for this book was such that it went out of print in a short while. Post graduate scholars use photo copies of this book even now. Responding to the need and request of such students, the Sanskrit Academy is bringing out a reprint of the "Selections from Prakrit literature".

Appreciations go to Dr. Joshi Santosh Kumar, Research Assistant, whose efforts are primarily responsible for this second print seeing light and other employees of the Academy for their active cooperation.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

We express heart-felt gratitude to all those who have supported the production of this reprint by providing necessary resources in time.

We are greatly thankful to Prof.S.Ramachandram, Vice-Chancellor, Osmania University and Chairman of Sanskrit Academy, Prof. Parameswara Narayana Shastry, Vice-Chancellor, Rashtriya Sanskrit Sansthan, as also to Prof. S. Subrahmanya Sarma, Registrar, Rashtriya Sanskrit Sansthan.

We hope this volume of "Selections from Prakrit literature" will be useful to students, as well as researchers of Sanskrit and Prakrit language literatures.

Prof. Ch. Gopal Reddy
Registrar, Osmania University
& Director i/c , Sanskrit Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రాకృత సరస్వతి

ప్రాకృతభాష ఆంధ్ర సంస్కృతభాషల మధ్య వంతెన వంటిది. ఏ భారతీయ భాషకైనా ఈ సూత్రము వర్తిస్తుంది. బౌద్ధ, జైన, లౌకికసాహిత్యాలనే మూడు పాయలుగా ప్రవహించిన ఈ ప్రాకృత త్రివేణి జన సాధారణభాష. కాబట్టి క్రీ.పూ. అయిదారువందల సం॥ల కాలం నాటికే అధ్యయన యోగ్యమైన వేదభాషనుండి విడిపోయి ప్రాంతభేదాలనుబట్టి అచ్చుల, హల్లుల ఉచ్చారణలో వైవిధ్యాన్ని అప్రయత్నంగా సంతరించుకున్నది.

సంస్కృత ప్రాకృతభాషల జన్యజనకసంబంధము విషయములో మతభేదాలున్నవి. సంస్కృతము ప్రకృతి – ప్రకృతి నుండి వచ్చింది ప్రాకృతము అని ఒక వాదము, ప్రాకృతమే ప్రకృతి. దాని నుండి సంస్కరించబడిన భాష సంస్కృతమని వేరొక వాదము – ఏ ప్రాకృతమునుండి సంస్కరించబడినదీ సంస్కృతము? మాగధియా? పైశాచియా? మహారాష్ట్రీ లేక శౌరసేనియా? వేదకాలమునాటి విశేషణములు లేని ఒక భాష – ఆ భాషనుండి సంస్కరించబడిన సంస్కృతము ఏర్పడితే, దాని పాయలుగా మాగధి వంటి భాషలు విస్తరించినవని అంగీకరించడము యుక్తి యుక్తము – సంస్కృత ప్రాకృత భాషలు కలిపితేనే భారతీయ సాహిత్యములో ప్రాచీన, మధ్యయుగాల సాహిత్య వికాసము పరిపూర్ణమవుతుంది.

ప్రాచీనభారతదేశములో ఒక దశలో జనము సంస్కృతభాషను అర్థము చేసుకున్నా, ఆ భాషలో మాట్లాడటం జనసామాన్యానికి సాధ్యము కాలేదు. వారు తమ వ్యవహారయోగ్యాలైన ప్రాకృతాలలో సమాధానాలు చెప్పేవారు. ఇది నాటకాలలో పాత్రోచితభాషలో వ్యవహరించడమనే సంప్రదాయానికి దారి తీసింది. సంస్కృతరూపకాలలో దాదాపు సగము ప్రాకృతభాషలలో వ్యవహారము సాగుతుంది. కాబట్టి సంస్కృతాధ్యయనము గూడా ప్రాకృతము వస్తేనే పరిపూర్ణమవుతుంది.

విశ్వవిద్యాలయాలలో ఎమ్.ఎ. చదివే విద్యార్థులకు ప్రాకృత

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy
పాఠ్యప్రణాళికనొకదానిని తయారుచేసి నూరు, నూట ఏబది సం॥లకు పూర్వము A.C. Woolner పండితుడు. ఈ పాఠాలకు ఇంగ్లీషులో అనువాదాన్ని భాషలను గూర్చిన వ్యాకరణాంశాలను పొందుపరచి ప్రామాణికమైన గ్రంథాన్ని ముద్రించినాడు. A.C. Woolner, Jacobi, Weber, Rhys Davies వంటి వారెందరో క్రీ॥శ॥ 19వ శతాబ్దంలో ప్రాకృతానికి, బౌద్ధ, జైన సాహిత్యాలకు ఎనలేని సేవ చేసినారు.

ప్రస్తుత పాఠ్యాంశాలు, ఎక్కువగా నాటకాలనుండియేగాక, జైన కల్పసూత్రాల నుండి, కాలకాచార్యచరితము వంటి కథలనుండి, గాథాసప్తశతి, సేతుబంధము వంటి ప్రాకృతకావ్యాలనుండి సేకరించబడినవి. శౌరసేనీ, మహారాష్ట్రీ, జైనమహారాష్ట్రీ, అర్ధమాగధీ భాషలపరిచయము ఇక్కడ జరుగుతున్నది.

ప్రస్తుత ప్రాకృతాన్ని సంస్కృతఛాయను నాగరిలిపిలో వ్రాసి, దానికి తెలుగు అనువాదాన్ని ఇస్తే తెలుగు దేశములో ప్రాకృతము చదువగోరిన వారికి సౌకర్యము ఏర్పడుతుందని ఈ చిన్నపుస్తకాన్ని ముఖ్యంగా విద్యార్థులను దృష్టిలో పెట్టుకొని సంస్కృతఅకాడెమీ ప్రచురణ చేస్తున్నందులకు చాలా ఆనందముగా ఉన్నది. కాలకాచార్య కథానకము, కల్పసూత్రము అనే పాఠ్యాంశాలకు సంస్కృతఛాయ దుర్లభమవడం చేత యథాశక్తి ఛాయను సిద్ధం చేయడం జరిగింది. ఈ పుస్తకము ద్వారా పాఠకులకు ప్రాకృతం విషయంలో ఒక అవగాహన ఏర్పడితే మా ప్రయత్నము సార్థకమయినట్లే – అంతేగాక, తెలుగులో అచ్చ తెనుగు పదాలుగా గుర్తింపబడిన పదాలు, ప్రకృతి – వికృతి అని స్కూలు పాఠ్యపుస్తకాలలో నేర్పిస్తారు. ఈ వికృతి అంటే అచ్చతెలుగు పదాలన్నీ దాదాపు ప్రాకృతపదాలే.

భారతప్రభుత్వములో మానవసంసాధనశాఖకు (Ministry of H.R.D.) అంగంగా రాష్ట్రీయసంస్కృతసంస్థానము దేశములో నాలుగుచెఱగుల ఆదర్శవిద్యాలయాలకు, ఆదర్శశోధసంస్థానాలకు ఉదారంగా ధన సహాయాన్ని ఇస్తూ, గ్రంథప్రచురణకు దోహదము కలిగిస్తున్నది. వారు అనుదానము చేసిన ద్రవ్యరాశివల్లనే సంస్కృతఅకాడెమీ తరపున ఈ గ్రంథప్రచురణకు సులభ సాధ్యమయింది. అందుకని భారత ప్రభుత్వానికి, సంస్కృత సంస్థానానికి తొలుత కృతజ్ఞతలను చెప్పుకుంటున్నాను.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సంస్కృతఅకాడెమీ స్థాపించి క్రీ॥ 2004 [illegible] పూర్తి అవుతుంది. ఈ అర్ధశతాబ్ద కాలంలో ఎన్నో ఒడిదుడుకుల నెదుర్కుంటూ ఈ సంస్థ నిలదొక్కుకోవడానికి, ఈ వేళ భారతప్రభుత్వము గుర్తింపు దీనికి రావడానికి ఉస్మానియావిశ్వవిద్యాలయము చేసిన సహాయము, ప్రోత్సాహము, స్థానబలమూ కారణము. విశ్వవిద్యాలయ ఆవరణలో ఈ సంస్థ ఉండడం వలన, దీనికొక మాన్యత ఏర్పడింది. వర్తమానదశలో విశ్వవిద్యాలయ ఉపాధ్యక్షులుగా ఆచార్య వి.రామకిష్టయ్యగారు, ఆచార్య డి.సి.రెడ్డిగారు, ఆచార్య జె.అనంతస్వామిగారు, రిజిస్ట్రారు శ్రీ ముత్యంరెడ్డిగారు గణనీయమైన సహాయాన్ని చేసి ఈ సంస్థను నిలబెట్టినారు. వారికి నా ధన్యవాదాలను తెలుపుకుంటున్నాను. యూనివర్సిటీ యంత్రాంగానికంతటికి నా ధన్యవాదాలు – ఒక్కొక్కరిని పేరు పేరునా లెక్కబెటితే ఈ పట్టిక అనంతమవుతుంది కదా!

సంస్కృతఅకాడెమీలో ఎడిటర్‌గా పనిచేస్తున్న డా॥ వి. శ్రీనివాసశర్మ, రిసెర్చ్ అసిస్టెంటుగా శ్రీ కె.వి.సూర్యప్రకాశ్ యథోచితంగా నాకు సహాయం చేస్తూ ఉన్నారు. వారికి నా శుభాకాంక్షలు.

ఈ గ్రంథనిర్మాణంలో ప్రతి దశలోనూ, అంటే ఒక ప్రణాళిక ఏర్పాటు చేసుకున్నప్పటినుండి, సంస్కృతఛాయలు లేని పాఠాలకు ఛాయను తయారుచేయడం, పాఠనిర్ణయం మొదలైన విషయాలలో, ప్రూఫుదిద్దడములో, ముద్రణకార్యాన్ని మొత్తము నిర్వహించడములో ప్రచురణ కర్తగా కాక, సహాధ్యాయిగా, సలహానిస్తూ నాకు తోడ్పడిన డా॥ప్రాతూరి శ్రీనివాస్, (ప్రిన్సిపాల్, వేదాంతవర్ధినీ సంస్కృత కళాశాల, బోయిన్‌పల్లి, హైదరాబాదు)కు నేను ధన్యవాదాలు చెప్పను. అతడు భవిష్యత్తులో సంస్కృత ప్రాకృత భాషారంగాలలో ప్రగతిని సాధించి, విద్వాంసులమన్ననలను అందుకోవాలని శుభాకాంక్షలను మాత్రము అందజేస్తాను. సుజాతగ్రాఫిక్స్ అనే ముద్రణసంస్థద్వారా డా॥శ్రీనివాస్ అందిస్తున్నసేవకు మాత్రం ధన్యవాదాలను సమర్పిస్తున్నాను.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

శ్రీమాన్ వరవస్తువెంకటరామానుజస్వామివారు, శ్రీరాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు, శ్రీపుట్టపర్తినారాయణాచార్యులు, శ్రీపంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రిగారు, శ్రీ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు, శ్రీ తిరుమల రామచంద్ర, శ్రీ అవధానము చంద్రశేఖరశర్మగారివంటి విద్వాంసులు ఇటీవలి కాలంలో తెలుగు దేశంలో ప్రాకృతానికి ప్రచారాన్ని కలిగించిన ప్రాతఃస్మరణీయులు, మహామహోపాధ్యాయ శ్రీపుల్లెలశ్రీరామచంద్రుడుగారు రచించిన "ప్రాకృత సాహిత్య చరిత్ర" ఇప్పుడు ప్రాకృత ప్రాశస్త్యాన్ని వివరించే గ్రంథము. ఇట్లాంటి పుస్తకాలెన్నో రావలసిన అవసరమున్నది.

నా ఈ చిన్న ప్రయత్నాన్ని పాఠకులు మన్నించగలరని ఆశిస్తున్నాను.

ఇట్లు

కె. కమల

డైరక్టరు, సంస్కృత అకాడెమీ

ఉస్మానియావిశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాదు

స్వస్తిశ్రీ స్వభానునామ సంవత్సర

వైశాఖశుద్ధతదియ, అక్షయతృతీయ

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विषयसूची

	ప్రాకృతభాష – సాహిత్యము	01
	ప్రాకృతభాషలవైశిష్ట్యము	05
	మధ్యయుగములో వికసించిన ప్రాకృతాలు	08
1.	रत्नावली	14
2.	अभिज्ञानशाकुन्तलम्	17
3.	मृच्छकटिकम्	21
4.	कर्पूरमञ्जरी	30
5.	अभिज्ञानशाकुन्तलम्	38
6.	मृच्छकटिकम्	40
7.	गाथासप्तशती	41
8.	सेतुबन्धः	46
9.	कालकाचार्यकथनकम्	54
10.	कल्पसूत्रम्	61

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain, Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రాకృతభాష - సాహిత్యము

సంస్కృతప్రాకృతములు ఒకే నాణెమునకు ఇరుపక్కలవంటివి. వేదభాషలోనే ప్రాకృతప్రయోగములను పోలిన ప్రయోగములున్నవని కర్ణేభిః (ప్రా. కణ్ణేహిం) వంటి ప్రయోగములను చూచిన విద్వాంసులు అభిప్రాయపడిరి. వేదభాషకు భాష, దేవీవాక్ అనిపేర్లు ఉన్నట్లు సంస్కృతము అనే పేరు తరువాత వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. రామాయణసుందరకాండలో హనుమంతుడు సీతాదేవిని అశోకవనములో దర్శించి ఆమెతో ఏమి మాటలాడవలయునని యోచిస్తూ ఇట్లా అంటాడు.

"వాచం చోదాహరిష్యామి ద్విజాతిరివ సంస్కృతామ్,
రావణం మన్యమానా మాం సీతా భీతా భవిష్యతి"

(నేను ద్విజాతివలె సంస్కృతభాషను ప్రయోగించి సంభాషణము చేసినట్లయితే, రావణుడే మారురూపులో వచ్చి తనను తర్జించుచున్నాడని తలచి సీత బిత్తరిల్లుతుంది అని భావము. రావణబ్రహ్మ మాట్లాడేది సంస్కృతభాష)

జన సామాన్యము పలుకుబడులతో బాగా ఎదిగిన భాష ప్రాకృతమైతే దాని సంస్కృతరూపము అంటే సంస్కరింపబడినరూపము సంస్కృతము అని తెలుస్తున్నది. ఈ విధంగా సంస్కృత ప్రాకృత ప్రవాహములు ఒకదానితో నొకటి ఒరుసుకుంటూ పారినవి.

సంస్కృతభాష ప్రకృతి. దానినుండి అనగా ప్రకృతి నుండి పుట్టినది ప్రాకృతము అని ఆలంకారికులు చెప్పినారు.

ప్రకృతిః సంస్కృతమ్ తత్ర భవం ప్రాకృతమ్ అని. అట్లుగాక ప్రాకృతము నుండే సంస్కరించబడిన సంస్కృతభాష పుట్టిందని వాదించేవారూ ఉన్నారు.

ఈ మధ్యలో ఒక జైనసాధువు ఇట్లా అన్నారు. మానవుడు ప్రకృతినుండి దూరంగా పోయే కొద్ది ఆపదలలో చిక్కుకుంటున్నాడు. అట్లే ప్రకృతి (ప్రజలు)లో సహజంగా వచ్చిన ప్రాకృతభాషనుండి దూరంగా పోయేకొద్ది ఆపదలను కొని తెచ్చుకున్నట్లే అయినదని ఆ సాధువు చమత్కరించలేదు. నిష్ఠతో అన్నాడు.

పాణినీయమైన సంస్కృతభాషకు, పలుకుబడులకు, కారకప్రయోగాలకు ప్రామాణికత ఏర్పడినది. అట్లే కోశకారులందరు సంస్కృతపదజాలాన్ని చేర్చి అనేక

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

కోశాలను నిర్మించినా అమరకోశము కోశగ్రంథాలలో ప్రమాణమైనది. భాష అంటే, సాహిత్యమంటే రామాయణమే, ఇది సాహిత్య ప్రమాణాలలో మేరునగ సమానమైనది. రామాయణభాష ఈ నాటికిని చెక్కు చెదరకుండా ప్రయోగములో ఉన్నది. ఏదైనా చిన్న చిన్న మార్పులు చేర్పులు పలుకుబడులలో వచ్చి ఉండవచ్చును. అంతేకాని ఈనాటివరకు మౌలికమైన మార్పులేవీ భాషలో రాలేదు. రామాయణము తరువాత సంస్కృతసాహిత్య సౌధమునలంకరించిన మహాకవులందరున్నూ, కావ్యసౌందర్యము కొరకు ప్రౌఢప్రయోగాలకొరకు, శ్లేషవిరోధాభాసాలకొరకు ప్రయత్నించినవారే కాని భాషాస్వరూపమును మార్చే ప్రయత్నము చేయలేదు. ఆ విధంగా చేసిన ప్రయత్నాలన్నీ ప్రాకృతరూపాలుగా, అపభ్రంశరూపాలుగా పరిణమించి చీలిపోయినవి. కాబట్టి ఈనాటికి కూడా సంస్కృతకవులు రామాయణ భాషలో రచనలు చేస్తున్నందువలన, రామాయణము సులభంగా అర్థమవుతున్నది. ఇదే సంస్కృతభాష అమరభాష అని చెప్పడానికి కారణమై ఉంటుంది.

ఇందుకు భిన్నంగా ప్రాకృతము మార్పు చెందుతూ ఉండే భాష దేశాన్ని, కాలాన్ని బట్టి వివిధములైన మార్పులు ఈ భాషలోవచ్చి అపభ్రంశములుగా ఈనాటి భారతీయభాషలుగా ఈ ప్రాకృతగంగ ప్రవహించింది. లిఖిత రూపములో వచ్చిన ప్రాకృతములలో ప్రాచీనమైనది పాళీప్రాకృతము, గౌతమబుద్ధుడు ధర్మ ప్రచారము చేసినది ఈ ప్రాకృతములోనే. త్రిపిటకసాహిత్యము, దాని వ్యాఖ్యానగ్రంథాలు అనగా సుత్త, వినయ, అభిధమ్మ పిటకములు, దీపవంశో, మహావంశోవంటి వ్యాఖ్యానాలు, మిళిందపన్హోవంటి సంవాదగ్రంథాలు, ఆనాటి శాసనాలు పాళీ ప్రాకృతములో వచ్చినవే. వర్ధమానమహావీరుడు గౌతమబుద్ధుని సమకాలికుడు. జైనధర్మమునకు మూలగ్రంథములనతడు అర్ధమాగధీ ప్రాకృతములో ప్రవచనము చేసెను. క్రమముగా జైనులు శౌరసేనీ, అపభ్రంశభాషలను గూడా ఆశ్రయించిరి.

ఈ విధంగా బౌద్ధ జైన ధర్మములకు ప్రాకృతభాష ఉపాదేయమైనది. దీనికి తోడు ధర్మ నిరపేక్షమైన ప్రాకృతము గూడా జనసామాన్యములో ప్రచారములో ఉండటమువలన ప్రాకృతసాహిత్యము బహుముఖంగా వికసించినది. గ్రామ జీవనమును చిత్రించే ప్రాకృతామృతమును గాథాసప్తశతీ గ్రంథము పంచిపెట్టింది. ఇది మూడవపాయ. గాథాసప్తశతీపరంపరను అనుసరించి ప్రాకృతసంస్కృత-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy
సాహిత్యములు రెండుకూడా వికసించినవనడంలో అతిశయోక్తి లేదు. ఇక నాల్గవపాయ సంస్కృతనాటకాలలో పాత్రోచితభాషారూపములో దర్శనమిచ్చే వివిధ ప్రాకృతాలు. గాథాసప్తశతిని సంకలనము చేసిన రాజకవి. క్రీ.శ. ఒకటవ శతాబ్దములో గోదావరీతీరంలో వెలసిన మహారాష్ట్రము (ఈనాటి ఆంధ్రదేశం గూడా గోదావరీ తీరంలో ఉన్నందున ఇది గూడా భాషాపరంగా అప్పటి మహారాష్ట్రంలో భాగం కావచ్చును) పరిపాలించినవాడు హాలశాతవాహనచక్రవర్తి. అశోకునికాలంలో, శాతవాహనులకాలంలో గూడ ప్రాకృతము రాజభాష. క్రీ.శ. నాల్గవశతాబ్దమువరకు దక్షిణదేశంలో వచ్చిన శాసనాలన్నీ చాలావరకు ప్రాకృతములోనే ఉండడము విశేషము.

అయితే ఒక భేదము కనిపిస్తున్నది. ప్రాకృతభాషాస్వరూపము తొందరతొందరగా మారినది. పాలీ ప్రాకృతము సంస్కృతానికి సన్నిహితమైనది. ప్రాచీన పర్షియన్‌భాషవలె శౌరసేని కొంతవరకు సులభగ్రాహ్యము. రాను రాను ప్రాకృతములో తప్పనిసరిగా దేశీపదాలు చేరినవి. అపభ్రంశరూపాలు ప్రబలినవి.

ఒక ప్రాంతములో ప్రచారములో ఉన్న దేశీ పదజాలము వేరొక ప్రాంతము వారికి తెలియడమంత సులభము కాదు. ఇట్టి సమస్యలను పరిష్కరించడానికి విధిగా ప్రాకృతగ్రంథాలకు సంస్కృతఛాయలు, (వ్యాఖ్యానాలు గూడా) అవసరమైనవి. రానురాను సంస్కృతమాధ్యమముతో గ్రంథస్థ ప్రాకృతాన్ని అర్థము చేసికొనవలసి వచ్చింది. ప్రాకృతప్రకాశము వంటి ప్రాకృతవ్యాకరణగ్రంథాలు గూడా, పాణినీయసంప్రదాయాన్ని అనుసరించడం, కారకము, క్రియాపరిచ్ఛేదాలలో సంస్కృతపరిభాషను పాటించడము, సంస్కృతభాషలో వాటిని రచించడము విశేషము. యావద్భారతములో ప్రచారము కావడానికి జైనులు, బౌద్ధులు గూడా క్రీ.పూ. ఒకటవశతాబ్దము కాలమునుండి సంస్కృతభాషను ఆశ్రయించినారు. సంస్కృత ప్రాకృతములకున్న భేదమిది. అందువల్లనే సంస్కృతము అమరభాష అయింది.

ప్రాంతభేదాలననుసరించి మహారాష్ట్రీ, శౌరసేనీ, మాగధీ, అర్ధమాగధీ ప్రాకృతాలుగా ప్రాకృతసాహిత్యము వికసించింది. జైన బౌద్ధ సాహిత్యములతోబాటు, తదితరముల ప్రాకృతగ్రంథములలో శాస్త్రగ్రంథాలతోబాటు వచ్చిన కావ్యాలలో గాథాసప్తశతి వంటి వానిలో మౌలికంగా గ్రామజీవనము, పర్వతీయుల జీవనాన్ని

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

వర్ణించే చిత్రాలు, ఆనాటి వివిధ వృత్తులను, కుటుంబసభ్యుల పరస్పర సంబం బాంధవ్యములను వర్ణించేవి, ప్రకృతి వర్ణనాత్మకాలుగానుండడము విశేషము.

ఇంతగా ప్రాకృతాన్ని ఆదరించిన బౌద్ధులు, జైనులు గూడా క్రీ.పూ. ఒకట శతాబ్దము నుండి లలితవిస్తరపురాణమువంటి సంస్కృతగ్రంథాలను రచిం బౌద్ధసంస్కృతానికి శ్రీకారము చుట్టడము సంస్కృతములో ఉండే స్థైర్యా చూపిస్తున్నది. ఇదే వరుసలో అశ్వఘోషుడు. ఆచార్య నాగార్జునుడు, వసుబంధుः అనఙ్గుడు మున్నగు బౌద్ధాచార్యుల సంస్కృతరచనలు బౌద్ధసంప్రదాయాని అలంకారాలైనవి.

సంస్కృత మహాకావ్యసంప్రదాయాన్ని అనుసరించి చేసిన రచనలు క్రీ.శ. 5 శతాబ్దములో వాకాటక వంశరాజైన ప్రవరసేనుడు రచించిన సేతుబంధము, క్రీ. ఏడవ శతాబ్దములో వాక్పతిరాజు రచించిన 'గౌడవహో' కావ్యమువంటివి కోవలో చేరినవే.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రాకృతభాషలవైశిష్ట్యము

1) ప్రాకృతభాషలు సంస్కృతము వలెనే ప్రకృతి ప్రత్యయ విభాగాలను కలిగి ఆ ప్రత్యయాలు సుబంత, తిజంత రూపాలలో ప్రాతిపదికముతోనూ, ధాతువుతోనూ కలిసి రంగరించుకొని పోతాయి. దీనినే శ్లిష్టయోగాత్మకభాష (Inflectional Language) అని అంటారు.

2) సంస్కృతవ్యాకరణరూపాలలోని క్లిష్టతను తగ్గించి సరళంగా చేసే ప్రయత్నము ప్రాకృతాలలో కనిపిస్తుంది. జనము అప్రయత్నముగా సాధించినదే ఈ సరళత్వము.

3) ప్రాకృతాలలో శబ్దరూపాల ధాతురూపాల సంఖ్య బాగా తగ్గిపోయింది.

4) శబ్దరూపాలు మూడు, నాలుగు రకాలుగా మాత్రమే మిగిలిపోయినవి అట్లాగే ధాతురూపాలు కూడా ఒకటి, రెండు తెగలలో వింగడించబడ్డాయి.

5) అస్పష్టతను తొలగించడానికి కారక చిహ్నాములను ప్రాకృతములో 'పరసర్గ'లుగా మలచినారు.

6) సంస్కృతభాష ప్రకృతిప్రత్యయసంయోగాత్మకము, ఈ దిశనుండి ప్రాకృతములలో వియోగాత్మక ప్రయత్నము, అంటే విడగొట్టే ప్రయత్నము జరిగింది.

7) ప్రాకృతాలలో అన్ని శబ్దాలు ప్రాయికముగా అకారాంతరూపాలను అనుసరించినవి. అట్లే ధాతువులన్నీ 'భూ' ధాతురూపాలను అనుసరించినవి.

8) చతుర్థీ విభక్తి లోపించింది. ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్తుల బహువచన రూపాలు సమానమైనవి.

9) ద్వివచనము, ఆత్మనేపదము లోపించినవి.

10) ధ్వనిపరివర్తనము జరిగింది. సంయుక్తాక్షరాల స్థానములో పూర్వవ్యంజనానికి గాని పరవ్యంజనానికి గాని ద్విత్వము రావడమో పూర్వమున్న అచ్చుదీర్ఘం కావడమో జరిగింది.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

11) ప్రాకృతాలలో అచ్చులో ఋ, ౠ, ఌ, ఓ, ఐ, ఔలు లోపించినవి. హల్లులలో య, శలు లోపించినవి. మాగధీ ప్రాకృతములో మాత్రము య, శలు నిలిచి సకారము లోపించింది.

12) లిఙ్, లిట్, ఌఙ్,ల కారాలు లోపించినవి.

13) సంస్కృతములో లేని హ్రస్వ 'ఎ' కారము 'ఒ' కారము వచ్చినవి. తెలుగు భాషలో ఈ రెండు అచ్చులు ప్రాకృతాలనుండే వచ్చినవి.

14) శబ్దాలలోని చివరి వ్యంజనము ప్రాయికముగా లోపించినది.

15) హ్రస్వమైన అచ్చు తరువాత రెండింటికన్న ఎక్కువ హల్లుల ప్రయోగము జరుగదు. అట్లాగే దీర్ఘములైన అచ్చుల తరువాత ఒకటికి మించి హల్లుల ప్రయోగము జరుగదు.

16) ఋకార స్థానములో అ, ఇ, ఉలు ఆదేశములైనవి. ఐ కారము 'ఏ'గా, ఔకారము 'ఓ' గా మారినవి. పదమధ్యములో ఉన్న హల్లు లోపించినప్పుడు పూర్వమందున్న అచ్చునకు దీర్ఘము వచ్చింది. అనుదాత్త స్వరము లోపించింది. సంప్రసారణము జరిగి 'య' కారమునకు 'ఇ' కారము, వకారమునకు 'ఉ' కారము ఆదేశంగా వచ్చినవి.

17) పదమధ్యములో ఉన్న

అ) క, త, ప, లు, గ, ద, బ,లుగా మారడంగాని, లోపించడంగాని జరిగింది.

ఆ) 'య' కారమునకు ఎప్పుడూ లోపమే వచ్చింది.

ఇ) మహాప్రాణాలైన ఖ, ఘ, థ, ధలకు 'హ'కారము ఆదేశముగా వచ్చింది.

ఈ) 'ట' కారానికి 'ఢ', 'డ' కారానికి 'ఢ' ఆదేశములైనవి.

ఉ) 'ప' కారము 'వ' కారంగా మారింది.

ఊ) శ, ష, స ల స్థానంలో 'స' కారము వచ్చింది. మాగధిలో మాత్రము ఈ మూడింటి స్థానంలో 'శ' కారము ఆదేశముగా వచ్చింది.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

18) సంయుక్తాక్షరాలు అనేక పరివర్తనాలకు లోనైనవి.

అ) సంయుక్తాక్షరాలలో రెండు స్పర్శములు (హల్లులు) ఉన్నప్పుడు వానిలో పరసవర్ణము ఆదేశముగా వచ్చింది. ఉదా: వర్గ–వగ్గ, దీర్ఘ–దీగ్ఘ.

ఆ) స్పర్శతరువాత అనునాసికమువస్తే పూర్వసవర్ణము వచ్చింది.

ఇ) 'జ్ఞ' స్థానంలో 'ణ్ణ' వచ్చింది. ఉదా: ప్రజ్ఞప్తి – పణ్ణత్తి.

ఈ) 'ల' కారము తరువాత స్పర్శ అక్షరము వస్తే పరసవర్ణము వచ్చింది.

ఉ) 'క్ష' కార స్థానములో 'క్ఖ' గాని 'ఛ్ఛ'గాని చోటు చేసుకున్నవి.

ఊ) 'త్య' 'చ్చ'గా మారింది. సత్యము – సచ్చము, నిత్యము – నిచ్చము, నిచ్చలు – పథ్యము – పచ్చెము. 'ధ్య' 'ఝ'గా మారింది. ధాన్యము – ఝాణము – జెన్.

ఋ) 'ర' కారము తరువాత వచ్చే స్పర్శాక్షరానికే ద్విత్వము వచ్చింది. వర్గ–వగ్గ.

19) 'విసర్గ' సర్వత్ర లోపించింది. ప్రథమావిభక్తి ఏకవచనంలో వచ్చే విసర్గకు 'మాగధి'లో 'ఏ' కారము, ఇతర ప్రాకృతాలలో ఓకారము ఆదేశంగా వచ్చినవి.

20) ధాతువుల అర్థాలలో చాలామార్పులు వచ్చినవి.

21) సంగీతాత్మక స్వరాల స్థానంలో బలాఘాతక స్వరాలు వచ్చినయి.

22) తద్భవశబ్దాలప్రాచుర్యము ఎక్కువయింది. వీనినే తెలుగులో 'వికృతి' అని అంటారు. 'ప్రకృతి' సంస్కృతం 'వికృతి'. ఇదే తద్భవమైంది.

ఉదా:	ప్రకృతి		వికృతి
	విష్ణుః		వెన్నుడు
	ఉపాధ్యాయః > ఉవజ్ఝాఓ	–	ఒజ్జ
	అగ్నిః > అగ్గీ	–	అగ్గి
	ఏకమ్ > ఎక్కమ్	–	ఎక్కము

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

మధ్యయుగములో వికసించిన ప్రాకృతాలు

ప్రాచీన బౌద్ధయుగములో బుద్ధుని ప్రవచనాలు పాలీ ప్రాకృతములో సాగినవి. ఇది అత్యంతప్రాచీనప్రాకృతము. సంస్కృతానికి ఈభాషకు భేదము చాలాతక్కువ. ఆ తరువాత క్రీ.పూ. ఒకటవ, రెండవశతాబ్దములకాలమునుండి క్రీ.శ. నాల్గవ శతాబ్దమువరకు భారతదేశములోని శాసనాలన్నీ ఎక్కువభాగము ప్రాకృతాలలో ఉన్నవి. ఇది రాజశాసనభాష. ఇదే కాలములో సంస్కృతనాటకాలలో వచ్చిన పాత్రోచితభాషలుగా ప్రాకృతానికి సంస్కృతసాహిత్యములో ఏర్పడిన ఉన్నతస్థానముతో బాటు స్వతంత్రప్రాకృతసాహిత్యవికాసము గూడా ఖండకావ్య, మహాకావ్య రూపాలలో ఈ కాలములోనే జరిగింది. ఈ ప్రాకృతాలను గురించి భరతముని నాట్యశాస్త్రములో ఈ విధంగా ప్రస్తావించినాడు.

మాగధ్యవంతిజా ప్రాచ్యా శూరసేన్యర్ధమాగధీ ।
బాహ్లీకా దాక్షిణాత్యాచ సప్తభాషాః ప్రకీర్తితాః ॥ *(నా.శా. 17-48)*

మాగధి, ఆవంతి, ప్రాచ్య, శౌరసేని, అర్ధమాగధి, బాహ్లిక, దాక్షిణాత్య అని ప్రాకృతములు ఏడువిధములు.

ప్రాకృతవ్యాకరణకర్తలలో అతిప్రాచీనుడు వరరుచి. ఈయన ప్రాకృత ప్రకాశములో నాలుగు ముఖ్యప్రాకృతములను ప్రస్తావించెను. అవి శౌరసేనీ, మాగధీ, మహారాష్ట్రీ, పైశాచీ భాషలు. మాగధీభాషనే అర్ధమాగధిభాషగా ఒక పాయగా చీలింది. ఈ ప్రాకృతాల పరిచయమిట్లున్నది.

1) శౌరసేనీ:

మధురానగర ప్రాంతము ఢిల్లీ దగ్గర ఉన్నది. దీనిని శూరసేనదేశమని అంటారు. ఇది మధ్యదేశభాష. నాటకాలలో ఈభాషాప్రయోగము విస్తృతముగా ఉన్నది. అంతఃపుర స్త్రీలు ప్రాయికముగా శౌరసేనిలోనే మాట్లాడుతారు. పద్యభాగములు మాత్రము మహారాష్ట్రీప్రాకృతములో ఉంటాయి. క్రీ.శ. తొమ్మిదవశతాబ్దములో కర్పూరమంజరీ అనే సట్టకాన్ని (ప్రాకృతమయమైన నాటకాన్ని సట్టకము అని అంటారు) రాజశేఖరకవి శౌరసేనీ ప్రాకృతములో రచించినాడు. ఖడీబోలీ హిందీ భాష గూడా శౌరసేనీ ప్రాకృతమునుండి నిష్పన్నమైంది. భాస కాళిదాసాదుల

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy
నాటకాలలోని గద్యభాగములు. శౌరసేనీ ప్రాకృతములోనే ఉన్నవి. (ఆయా పాత్రలు ప్రాకృతములో వ్యవహరించినప్పుడే ఈ అవసరమేర్పడింది) నిమ్నజాతికి, మధ్యజాతికి చెందిన పురుషులు, స్త్రీలు ఈ ప్రాకృతంలో వ్యవహరించినారు. సరళము, సరసము, శ్రవణసుభగము కావడం వల్ల ఈభాష ఎక్కువ లోకప్రియత్వాన్ని పొందింది.

శౌరసేని భాషవైశిష్ట్యము: సంస్కృతశబ్దాలకు సమములైన శౌరసేనీ పదాలు ఏర్పడినప్పుడీక్రింది విధముగా వర్ణాలలో మార్పు ఏర్పడుతుంది.

1) ప్రథమావిభక్తి ఏకవచనములో 'ఓ' అనే ప్రత్యయము చేరుతుంది.
ఉదా: సం. పుత్రః శౌ.ప్రా. పుత్తో

2) రెండు అచ్చుల మధ్యలో ఉన్న 'త' కారము 'ద' గా 'థ' 'ధ' గా మారుతుంది.
పృచ్ఛతి > పుచ్ఛది, శత > సద, అథ > అధ, కథమ్ > కధమ్

3) పదమధ్యములో ఉన్న క, తలు గ, దలుగా మారుతాయి. నాయకః > ణా అగు అతిథి > అదిధి, కృత > కిద. 'ద' కారమునకు మార్పు రాదు. జలదః > జలదో.

4) పదమధ్యములో ఉన్న మహాప్రాణములు ఖ, ఘ, థ, ధ, ఫ, భలు. 'హ' కారముగా మారిపోతాయి. ముఖ > ముహ, మేఘ > మేహి, వధూ > వహూ, అభినవ > అహిణవ.

5) 'న' కారము 'ణ' కారముగా మారుతుంది. నాథ > ణాధ, భగినీ > బహిణీ.

6) పద మధ్యములో ఉన్న 'ప' కారము 'వ'గా మారుతుంది. దీప > దీవ, అపి > అవి.

7) 'క్ష' క్ఖగా మారుతుంది. 'ధ్య' 'ఝ'గా మారుతుంది. ఇ క్షు > ఇక్ఖు, మధ్య > మజ్ఝ.

8) సర్వత్ర ఆత్మనేపదప్రయోగాలకు లోపము వచ్చింది. పరస్మైపదమే ప్రయుక్తమైంది.

9) లిట్, లుజ్, విధి లిజ్ రూపాలు లోపించినవి.

10) ద్వివచనము తొలగిపోయింది.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతము:

మహారాష్ట్ర దేశంలో మాటలాడేభాష మహారాష్ట్రీ అవుతుంది. కాని మహార శబ్దమే బహుళప్రచారంలో ఉన్నది. ఈ ప్రాకృతమునుండి మరాఠీభాష పుట్టిం ప్రాకృతాలన్నింటిలో అధికసాహిత్యము మహారాష్ట్రీలోనే ఉన్నది. సంస్కృ నాటకాలలోని పద్యాలన్నీ మహారాష్ట్రీలో ఉంటాయి. ఇందులో అతిప్రాచీన రచ హాలశాతవాహనచక్రవర్తి సంకలనము చేసిన గాహా సత్త సయీ (గాథాసప్తశ క్రీ.శ. ఒకటవ శబ్దము) ప్రవరసేనమహారాజు రచించిన సేతుబంధకావ్యము (క్రీ. అయిదవశతాబ్దము దీనికి రావణవహో అనే నామాంతరమున్నది) క్రీ. ఏడవశతాబ్దములో బప్పఇరాఓ (వాక్పతిరాజః) రచించిన గౌడవహో (గౌడవ కావ్యము. క్రీ.శ. ఏడవశతాబ్దములో జయవల్లభుడనే శ్వేతాంబర జైనసన్యా సంకలనము చేసిన 'వజ్జాలగ్గమ్' (వ్రజ్యాలగ్నమ్) క్రీ.శ. పదకొండవశతాబ్దము హేమచంద్రాచార్యుడు రచించిన 'కుమారపాలచరితము' కోఊహలుడ (కౌతూహలుడు) రచించిన లీలావఈ(లీలావతీ) కావ్యము మహారాష్ట్రీ రచన కర్పూరమంజరీ సట్టకములోని పద్యములన్నీ మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతములోని భరతముని లెక్కించిన ప్రాకృతాలలో దాక్షిణాత్యప్రాకృతమంటే మహారాష్ట్రీయేన విద్వాంసులఅభిప్రాయము. కాని ప్రఖ్యాత ప్రాకృతవిద్వాంసులు శ్రీ తిరుమలరామచంద్రగారు శౌరసేనీ పేరుచెప్పిన భరతముని మహారాష్ట్రీ భాష పేర చెప్పకపోవడం వల్ల మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతమనే పేరు తరువాత వచ్చి దండి మహాక (క్రీ.శ. 7వ శతాబ్దము) కాలానికి ఆ పేరు స్థిరపడి ఉండవచ్చునని మహారాష్ట్రమంత భారతదేశము మధ్య ప్రాంతములో విస్తృత భూమిలో వాడుకలో ఉన్న భాష అయి ఉండవచ్చునని భావించినారు. హాలశాతవాహనుడు "అమృతం ప్రాకృతకావ్యమ్ (అమియం పాఇఅ కవ్వం) అని మాత్రమే అన్నాడు. దండిమహాకవి గూడా మహారాష్ట్రీ రచనకు దాహరణంగా సేతుబంధకావ్యాన్ని పేర్కొనడము విశేషము. చూడండి.

మహారాష్ట్రాశ్రయాం భాషాం ప్రకృష్టం ప్రాకృతం విదుః ।
సాగరః సూక్తిరత్నానాం సేతుబంధాది తన్మయమ్ ॥ (కావ్యాదర్శము *1-34*)

ఏది ఎట్లున్నప్పటికినీ, ఇప్పుడు మరాఠీభాషకు మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతానికి చాలా పోలికలుండటం స్పష్టము.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

మహారాష్ట్రీలోని విశేషాలు:

1) స్వరబాహుళ్యము. ఇందు అచ్చులు ఎక్కువగా ప్రయోగించబడుతాయి. ఉదా: అమృతమ్ > అమిఅమ్.

2) పదమధ్యంలో చివరిలో ఉన్న అల్పప్రాణాలకు (క, గ, జ, త, ద) లోపము వచ్చింది. ఉదా– లోకః > లోఓ, హృదయ > హి అ అ, ప్రాకృత > పా ఉ అ జానాతి > జాణాఇ.

3) పదమధ్యంలో చివరిలో ఉన్న 'య' కారానికి లోపము నిత్యము ఉదా– ప్రియ > పి అ, వియోగ > వి ఓ అ

4) పదమధ్యంలో చివరిలో ఉన్న మహాప్రాణము (ఖ, ఘ, థ, ధ, ఫ, భ) లకు 'హ' కారము ఆదేశముగా వస్తుంది. ఉదా– అథ > అహ, కథం > కహం, ముఖ > ముహ, లఘుక > లహుఅ, థ కారానికి 'హ' ఆదేశమగుట మహారాష్ట్రీ భాషావిశేషము శౌరసేనిలో థ కారీ స్థానములో 'ధ' కారము వస్తుంది.

5) ఊష్మ వర్ణాలు (శ, ష, స) 'హ' కారంగా మారుతాయి. ఉదా– దశ > దహ, ధనుష > ధణుహ, పాషాణ > పాహాణ, దివసం > ది అహం.

6) 'క్ష' కారము 'చ్ఛ' కారంగా మారుతుంది.
ఉదా: కుక్షి > కుచ్ఛి, ఇక్షు > ఉచ్ఛు.

7) కర్మణిప్రయోగంలో 'ఇజ్జ' అనే ప్రత్యయం చేరుతుంది.
ఉదా: పృచ్ఛ్యతే > పుచ్ఛిజ్జఇ– సంభావ్యతే > సంభావిజ్జఇ–

8) 'క్త్వా' ప్రత్యయ స్థానంలో 'ఊణ' ప్రయుక్తమవుతుంది.
పృష్ట్వా > పుచ్ఛి ఊణ, కృత్వా > కరి ఊణ

9) 'తుమ్' ప్రత్యయం, 'ఉం' గా 'క్త' ప్రత్యయం (త) 'అ' గా మారుతాయి.

10) 'అనీయర్' ప్రత్యయము 'అణిజ్జ' గా మారుతుంది. కరణీయ > కరణిజ్జ.

మాగధీ ప్రాకృతము:

ఇది మగధప్రాంతంలో వ్యవహారంలో ఉన్న భాష. అశ్వఘోషుని నాటకంలో మాగధీ భాష ప్రాచీన రూపాలు లభిస్తున్నాయి. అభిజ్ఞానశాకుంతలం, మృచ్ఛకటికంలో మాగధి ప్రయోగాలు లభిస్తున్నాయి. అంతఃపుర పరిచారకులు, గుఱ్ఱాలను కాసే

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

కాపరులు మాగధిలో మాట్లాడుతారని భరతముని చెప్పెను. మార్కండేయుడు ప్రా
వ్యాకరణంలో భిక్షవులు, క్షపణకులు, రాక్షసులు, చేటులు మొదలైనవారు మాగధిలో
మాట్లాడుతారని చెప్పెను. శ్రీలంకలో పాళీ ప్రాకృతాన్ని, మాగధి అని అంటా
మగధనుండే పాళీ త్రిపిటకాలు శ్రీలంకకు పోవడమే దీనికి కారణము. శాకా
చాండాలీ, శాబరీ భాషలు మాగధి నుండే పుట్టినవి. ఆధునిక భారతీయభాషల
మైథిలీ, భోజపురీ, బెంగాలీ, ఓఢ్రభాష, అస్సామీ భాషలు మాగధినుండే పుట్టిన

మాగధీభాషలోని విశిష్టత:

1) ష, స, ల స్థానంలో 'శ' కారము ప్రయోగించబడుతుంది.
ఉదా: పుత్రస్య > పుత్తస్స, పుత్తశ్శ, భవిష్యతి > భవిశ్శది.

2) 'ర' కారస్థానంలో 'ల' కారము వస్తుంది.
ఉదా: పురుషః > పులిశే, రాజ్ఞః > లాఅణో.

3) 'జ' కారము 'య' కారంగా మారుతుంది. సంస్కృతంలోని 'య' కార
మాగధిలో యథాతథంగా ఉంటుంది.
జానాతి > యాణాది, జాయతే > యాయదే, యథా > యధా.

4) ద్య, ర్జ, ర్య, లు 'య్య'గా మారుతాయి.
అద్య, ఆర్య > అయ్య, మధ్య > మయ్య.

5) ణ్య, న్య, జ్ఞ, ఞ్జ, అనే నాలుగు సంయుక్తాక్షరాలు. ఞ్ఞ గా మారుతాయి.

6) పదమధ్యంలో, చివరిలో ఉన్న 'ఛ్ఛ' 'శ్ఛ'గా మారుతుంది.
గచ్ఛతి > గశ్ఛది.

7) ర్థ, స్థ అనే అక్షరాలు స్త గా మారుతాయి.
అర్థః > అస్తే, ఉపస్థిత > ఉవస్తిద.

8) 'ష్క' 'స్క'గా, 'ష్ట' స్టగా మారుతాము.
శుష్క > శుస్క, కష్ట > కస్ట.

9) ప్రథమావిభక్తి ఏకవచనములోని విసర్గ, 'ఏ' కారంగా మారుతుంది.
పురుషః > పులిశే, దేవః > దేవే, ఏషః > ఏశే.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

అర్థమాగధీ భాష:

ఈ భాష మాగధీ, శౌరసేనీ భాషల మధ్యలో నిలుస్తుంది. పై రెండు భాషల స్వరూపాల కలయిక ఇక్కడ కనిపిస్తుంది. ప్రాచీన కోసలదేశ సమీపవర్తి భాష యిది. మాగధీ శౌరసేనీ భాషల సమ్మేళనము వల్ల ఇది అర్థమాగధి అనే పేరు తెచ్చుకున్నది. జైన ఆగమాలభాషకావడంవల్ల దీన్ని ఋషిభాష, ఆర్యభాష అని కూడా అంటారు. ఈ భాషలో విస్తృతంగా జైన సాహిత్యము లభిస్తుంది. ఇది గద్య పద్యాత్మకమైనది. సాహిత్యదర్పణకారుడు దీనిని చేటులు, రాజపుత్రులు, శెట్టిజాతివారు మాట్లాడే భాష అని అన్నాడు.

'చేటానాం రాజపుత్రాణాం శ్రేష్ఠినాం చార్ధమాగధీ' (సా.ద. 6-610).

అశ్వఘోషుని నాటకం (సారిపుత్ర ప్రకరణము)లో ముద్రారాక్షసము, ప్రబోధచంద్రోదయనాటకాలలో ఈ భాష ప్రయోగాలు కనిపిస్తాయి.

అర్థమాగధిలోని విశిష్టత:

1) దంత్యం, మూర్ధన్యంగా మారడం - స్థిత > ఠియ.

2) శకార, షకారాలు, 'స'గా మారడం - శ్రావక > సావగ.

3) య కారము, జ కారంగా మారడం - యౌవన > జొవ్వణ.

4) సంయుక్తాక్షరాలలో స్వరభక్తి ద్వారా అచ్చు చేరడము.
కృష్ణ > కసిన - స్నాన > సినాన - (ష్ణ - సిన - షకార ణకారాల మధ్య ఇకారము)

5) సంధి స్థలాలలో 'మ' కారం చేరడం - అన్యోనమ్ > అన్నమన్నమ్ అణ్ణమణ్ణమ్.

6) స్పర్శాక్షరము లోపించడం వల్ల 'య్' శ్రుతి ఏర్పడడము సాగర > సాయర.

7) సంధిస్థానాలలో స్వర భక్తి (సంయుక్తాక్షరము విడిపోయి మధ్య అచ్చు చేరడం) ఏర్పడడము.
ద్వ్యహేన > దుయాహేణ, స్వాఖ్యత > సుయక్ఖాయ.

8) పద్యములో శౌరసేని ప్రవృత్తి, గద్యములో మాగధి ప్రవృత్తి ఉంటుంది.
పద్యము - పురిసో, గద్యం - పులిశే.

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

రత్నావళీ

క్రీ.శ. ఏడవ శతాబ్దములో శ్రీ హర్షవర్ధనచక్రవర్తి రత్నావళి, ప్రియదర్శి నాగానందము అనే మూడు సంస్కృతరూపకాలను రచించెను. నాటిక లక్షణా అన్నీ ఉండి ఐదు అంకాలకన్న తక్కువగా ఉన్న రూపకాన్ని నాటిక అని అంటా రత్నావళీ, ప్రియదర్శికలు నాటికలు. ఇందులో స్త్రీ పాత్రల ప్రాచుర్యము, శృంగార ప్రాధాన్యమూ ఉంటుంది. వాసవదత్తా వత్సరాజుల ప్రణయగాథ లోకోత్తరవ భాసమహాకవి ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణ స్వప్నవాసవదత్త నాటకాలలో ఈ కథ అమరత్వము కల్పించెను. మాలవికాగ్ని మిత్రనాటకంలోని కథ ప్రౌఢనాయకుని అంతఃపురములో ఎందరో భార్యలుండగా ఒక నవయువతితో అతడు ప్రేమ పడటం, దాగుడు మూతలు, దండనల తరువాత పట్టపురాణి ఆమోదంతో వివాహం జరగడం, రత్నావళిలో ఉదయనకథకు ఈ కథను జోడిం జనానురంజకమైన నాటికను ఈ కవి రచించెను. దశరూపకాది శాస్త్రగ్రంథాల ఈ రత్నావళి నాటికలోని శ్లోకాలు అధికసంఖ్యలో ఉదాహరణంగా ఉద్ధరించడంవ దీనికి జనంలో ఉండే ఆదరణ తెలుస్తున్నది.

ప్రస్తుత ప్రాకృత పాఠ్యభాగము రెండవ అంకంలోని నాయిక సాగరిక కొర అన్వేషించే ఇద్దరు అంతఃపుర పరిచారికల సంభాషణను వివరిస్తుంది. ఇది శౌరసే ప్రాకృతభాషలో ఉంది. దాని సంస్కృతఛాయను తెనుగు అనువాదాన్ని ఇక్క పొందుపరచడమైనది.

1. रत्नावली

ప్రా. सुसङ्गता - हद्धी हद्धी । अह दाणिं मम हत्थे इमं सारिअं णिक्खिविअ क गदा मे पिअसही साअरिआ ।

సం. सुसङ्गताः- हा धिक्! हा धिक्! अथेदानीं मम हस्ते इमां सारिकां निक्षि कुत्र गता मे प्रियसखी सागरिका ।

సుసంగత: అయ్యో! అయ్యో! ఇప్పుడీ గోరువంకను నా చేతిలో పెట్టి నా ప్రియస సాగరిక ఎక్కడకు పోయి ఉంటుందో?

ప్రా. निपुणिका - उअलद्धो क्खु मये भट्टिणो वुत्तन्तो । ता जाव गदुआ भट्टिणी णिवेदेमि । (इति परिक्रामति)

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సం. निपुणिका :- उपलब्धः खलु मया भर्तुः वृत्तान्तः । तद्यावद् गत्वा भट्टिन्यै निवेदयामि ।

నిపుణిక: నాకు భర్త (రాజు) ఎక్కడున్నాడో తెలిసింది. నేను వెళ్ళి భట్టిని (మహారాజ్ఞి)కి విన్నవించగలను.

ప్రా. सुसङ्गता - हला णिउणिए कहिं दाणिं तुमं विम्हओक्खित्तहिअआ विअ इह ट्ठिदं मं अवहीरिअ कुदो अदिक्कामसि ।

సం. सुसङ्गता :- हला निपुणिके! कुत्रेदानीं त्वं विस्मयोत्क्षिप्तहृदया इव इह स्थितां माम् अवधीर्य कुतः अतिक्रामसि ।

సుసంగత: హలా! నిపుణికా! ఏమి ఏమి? ఆశ్చర్యము, తత్తరబాటుతో అలజడి పొందిన హృదయము గలదానివలె నీవు ఇక్కడే ఉన్న నన్ను గమనించకుండా పోతున్నావు!

ప్రా. निपुणिका - कधं पिअसही सुसङ्गदा! हला सुसङ्गदे । सुट्ठु तुए जाणिदं । एद क्खु मम विह्मअस्स कारणं । अज्ज किल भट्टा सिरिपव्वदादो आअदस्स सिरि खण्डदासणामहेअस्स धम्मिअस्स सआसादो - अआलकुसुमसञ्जणणदोहअं सिक्खिअ अत्तणो पडिग्गहिदं णोमालिअं कुसुमसमिद्धिसोहिअं करिस्सदिति तहिं एदं वृत्तन्तं जाणिदुं देवीए पेसिदह्मि । तुमं उण कहिं पत्थिदा ।

సం. निपुणिका:- कथं प्रियसखी सुसङ्गता । हला सुसङ्गते । सुष्ठु त्वया ज्ञातम् । एतत्खलु मम विस्मयस्य कारणम् । अद्य किल भर्ता श्रीपर्वतात् आगतस्य श्रीखण्डदासनामधेयस्य धार्मिकस्य सकाशात् अकालकुसुमसञ्जननदोहदं शिक्षित्वा आत्मनः प्रतिग्रहीतां नवमालिकां कुसुमसमृद्धिशोभितां करिष्यतीति तदेतद्वृत्तान्तं ज्ञातुं देव्या प्रेषितास्मि । त्वं पुनः कुत्र प्रस्थिता ।

నిపుణిక:- ఓహో! ప్రియసఖి సుసంగత యా! హలా! సుసంగతా! నీవు చక్కగా గుర్తించితివి. ఇది నా తత్తరబాటుకు కారణము. నేడు శ్రీపర్వతము నుండి వచ్చిన శ్రీఖండదాసుడనే ధార్మికుని వద్దనుండి రాజు అకాలకుసుమసంజననానికి (కాలం కాని కాలంలో దోహదప్రక్రియ వల్ల పూలు పూయించడం) దోహదప్రక్రియ నేర్చుకొని తాను పెంచుకొన్న నవమాలికాలతకు పూలు పూయించనున్నారని తెలిసి ఈ వివరాలు కనుక్కోవడానికి మహారాజ్ఞి చేత పంపించబడ్డాను. మరి నీవు ఎక్కడకు బయలుదేరినావు?

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రా. सुसङ्गता - पियसहिं आसरिअं अण्णेसिदुं ।

సం. सुसङ्गता :- प्रियसखीं सागरिकामन्वेष्टुम् ।

నిపుణిక:- హలా! చిత్రఫలకాన్ని రంగులపెట్టెను పట్టుకొని తత్తరబాటుత కదళీగృహాన్ని ప్రవేశిస్తున్న సాగరిక నాకు కనిపించింది. ఓ ప్రియసఖీ! నీవు అట పొమ్ము. నేను కూడ మహారాజ్ఞి దగ్గరకు పోతాను.

(ఇద్దరును నిష్క్రమించెదరు)

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

అభిజ్ఞానశాకుంతలము

జగత్ప్రసిద్ధమైన ఈ నాటకంలో ఐదవఅంకంలోనిది ఈ ప్రాకృత పాఠ్యభాగము. ఇది శాపగ్రస్తశకుంతలను దుష్యంతుడు గుర్తించలేకపోవడం, రాజు తనను మోసగించెనని శకుంతల పరితపించడం వర్ణించే రసవత్తర ఘట్టం ఇది. ఇది నాటకంలోని పతాకసన్నివేశం. శౌరసేనీ ప్రాకృత పాఠ్యాంశములో దుష్యంత మహారాజు మాట్లాడిన మాటలు సంస్కృతభాషలో ఉండడం వలన ఆ మాటలను కలుపలేదు. కాని కథాగమనానికి అనువుగా ఆ మాటలను, తెలుగు అనువాదాన్ని పాఠకుల కొరకు పొందు పరచడమైనది.

2. अभिज्ञानशाकुन्तलम्

ప్రా. शकुन्तला - (अपवार्य) (आत्मगतम्) इमं अवत्थंदरं गदे तारिसे अणुराए किं वा सुमराविदेण । अधवा अत्ता दाणिं मे सोअणिज्जो त्ति ववसिंदं एदं । (प्रकाशम्) अज्ञउत्त । (इत्यर्धोक्ते ।) संसइदे दाणिं परिणए ण एसो समुदाआरो । पोरव ण जुत्तं णाम दे पुरा अस्समपदे सहावत्ताणाहिअअं इमं जणं समअपुव्वं संभाविअ संपदं ईरिसेहिं अक्खरेहिं पच्चाचाक्खिदुम् ।

సం. शकुन्तला :- (अपवार्य) (आत्मगतम्) एतदवस्थान्तरं गते तादृशे अनुरागे किं वा स्मारितेन । आत्मा इदानीं मे शोचनीय इति व्यवसितमेतत्। (प्रकाशम्) आर्यपुत्र । (इत्यर्धोक्ते) संशयिते इदानीं परिणये नैष समुदाचारः । पौरव न युक्तं नाम ते पुरा आश्रमपदे स्वभावोत्तानहृदयमिमं जनं समयपूर्वं सम्भाव्य सांप्रतमीदृशैरक्षरैः प्रत्याख्यातुम् ।

శకుంతల: (వైదొలగి – ఆత్మగతముగా) అంతటి లోకోత్తరమైన అనురాగానికి ఈ గతి పట్టిన తరువాత జ్ఞాపకము చేసి మాత్రము లాభమేమి? నన్ను గూర్చి నేను ఇప్పుడు విచారించటమే అని నిర్ణయమైనది. (అంతకన్న చేయగలిగింది ఏమీ లేదు. (ప్రకాశముగా) ఆర్యా! (అర్ధోక్తిలో) పరిణయమే సంశయాస్పదమైనప్పుడిది సముదాచారము కాదు) పౌరవ! పూర్వము ఆశ్రమపదములో స్వాభావికంగా ప్రేమవిహ్వలహృదయురాలను నన్ను ఒడంబడిక చేసి మన్నించి ఇప్పుడీవిధమైన మాటలతో ప్రత్యాఖ్యానము చేయడం నీకు యుక్తము కాదు.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

దుష్యన్తః : (కర్ణౌ పిధాయ) శాన్తం పాపమ్

వ్యపదేశమావిలయితుం కిమీహసే జనమిమం చ పాతయితుమ్ ।
కూలంకషేవ సిన్ధుః ప్రసన్నమ్మస్తటతరుం చ ॥

దుష్యంతుడు: (చెవులు మూసుకొని) పాపము శమించుగాక!

రెండు ఒడ్డుల ఒరసికొని పారు నది ఒడ్డులను తాకుటచే స్వచ్ఛముగా ఉన్న తన నీటిని బురదనీటిగా చేయుటయేగాక ఒడ్డున ఉన్న చెట్టును కూడ పడవేయునట్లు నీ వంశమునకు ఉన్న పేరును పోగొట్టుటకు, నన్ను నీచస్థితికి దిగజార్చుటకు నీవేల కోరుచున్నావు?

ప్రా. शकुन्तला - होदु जइ परमत्थदो परपरिग्गहसंकिणा तुए एव्वं पउत्तं, आहिण्णा - णेण इमिणा तुह संदेहं अवणइस्सम् ।

సం. शकुन्तला :- भवतु यदि परमार्थतः परपरिग्रहशङ्किना त्वया एवं प्रवृत्तम् अभिज्ञानेनानेन एव सन्देहम् अपनेष्यामि ।

శకుంతల: అట్లయిన నీవు నిజముగానే అన్యస్త్రీని పరిగ్రహించుట పాపమని సంశయించుచు ఈ విధముగా మాటలాడి ఉంటే ఈ అభిజ్ఞానముతో నీ సందేహమును తొలగించెదను.

దుష్యన్తః : ఉదారః కల్పః.

దుష్యంతుడు – మంచి అభిప్రాయము.

ప్రా. शकुन्तला - हद्धि हद्धि अंगुलीअअसुण्णा मे अंगुली ।
(सविषादं गौतमीमवेक्षते)

సం. शकुन्तला - हा धिक्! हा धिक्! अङ्गुलीयकशून्या मे अङ्गुली ।
(सविषादं गौतमीमवेक्षते)

శకుంతల: అయ్యో! అయ్యో! నా వేలికి ఉంగరము లేదు.
(విషాదముగా గౌతమివంక చూచును)

ప్రా. गौतमी - णूणं सक्कावदारब्भंदरे सईतित्थं वंदमाणाए तुह हत्थादो पब्भट्ठं अंगुलीअअं ।

సం. गौतमी :- नूनं शक्रावताराभ्यन्तरे शचीतीर्थं वन्दमानायास्तव हस्तात् प्रभ्रष्टमङ्गुलीयकम् ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy
చెలికత్తె గౌతమి: శక్రావతారంలో శచీ తీర్థంలో నీవు వందనము చేస్తూ ఉండగా నీ చేతిలోనుండి ఉంగరము జారిపోయి ఉంటుంది. ఇదే నిక్కము.

దుష్యన్తః : (సస్మితం) ఇదం తత్ ప్రత్యుత్పన్నమతిస్త్రైణమితి యదుచ్యతే

దుష్యంతుడు – (నవ్వుచూ) స్త్రీలు సమయానుకూలమైన తెలివిగలవారని ఇందుకే అందురు.

ప్రా. शकुन्तला - एत्थ दाव विहिणा दंसिदं पहुत्तणं । अवरं दे कहइस्सं। णं एक्कस्सिं दिअहे णोमलिआमंडवे णलिणीपत्तभाअणगदं उदअं तुह हत्थे संणिहिदं आसी ।

సం. शकुन्तला :- अत्र तावद्विधिना दर्शितं प्रभुत्वम् । अपरं ते कथयिष्यामि। नन्वेकस्मिन् दिवसे नवमालिकामण्डपे नलिनी पत्रभाजनगतं उदकं तव हस्ते सन्निहितमासीत् ।

శకుంతల: ఇక్కడ విధిచేత తన ఆధిక్యము నిరూపితమైంది. మరొక విషయాన్ని చెబుతాను. ఒకరోజు నవమాలికా మండపములోనుండగా నీచేతిలో తామరాకులో నీరున్నది.

దుష్యన్తః : శ్రోతవ్యమిదానీం సంవృత్తమ్

దుష్యంతుడు – జరిగినదిపుడు వినవలసినదే.

ప్రా. शकुन्तला - तक्खणं मह पुत्तकिदओ दीहापंगो णाम हरिणपोदओ उवट्ठिदो । तदो तुए दाव पुढमं एसो पिबदु त्ति अणुअंपिणा उवच्छंदिदो उअएण । ण उण सो दे अपरिअआदो हत्थब्भासं उवगदो । पच्छा तस्सिं एव्व मए गहीदे सलिले किदो देण पणओ । तदो इत्थं पहसिदो सि सव्वो सगंधेसु विस्ससदि, दुवे विखु एत्थ आरण्णअ त्ति ।

సం. शकुन्तला :- तत् क्षणं मम पुत्रकृतको दीर्घापाङ्गो नाम हरिणपोतकः उपस्थितः । ततस्त्वया तावत् प्रथमं एष पिबतु इति अनुकम्पिना उपच्छन्दितः उदकेन । न पुनरसौ ते अपरिचयात् हस्ताभ्यासम् उपगतः । पश्चात् तस्मिन्नेव मया गृहिते सलिले कृतस्तेन प्रणयः । तदा इत्थं प्रहसितोऽसि सर्वो सगन्धेषु विश्वसिति उभावपि खलु अत्र अरण्यकाविति ।

శకుంతల: తత్క్షణము. నా పెంపుడుబిడ్డ దీర్ఘాపాంగమనే జింకపిల్ల అక్కడకు వచ్చింది. అప్పుడు నీవు ఈ జింకముందు నీటిని త్రాగనీ అని నీటిని అందించటం

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

జరిగింది. అపరిచయం వల్ల ఆ జింకపిల్ల నీ దగ్గరకు రాలేదు. తరువాత అదే నీటిని నేను చేతిలోకి తీసుకుంటే త్రాగింది. అప్పుడు నీవీ విధంగా పరిహసించితివి. అందరూ సగంధులయందు విశ్వసిస్తారు. మీరుభయులూ ఆరణ్యకులు కదా! అని.

దుష్యన్తః : ఏవమాదిభిరాత్మకార్యనిర్వర్తినీనామనృతమయవాఙ్మధుభిరాకృష్యన్తే విషయిణః.

దుష్యంతుడు – తమ పనులను సాధించుకోదలచిన స్త్రీలు అసత్యములను పలికితే, విషయలోలుపులు ఆ తేనెలవంటి మాటలతో ఆకర్షింపబడెదరు.

ప్రా. शकुन्तला - (सरोषम् ।) अणज्ज! अत्तणो हिअआणुमाणेण पेक्खसि। को दाणि अण्णो धम्मकञ्चुअप्पवेसिणो तिणच्छण्णकूवोव मस्स तुह अणुकिदिं पढिवदिस्सदि ।

సం. शकुन्तला :- (सरोषम्) अनार्य! आत्मनो हृदयानुमानेन प्रेक्षसे । क इदानीमन्यो धर्मकञ्चुकप्रवेशिनः तृणच्छन्नकूपोपमस्य तवानुकृतिं प्रतिपत्स्यते ।

శకుంతల: (రోషంతో) అనార్యుడా! నీవు హృదయంలో ఏదో అనుమానం పెట్టుకొని చూస్తున్నావు. వేరెవ్వరు ధర్మకంచుకాన్ని ధరించి గడ్డీగాదముతో కప్పివేసిన పాడుబడ్డబావివంటి నీ బోటి వారివలె ప్రవర్తించగలరు?

దుష్యన్తః : (ఆత్మగతమ్) సందిగ్ధబుద్ధిం మాం కుర్వన్నకైతవ ఇవాస్యాః కోపో లక్ష్యతే। (ప్రకాశం) భద్రే ప్రథితం దుష్యన్తచరితం । తథాపీదం న లక్షయే ।

దుష్యంతుడు – (తనలో) కపటములేని ఈమె కోపము చూచినాపై నాకే సందేహము కలుగజేయుచున్నది. (బయటకు) అమ్మా! దుష్యంతుని చరితము లోకప్రసిద్ధము. కాని ఇటువంటిది ఎప్పుడు కని ఉండలేదు.

ప్రా. शकुन्तला - सुटठु दाव सच्छंदआरिणी किद ह्मि जा अहं इमस्स पच्चएण मुहमहुणो हिअअविसस्स हत्थब्भासं उवगदा ।

సం. शकुन्तला :- सुष्ठु तावत् स्वच्छन्दचारिणी कृतास्मि या अहं अस्य प्रत्ययेन मुखमधोः हृदयविषस्य हस्ताभ्यासमुपगता ।

శకుంతల: నేను స్వైరిణిని అని చాలా బాగా నిరూపించబడింది. ఓహ్! ముఖంలో తేనె, హృదయంలో విషం నింపుకున్న ఇతడి చేతిలో చిక్కితిని కదా!

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

మృచ్ఛకటికము

క్రీ॥శ॥ మూడు, నాలుగుశతాబ్దములకాలంలో శూద్రకమహాకవి రచించినదీ మృచ్ఛకటికము. ఇది పది అంకాల ప్రకరణము. మృత్ + శకటికమ్ అంటే మట్టిబండి అని అర్థము. విశ్వవిఖ్యాతమైన ఈ ప్రకరణములో అనేకరకములైన ప్రాకృతాల ప్రయోగాలు, వివిధ పాత్రలతో సన్నివేశ వైవిధ్యములతో ఉంటాయి.

ప్రస్తుతాంశము ప్రవహణవిపర్యయము (బండ్లు మారుట) అనే ఆరవ అంకములోని కథ. బండి ఈ కథలో ఒక ప్రతీకము. ఎద్దులబండ్లు, పిల్లలాడుకునే మట్టిబండి, సంపన్నుల ఇండ్లలో ఉండే బంగారుబండి. కథాగమనంలోని ఎగుడుదిగుడులను సూచిస్తుంది. ఇక్కడ నాయిక వసంతసేన, చేటి, చారుదత్తుని ఇంటిలోని పరిచారిక రదనిక, చారుదత్తుని కుమారుడు మాట్లాడుకుంటున్నారు – క్రిందటి రాత్రి వేశ్య ఐన వసంతసేన అభిసారికగా చారుదత్తుని ఇంటిలోనికి ప్రవేశించి ఒకరాత్రి అక్కడ గడుపుతుంది తెల్లవారింది. చూడండి.

3. मृच्छकटिकम्

(ततः प्रविशति चेटी)

ప్రా. चेटी - कधं अज्ज वि अज्जआ ण विवुज्झदि? भोदु, पविसिअ पडिबोधइस्सं ।

(इति नाट्येन परिक्रामति)

సం. चेटी :- कथमद्यापि अज्जुका (आर्यका) न विबुध्यते? भवतु, प्रविश्य प्रतिबोधयिष्यामि । (इति नाट्येन परिक्रामति)

చేటి: ఏమి! ఏమి! ఆర్య ఇప్పటిదాకా ఇంకా నిద్ర లేవలేదా! నేను లోనికి వెళ్ళి నిద్ర లేపివస్తాను.

(నాట్యముతో రంగస్థలముపై కదలాడుతుంది)

(అప్పుడు శరీరాన్ని దుప్పటితో కప్పుకొని పడుకొని ఉన్న వసంతసేన కనబడుతుంది)

(ततः प्रविशत्याच्छदितशरीरा प्रसुप्ता वसन्तसेना)

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రా. चेटी - (निरूप्य) उत्थेदु उत्थेदु अज्जआ । पभादं संवुत्तं ।

సం. चेटी - (निरूप्य) उत्तिष्ठतु उत्तिष्ठतु अज्जुका । प्रभातं संवृत्तम् ।

చేటి: (పరికించి చూచి) ఆర్యా! లే లెమ్ము. తెల్లవారిపోయింది.

ప్రా. वसन्तसेना - (प्रतिबुध्य) कधं रत्तिज्ञेव्व पभादं संवुत्तं?

సం. वसन्तसेना :- (प्रतिबुध्य) कथं रात्रिरेव प्रभातं संवृत्तम्?

వసంతసేన: (నిద్రనుండి లేచి) ఏమిటి? అప్పుడే తెల్లవారిపోయిందా!

ప్రా. चेटी - अम्हाणं एसो पभादो । अज्जआए उण रत्ति ज्ञेव्व ।

సం. चेटी :- अस्माकमेतत् प्रभातम् । (एष प्रभातः) अज्जुकाया पुनः रात्रिरेव।

చేటి: మాకిది తెల్లవారినట్లమ్మా. తమకు మాత్రమిది రాత్రి గావచ్చును.

ప్రా. वसन्तसेना - हञ्जे । कहिं उण तुम्हाणं जूदिअरो?

సం. वसन्तसेनाः हञ्जे! कुत्र पुनः युष्माकं द्यूतकरः?

వసంతసేన సఖీ! మీ జూదగాడెక్కడనున్నాడో గదా!

(చారుదత్తుని ఇంటిలో ఉంచిన వసంతసేన నగలను శర్విలకుడు దొంగిలిస్తాడు. ఆ మాట చెప్పడానికి ఇష్టపడక ఆ నగలను తాను జూదంలో ఓడిపోయానని చెప్పి విదూషకుని వెంట తన భార్య మెడలో ఉన్న రత్నావళిని చారుదత్తుడు వసంతసేనకు పంపిస్తాడు. దొంగతనం జరిగిన సంగతి అప్పటికే వసంతసేనకు తెలుస్తుంది. అందుకే చారుదత్తుని ఆమె జూదగాడని పరిహాసపూర్వకంగా అంటూ ఉంటుంది)

ప్రా. चेटी - अज्जए । वड्ढमाणअं समादिसिअ पुप्फकरंडअं जिण्णुज्जाणं गदो अज्जचारुदत्तो ।

సం. चेटी :- आर्यके (अज्जुके) वर्धमानकं समादिश्य पुष्पकरण्डकं जीर्णोद्यानं गतः आर्यचारुदत्तः ।

చేటి: ఆర్యా! వర్ధమానకుని సమాదేశమును తెలిపి ఆర్యచారుదత్తుడు పుష్పకరండకమనే జీర్ణోద్యానానికి వెళ్ళిపోయెను.

ప్రా. वसन्तसेना - किं समादिसिअ?

సం. वसन्तसेना :- किं समादिश्य?

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy
వసంతసేన: ఏమని పురమాయించి?

ప్రా. चेटी - जोएहि रात्तीए पवहणं, वसन्तसेना गच्छदुत्ति

సం. चेटी :- येजय रात्रौ प्रवहणम्, वसन्तसेना गच्छतु इति ।

చేటి: బండిని రాత్రే కట్టి ఉంచు వసంతసేన ఉదయమే వెళ్ళాలి అని.

ప్రా. वसन्तसेना - हञ्जे । कहिं मए गंतव्वं?

సం. वसन्तसेना :- हञ्जे! कुत्र मया गन्तव्यम्?

వసంతసేన: సఖీ! నేను ఎక్కడకు వెళ్ళాలి?

ప్రా. चेटी - अज्जाए । जहिं चारुदत्तो ।

సం. चेटी :- आर्यके! यत्र चारुदत्तः ।

చేటి: ఆర్యా! ఆర్యచారుదత్తుడున్న చోటికి

ప్రా. वसन्तसेना - (चेटीं परिष्वज्य) हञ्जे । सुट्ठु ण निज्झाइदो रत्तीए, ता अज्ज पच्चक्खं पेक्खिस्सं । हञ्जे । किं पविट्ठा अहं अम्भंतरचदुस्सालअं ।

సం. वसन्तसेना :- (चेटीं परिष्वज्य) हञ्जे! सुष्ठु न निर्ध्यातो रात्रौ, तदद्य प्रत्यक्षं प्रेक्षिष्ये । हञ्जे! किं प्रविष्टा अहं इह अभ्यन्तरचतुश्शालकम ।

వసంతసేన: (చేటిని కౌగలించుకొని) సఖీ! రాత్రి చీకట్లో నేనతనిని తనివి తీర చూడనే లేదు. ఇప్పుడిక ప్రత్యక్షంగా చూడగలను సఖీ! ఈ ఇంటిలోపలి చతుశ్శాలలోనికి నాకు ప్రవేశము కలిగినదా?

ప్రా. चेटी - ण केवलं अब्भंतरचदुस्सालअं, सव्वजणस्स वि हिअअं पविट्ठा ।

సం. चेटी :- न केवलम्, अभ्यन्तरचतुःशालकं, सर्वजनस्यापि हृदयं प्रविष्टा ।

చేటి: ఇంటిలోపలి చతుశ్శాలలోనికి మాత్రమే కాదు ఇంటివారి హృదయాలలోనికి గూడా నీవు ప్రవేశించినావమ్మా!

ప్రా. वसन्तसेना - अवि संतप्पदि चारुदत्तस्स परिअणो?

సం. वसन्तसेना :- अपि संतप्यते चारुदत्तस्य परिजनः ।

వసంతసేన: ఆర్యచారుదత్తుని పరిజనమునకు (వేశ్యను నేను ప్రవేశించితినని) కోపముగానున్నదా?

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రా. चेटी - संतप्पिस्सदि ।

సం. चेटी :- संतप्स्यते ।

చేటి: ఇప్పుడు గాదు గాని ఇకముందు సంతాపం పొందుతారు.

ప్రా. वसन्तसेना - कदा?

సం. वसन्तसेना :- कदा?

వసంతసేన: ఎప్పుడు

ప్రా. चेटी - जदो अज्जआ गमिस्सदि ।

సం. चेटी :- यदा अज्जुका गमिष्यति ।

చేటి: ఆర్య ఇక్కడినుండి వెళ్ళిపోయినప్పుడు.

ప్రా. वसन्तसेना - तदो मए पढमं संतप्पिदव्वं । (सानुनयम्) हञ्जे । गेण्ह एदं रअणावलिं । मम बहिणीआए अज्जाधूदाए गदुआ समप्पेहि । भणिदव्वं च - अहं सिरिचारु दत्तस्स गुणणिज्जिदा दासी, कदा तुम्हाणं वि । ता एसा तुह ज्जेव कंठाहरणं होदु रअणावली ।

సం. वसन्तसेना :- ततः मया प्रथमं संतप्तव्यम् (सानुनयम्) हञ्जे! गृहाणेमां रत्नावलीम् । मम भगिन्यै आर्यधूतायै गत्वा समर्पय ।

भणितव्यं च - अहं श्रीचारुदत्तस्य गुणनिर्जिता दासी, तदा युष्माकमपि। तदेषा तवैव कण्ठाभरणं भवतु रत्नावली ।

వసంతసేన: అప్పుడు నాకే ఎక్కువ సంతాపమవుతుంది. (బుజ్జగింపుగా) సఖీ! ఈ రత్నావళిని తీసుకో. నా సోదరి ఆర్య ధూతాంబకు (చారుదత్తుని భార్య) దీనిని సమర్పించు. ఇట్లా చెప్పాలి కూడా. నేను చారుదత్తుని సద్గుణాలకు అమ్ముడుపోయిన దాసిని. నేను మీకు కూడా దాసిని. కాబట్టి ఈ రత్నావళి మీ కంఠాభరణంగా మన్నికను పొందనీయండి.

ప్రా. चेटी - अज्जए । कुप्पिस्सदि चारुदत्तो अज्जाए दाव ।

సం. चेटी :- अज्जुके! कोपिष्यति चारुदत्तः अयर्यै तावत् ।

చేటి: ఆర్యా! చారుదత్తుడు తమపై కోపగించుకొనునేమో?

ప్రా. वसन्तसेना - गच्छ, ण कुप्पिस्सदि ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సం. वसन्तसेना :- गच्छ! न कोपिष्यति ।

వసంతసేన: పొమ్ము. ఏమీ కోపగించుకొనదు.

ప్రా. चेटी - (गुहीत्वा) जं आणवेदि । (इति निष्क्रम्य, पुनः प्रविशति) अज्जए । भणादि अज्जा धूदा - अज्जउत्तेण तुम्हाणं पसादीकिदा, ण जुत्तं मम एदं गेण्हिदुं । अज्जउत्तो ज्जेव्व मम आहरणविससो त्ति जाणादु भोदी ।

సం. चेटी - (गृहीत्वा) यदाज्ञापयति (इति निष्क्रम्य, पुनः प्रविशति) अज्जुके! भणति आर्या धूता - आर्यपुत्रेण युष्माकं प्रसादीकृता, न युक्तं मम इदं ग्रहीतुम् । आर्यपुत्र एव मम आभरणविशेष इति जानातु भवतो ।

చేటి: (రత్నావళిని తీసుకొని) ఆర్య ఆజ్ఞాపించినట్లే. (నిష్క్రమించి, తిరిగి ప్రవేశిస్తుంది) ఆర్య ధూతాంబ ఇట్లా అంటున్నది "ఆర్యపుత్రుని చేత ఇది నీకు ప్రసాదింపబడినది. దీనిని నేను గ్రహించడం తగదు. ఆర్యపుత్రుడే నా ఆభరణవిశేషమని నీవు గ్రహించాలి".

ప్రా. रदनिका - एहि वच्छ । सअडिआए कीलम्ह ।

సం. रदनिका :- एहि वत्स! शकटिकया क्रीडाव ।

రదనిక: రా బాబూ! ఈ బండితో ఆడుకుందాం.

ప్రా. दारकः (सकरुणम्) रदणिए । किं मम एदाए मट्टिआए सअडिआए। तं ज्जेव सोवण्णसअडिअं देहि

సం. दारकः- (सकरुणम्) रदनिके किं ममैतया मृत्तिकाशकटिकया? तामेव सौवर्णशकटिकां देहि ।

బాలుడు: (కరుణతో, బాధతో – ఎదుటివారి మనస్సును కరిగించేటట్టు) రదనికా! ఈ మట్టిబండినాకెందులకు? ఆ బంగారు బండినే నాకు తెచ్చియివ్వు.

ప్రా. रदनिका - (सनिर्वेदं निःश्वस्य) जाद । कुदो अम्हाणं सुवण्णववहारो। तादस्स पुणो वि रिद्धीए सुवण्णसअडिआए कीलिस्ससि । ता जाव विणोदेमिणं । अज्जआवसंतसेणाए समीवं उवसप्पिस्सं । (उपसृत्य) अज्जए । पणमामि ।

సం. रदनिका :- (सनिर्वेदं निःश्वस्य) जात । कुतोऽस्माकं सुवर्णव्यवहारः? तातस्य पुनरपि ऋद्ध्या सुवर्णशकटिकया क्रीडिष्यसि । तद्यावद्विनोदयामि

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ननु। आर्यायाः वसन्तसेनायाः समीपं उपसर्पिष्यामि । (उपसृत्य) आर्यत्
प्रणमामि ।

రదనిక: (దుఃఖంతో నిశ్వసిస్తూ) మనకు బంగారుమాట ఎక్కడిది? మీ తం
గారికి తిరిగి వైభవము వచ్చినప్పుడు నీవు కూడా బంగారుబండితో ఆడుకోవచ్చును
నేను కూడా కొంచెము ఊరట పొందుతాను. ఇప్పుడు ఆర్య వసంతసేన వద్ద
చేరుకుంటాను (సమీపించి) ఆర్యా! ప్రణామము.

ప్రా. वसन्तसेना - रदणिए । साअदं दे कस्स उण अअं दाराओ?

अणलंकिदसरीरो वि चंदमुहो आणंदेदि मम हिअअं ।

సం. वसन्तसेना :- रदनिके स्वागतं ते, कस्य पुनरयं दारकः?

अनलङ्कृतशरीरोऽपि चन्द्रमुखः आनन्दयति मम हृदयम् ।

వసంతసేన: రదనికా! నీకు స్వాగతము. ఈ పిల్లవాడు ఎవరు? ఈ చంద్రముఖు
ఏ అలంకారాలను ధరించకున్నా (మిలమిలలాడుతూ) నన్ను అలరిస్తున్నాడు.

ప్రా. रदनिका - एसो खु अज्जचारुदत्तस्स पुत्तो रोहसेणो णाम ।

సం. रदनिका :- एष खल्वार्यचारुदत्तस्य पुत्रो रोहसेनो नाम ।

చేటి: ఈ బాలుడు రోహసేనుడు. ఆర్య చారుదత్తుని కుమారుడు.

ప్రా. वसन्तसेना - (बाहू प्रसार्य) एहि मे पुत्तअ । आलिंग । (इत्यङ्के उपवेश्य
अणुकिदं अणेण पिदुणो रूवं ।

సం. वसन्तसेना :- (बाहू प्रसार्य) एहि मे पुत्रक । आलिङ्ग ।

(इत्यङ्के उपवेश्य) अनुकृतमनेन पितुः रूपम् ।

వసంతసేన: (చేతులు చాపి) రా కుమారా! నన్ను కౌగలించుకో. (ఒడిలో
కూర్చుండబెట్టుకొని) ఇతడు తండ్రి పోలికలోనే ఉన్నాడు.

ప్రా. रदनिका - ण केवलं रूवं, सीलं पि तक्केमि । एदिणा अज्जचारुदत्त
अत्ताणअं विणोदेदि ।

సం. रदनिका :- न केवलं रूपम्, शीलमपि तर्कयामि । एतेन आर्यचारुदत्त
आत्मानं विनोदयति ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

రదనిక: రూపమే గాదు. శీలము కూడా తండ్రిదే వచ్చిందని అనుకుంటాను. ఇతడిని చూసి చారుదత్తుడు మురిసిపోతూ ఉంటాడు.

ప్రా. वसन्तसेना - अध किंणिमित्तं एसो रोअदि?

సం. वसन्तसेना :- अथ किं निमित्तमेष रोदिति?

వసంతసేన: మరి పిల్లవాడు ఎందుకు ఏడుస్తున్నాడు?

ప్రా. रदनिका-एदिणा पडिवेसिअगहवइदारअकेरिआए सुवण्णसअडिआए कीलिदं । तेण अ सा णीदा । तदो उण तं मग्गंतस्स मए इअं मट्टिआ सअडिआ कदुअ दिण्णा । तदो भणादि - ''रदणिए! किं मम एदाए मट्टिआसअडिआए? तं ज्ञेव सोवण्ण सअडिअं देहि त्ति ।

సం. रदनिका :- एतेन, प्रतिवेशिक-गृहपति-दारक-क्रीडितया सुवर्ण शकटिकया क्रीडितम् । तेन च सा नीता । ततः पुनः तं मार्गयमाणस्य मया इयं मृत्तिकाशकटिका कृत्वा दत्ता । ततो भणति रदनिके किं ममानया मृत्तिकाशकटिकया? तामेव सौवर्णशकटिकां देहि इति ।

రదనిక: ఇతడు ప్రక్కయింటి గృహపతి పిల్లవాడు తెచ్చిన బంగారు బండితో ఇంతకు మునుపు ఆడుకున్నాడు. ఇప్పుడాబండిని ఆ పిల్లవాడు తీసుకొని పోయినాడు. దానికొఱకు అతడు వెదుకుతూ ఉండగా నేను ఈ మట్టిబండిని చేసి తెచ్చినాను పిల్లవాడు అంటున్నాడూ "రదనికా! ఈ మట్టిబండి నాకెందులకు? ఆ బంగారు బండినే తెచ్చి ఇవ్వాలి" అని.

ప్రా. वसन्तसेना - हद्धी, हद्धी, अ अंपि णाम परसंपत्तीए संतप्पदि । भअवं कअंत । पोक्खरपत्तपडिदजलबिंदुसरिसेहिं कीलसि तुमं पुरिसभाअधेएहिं । (इति सास्त्रा) जाद । मा रोद । सुवण्णसअडिआए कीलिस्ससि ।

సం. वसन्तसेना :- हा धिक्! अयमपि नाम परसंपत्त्या सन्तप्यते । भगवन्! कृतान्त! पुष्करपत्रपतितजलबिन्दुसदृशैः क्रीडसि त्वं पुरुषभागधेयैः । (इति सास्त्रा) जात! मा रुदिहि! सुवर्णशकटिकया क्रीडिष्यसि ।

వసంతసేన: అయ్యో! అయ్యో! ఈ పిల్లవాడు కూడా ఇతరుల సంపదను చూచి సంతాపము చెందుచున్నాడు. ఓ భగవంతుడా! దైవమా! కృతాంతా! తామరాకు మీద నీటిబొట్టు వలె జారిపోయే మానవుల అదృష్టాలతో నీవు ఆడుకుంటూ ఉంటావు కదా!

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రా. दारक :- रदणिए । का एसा?

సం. दारकः :- रदनिके! का एषा?

బాలకుడు: రదనికా! ఎవరీమె?

ప్రా. वसन्तसेना - दे पिदुणो गुणणिज्झिदा दासी ।

సం. वसन्तसेना :- तव पितुः गुणनिर्जिता दासी ।

వసంతసేన: నీ తండ్రిగారి గుణాలకు అమ్ముడుపోయిన దాసిని నేను.

ప్రా. रदनिका - जाद! अज्ञआ ते जणणी भोदि ।

సం. रदनिका :- जात । आर्यका ते जननी भवति ।

రదనిక: వత్సా! ఈమె నీకు తల్లి వంటిది.

ప్రా. दारक :- रदणिए । अलिअं तुमं भणसि, जइ अम्हाणं अज्ञआ जणण
ता कीस अलंकिदा?

సం. दारकः - रदनिके! अलीकं त्वं भणसि, यद्यस्माकं अज्जुका जननी, त
कुतः अलङ्कृता?

బాలకుడు: రదనికా! నీవు అసత్యము పలుకుచున్నావు, ఈమె నా తల్లి ఐనచో ఇ
ఆభరణములు ఏల ధరించింది?

ప్రా. वसन्तसेना - जाद । मुद्धेण मुहेण अदिकरुणं मंतेसि
(नाट्येनाभरणान्यवतार्य रुदन्ती ।) एसा दाणिं दे जणणी संवुत्ता ता गेण्ह
अलंकारअं, सोवण्णसअडिअं घडावेहि ।

సం. वसन्तसेना :- जात! मुग्धेन मुखेन अतिकरुणं मन्त्रय
(नाट्येनाभरणान्यवतार्य रुदन्ती) एषा इदानीं ते जननी संवृत्ता । तद् गृहा
इदम् अलङ्करणम् सौवर्णशकटिकां घटापय (घटय) ।

వసంతసేన: నాయనా! చాలా అమాయకంగా గుండె చెరువయ్యేటట
మాట్లాడుతున్నావు (నాట్యముతో ఆభరణాలను ఒలిచి ఏడుస్తూ) ఇప్పుడు నీక
నేను నీ తల్లిలాగా కనిపిస్తున్నావు కదా! ఈ అలంకారాలను తీసుకో. బంగారుబండి
చేయించుకో.

In Public domain, Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రా. दारकः - अवेहि, ण गेण्हिस्सं, रोदिसि तुमम् ।

సం. दारकः :- अपेहि! न ग्रहिष्यामि, रोदिषि त्वम् ।

బాలకుడు: వద్దు పో. నేను తీసుకోను. నీవు ఏడుస్తున్నావు.

ప్రా. वसन्तसेना - (अश्रूणि प्रमृज्य) जाद ण रोदिस्सं । गच्छ, कील (अलंकारैर्मृच्छकटिकां पूरयित्वा) जाद! कारेहि सोवण्णसअडिअं ।

సం. वसन्तसेना :- (अश्रूणि प्रमृज्य) जात! न रोदिष्यामि । गच्छ । क्रीड । (अलंकारैर्मृच्छकटिकां पूरयित्वा) जात! कारयसैवर्णशकटिकाम् ।

(इति दारकमादाय निष्क्रान्ता रदनिका)

వసంతసేన: (కన్నీళ్ళు తుడుచుకొని) నాయనా! చూడు! నేను ఏడవటం లేదు. వెళ్ళు. ఆడుకో. (మట్టిబండిని బంగారు నగలతో నింపి) నాయనా! బంగారుబండిని చేయించుకో.

(బాలకుడిని వెంట బెట్టుకుని రదనిక వెళ్ళిపోతుంది)

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

కర్పూర మంజరి

రాజశేఖరకవి క్రీ॥శ॥ తొమ్మిదవశతాబ్దంలో వ్రాసిన సట్టకమిది. సట్టకమ అంతా ప్రాకృతభాషలోనే వ్రాయబడ్డ నాటకమనిఅర్థము. ఇందులో రాజు, మం దండనాయకుడు, పురోహితునివంటి పురుష పాత్రలు గూడా ప్రాకృత భాష మాట్లాడుతాయి. ఇది ఒక ప్రయోగము. కర్పూరమంజరి కథ గూ మాళవికాగ్నిమిత్రాన్ని పోలిందే. లేత వయస్సులో అంతఃపురములో తిరుగు ఉన్న కర్పూరమంజరికి మహారాజుతో వివాహము జరగడమే కథాపర్యవసాన ఆ వివాహం జరిపించడానికి భైరవానందుడనే గురువు చేసి ప్రయత్నమీపాఠ్యాంశములో ఉన్నది. చూడండి! భాష శౌరసేనీ ప్రాకృతము.

4. कर्पूरमञ्जरी

ప్రా. सारङ्गिका - (पुरोऽवलोक्य) एसो महाराओ मरगदपुंजादो कअली अणुप्पविट्ठो । ता गदुअ देवीए विण्णाविदं णिवेदेमि । (उपसृत्य) जअदु ज भट्टा । देवी विण्णवेदि जधा साअंसमए तुम्हे मए परिणाइदव्वत्ति ।

సం. सारङ्गिका :- (पुरोऽवलोक्य) एष महाराजः मरकतपुञ्जात् कदली अनुप्रविष्टः । तत् गत्वा देव्यै निवेदयामि । (उपसृत्य) जयतु जयतु भत देवी विज्ञापयति यथा सायंसमये त्वं (भवान्) मया परिणायितव्यः इति ।

సారంగిక: (ముందుకు చూచి) ఇదిగో మహారాజు మరకతపుంజంనుండి కదళీగృహ ప్రవేశిస్తున్నారు. అక్కడకు పోయి దేవి విజ్ఞాపనమును తెలుపగలను. (సమీపిం భర్తకు (రాజుకు) విజయము, విజయము. దేవి ఈ ప్రకారంగా విజ్ఞాపనమ చేస్తున్నది. "సాయంకాలము మీ వివాహము నాచే జరిపించవలసిఉన్నది. అని

ప్రా. विदूषकः - भोदि, किं एदं अकंडकुंभंडपडणं ।

సం. विदूषकः :- भवति! किमिदमकाण्डकूष्माण्डपतनम्?

విదూషకుడు: భవతీ! ఇది ఏమీ? అకాండంగా (ఒక్కుమ్మడిగా) గుమ్మడికాయ మీద పడుతున్నది?

ప్రా. राजा - सारंगिए, सव्वं वित्थरेण कधेसु ।

సం. राजा :- सारङ्गिके! सर्वं विस्तरेण कथय ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy
రాజు: సారంగికా! వివరంగా చెప్పు.

ప్రా. सारङ्गिका - एदं विण्णवीअदि । अणंतरादिक्कंतचदुद्दसीदिवसे देवीए पोम्मराअमई गोरी भेरवाणंदेण कदुअ पइट्टाविदा । अअं च दिक्खाविहिप्पविट्टाए देवीए विण्णत्तो जोईसरो गुरुदक्खिणाणिमित्तं । भणिदं च तेण । जइ अवस्सं दक्खिणा दाअव्वा तं एसा दीअदु । तदो देवीए विण्णत्तं । जं आदिसदि भअवंति । पुणो वि उल्लविदं तेण । अत्थि एत्थ लाडदेसे चंडसेणो णाम राआ । तस्स दुहिआ घणसारमंजरि त्ति। सा देव्वण्णेहिं णिद्दिट्टा जधा एसा चक्कवट्टिघरिणी भविस्सदि त्ति । तदो सा महाराएण परिणेदव्वा जेण गुरुस्स वि दक्खिणा दिण्णा भोदि । भट्टा वि चक्कवट्टी किदो भोदि । तदो देवीए विहसिअ भणिदं जं आदिसदि भअवंति । अहं च विण्णवेदुं पेसिदा । गुरदाक्खिणा वि दिण्णा ।

సం. सारङ्गिका :- इदं विज्ञाप्यते । अनन्तरातिक्रान्तचतुर्दशीदिवसे देव्यै पद्मरागमयी गौरी भैरवानन्देन कृत्वा प्रतिष्ठापिता । अयं च दीक्षाविधिप्रविष्टया देव्या विज्ञप्तो योगीश्वरो गुरुदक्षिणानिमित्तम् । भणितं च तेन । अत्र लाटदेशे चण्डसेनो नाम राजा । तस्य दुहिता घनसारमञ्जरीति । सा दैवज्ञैः निर्दिष्टा यथा एषा चक्रवर्तिगृहिणी भविष्यतीति । ततः सा महाराजेन परिणेतव्या येन गुरोरपि दक्षिणा दत्ता भवति । भर्तापि चक्रवर्ती कृतो भवति । ततो देव्या विहस्य भणितं यदादिशति भगवानिति । अहं च विज्ञापयितुं प्रेषिता गुरुदक्षिणापि दत्ता ।

సారంగిక: ఇదిగో విజ్ఞాపనము, మొన్న గడచిపోయిన చతుర్దశీదివసాన దేవీ హితము కొఱకు భైరవానందునిచేత పద్మరాగమణిమయ గౌరీప్రతిమ ప్రతిష్ఠాపించబడినది. దీక్షలోనికి ప్రవేశించినదేవిచేత భైరవానందునితో గురుదక్షిణవిషయమై విజ్ఞాపనము చేయబడినది. అప్పుడతడీవిధంగా అన్నాడు. "ఒకవేళ తప్పని సరిగా గురుదక్షిణ ఈయవలసిఉంటే ఈ విధంగా జరుగాలి". అని అప్పుడు దేవి ఇట్లు విజ్ఞాపనము చేసింది; "భగవన్ మీరు ఎట్లు ఆదేశిస్తే అట్లే" అని. తిరిగి అతడీవిధంగా పలికినాడు; "ఇక్కడ లాటదేశంలో చండసేనుడనేరాజు ఉన్నాడు. ఆ రాజు కుమార్తె ఘనసారమంజరి అని ఉన్నది. దైవజ్ఞుల నిర్దేశానుసారము ఆమె చక్రవర్తికి ఇల్లాలు కాగలదు. ఆమెను మహారాజు పరిణయము చేసికోవాలి. ఆ విధంగా గురుదక్షిణ ఇచ్చినట్లూ అవుతుంది. రాజుగారికి చక్రవర్తి పదవీ ప్రాప్తిస్తుంది." అని అప్పుడు

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy
దేవి నవ్వి అన్నది. "అట్లాగే మీరు ఆజ్ఞాపించినట్లే భగవన్" అని నేను ఈ విజ్ఞాపన
చేయడానికి పంపించబడ్డాను. గురుదక్షిణ గూడా ఈ విధంగా ముట్టింది.

ప్రా. विदूषकः- (विहस्य) एदं तं सीसे सप्पो देसंतरे वेज्ञो । इध अज्ज विव
लाडदेसे घणसारमंजरी ।

సం. विदूषक :- (विहस्य) एतत् तत् शीर्षे सर्पो देशान्तरे वैद्यः । इह अ
विवाहः लाटदेशे घनसारमञ्जरी ।

విదూషకుడు: (నవ్వి) ఆహా! ఇక్కడ నెత్తిమీద సర్పము వేలాడుతూ ఉంది. దేశాంతరం
వైద్యుడు. ఈ వేళ ఇక్కడ వివాహం జరగాలి. లాటదేశంలో ఘనసారమంజ
ఉంది. ఎట్లా మరి?

ప్రా. राजा - किं दे भेरवाणंदस्स पहावो परोक्खो ।

సం. राजा :- किं ते भैरवानन्दस्य प्रभावः परोक्षः?

రాజు: నీకు భైరవానందుని ప్రభావం తెలియనిదా? (అది పరోక్షమా? తలుచుకుం
ఏదైనా చేయగలడతడు)

ప్రా. सारङ्गिका — देवीए कारिदं पमदुज्ञाणस्स मज्झट्ठिदवडतरुमू
चामुण्डाअदणं । भेरवाणंदो वि देवीए समं तहिं आगमिस्सदि । तग्गदे
तक्खणविहिदे कोदुअघरे विवाहो भविस्सदि । (इति परिक्रम्य निष्क्रान्ता)

సం. सारङ्गिका :- देव्या कारितं प्रमदोद्यानस्य मध्यस्थितवटतरुमू
चामुण्डायतनम् । भैरवानन्दोऽपि देव्या समं तत्र आगमिष्यति । तद्गते च त
क्षणविहिते कौतुकगृहे विवाहो भविष्यति । (इति परिक्रम्य निष्क्रान्ता)

సారంగిక: ప్రమదోద్యానంలో మధ్య మఱ్ఱిచెట్టు ఉంది. దాని క్రింద దేవి కట్టించి
చాముండాయతనము (గుడి) ఉన్నది. భైరవానందుడు గూడా దేవి వెంట అక్కడక
వస్తాడు. అక్కడ తాత్కాలికంగా ఏర్పాటైన కౌతుకగృహం (వివాహవేదిక
మంటపం)లో వివాహంజరుగనున్నది. (ఇట్లు పలికి, రంగస్థలం మీద ఇటునుండి
అటు నడిచి నిష్క్రమిస్తుంది).

ప్రా. राजा - वअस्स, सव्वं एदं भेरवाणंदस्स विअंभिदं ति तक्केमि ।

సం. राजा :- वयस्य! सर्वमिदं भैरवानन्दस्य विजृंभितमिति तर्कयामि ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

రాజు: వయస్యా! ఇది అంతా భైరవానందుని వ్యూహమని తలుస్తాను.

ప్రా. विदूषक :- एवं णेदं । ण हु मअलंछणं अंतरेण अण्णो मिअंकमणिपुत्तलिअं पज्झरावेदि सेहालिआकुसुमुक्करं वा करेदि ।

సం. विदूषकः :- एवं नु इदम् । न खलु मृगलाञ्छनमन्तरेण अन्यो मृगाङ्कमणिपुत्तलिकां प्रस्तरापयति (प्रसारयति) शेफालिका कुसुमोत्करं वा करोति ।

విదూషకుడు: అంతే మరి మృగలాంఛనుడైన చంద్రుడు తప్ప మృగాంకమణిని (చంద్రకాంతిశిలను) ఇతరులెవ్వరూ కరిగించలేరు, శేఫాలికాపుష్పనికరాన్ని గూడా ఇతరులు వికసింపజేయలేరు.

ప్రా. भैरवानन्दः - इअं सा वडतरुमूले णिब्भिण्णस्स सुरंगादुवारस्स पिधाणं चामुंडा (तां हस्तेन प्रणम्य ।)

कप्पंतकेलिभवणे कालस्स पुरोऽसुराण रुहिरसुरं ।
जअइ पिअंती काली परमेट्ठिकवालचसएण ॥ १९ ॥

(प्रविश्योपविश्य च ।) अज्ज वि ण णिग्गच्छदि सुरंगदुवारेण कप्पूरमंजरी। (भैरवानन्दः प्रविश्य)

సం. भैरवानन्दः :- इयं सा वटतरुमूले निर्भिन्नस्य सुरङ्गद्वारस्य पिधानं चामुण्डा (तां हस्तेन प्रणम्य)

कल्पान्तकेलिभवने कालस्य पुरोऽसुराणां रुधिरसुराम् ।
जयति पिबन्ती काली परमेष्ठिकपालचषकेन ॥
(प्रविश्योपविश्य च) अद्यापि न निर्गच्छति सुरङ्गद्वारेण कर्पूरमञ्जरी ।
(ततः प्रविशति सुरङ्गद्वारोद्घाटितकेन कर्पूरमञ्जरी)

భైరవానందుడు: ఇదిగో ఇక్కడ మఱ్ఱిచెట్టు క్రింద సురంగద్వారానికి మూతగా నిలిచిన చాముండామూర్తి (చేతులెత్తి నమస్కరించి) కల్పాంతకేళి భవనంలో కాలుడి సమక్షంలో పరమేష్ఠి కపాలచషకం (పాన పాత్ర)తో అసురులరుధిరమనే సురాపానాన్ని చేస్తున్న కాళికి జయము జయము, (ప్రవేశించి, కూర్చుని ఈ సురంగద్వారంనుండి ఇంకా బయటపడదేమిటి కర్పూరమంజరి?)

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రా. कर्पूरमञ्जरी - भअवं, पणमामि ।

సం. कर्पूरमञ्जरी :- भगवन् । प्रणमामि ।

కర్పూరమంజరి: భగవాన్! ప్రణామములు.

ప్రా. भैरवान्दः- उइदं वरं लहसु । इध ज्ञेव उवविस ।

సం. बैरवानन्दः :- उचितं वरं लभस्व । अत्रैव उपविश ।

(कर्पूरमञ्जरी उपविशति ।)

భైరవానందుడు: ఉచితమైన వరుడిని పొందుమమ్మా. ఇక్కడే కూర్చో. (కర్పూర మంజరి కూర్చుంటుంది)

ప్రా. भैरवानन्दः - (स्वगतम्) अज्ज वि ण एदि देवी ।

సం. भैरवानन्दः :- (स्वगतम्) अद्यापि नैति देवी । (प्रविश्य)

(प्रविश्य)

భైరవానందుడు: (స్వగతము) ఇంకా దేవి (మహారాజ్ఞి) రాలేదేమిటి?

ప్రా. राज्ञी - (परिक्रम्य पुरोऽवलोक्य च ।) इअं भअवदी चामुंडा (प्रणम्यावलोक्य च ।) इअं कप्पूरमंजरी । ता किं णेदं । (भैरवानन्दं प्रति इदं विण्णवीअदि, णिअभवणे विवा । हसामग्गिं कदुअ आअद म्हि । ता गेण्हि आगमिस्सं ।

సం. राज्ञी :- (परिक्रम्य पुरोऽवलोक्य च) इयं भगवती चामुण्डा । (प्रणम्यावलोक्य च) इयं कर्पूरमञ्जरी । तत् किं नु इदम् । (भैरवानन्दं प्रति) इदं विज्ञाप्यते निजभवने विवाहसामग्रीं कृत्वा आगतास्मि, तत् गृहीत्वा आगमिष्यामि ।

రాజ్ఞి: (పరిక్రమిస్తూ ముందుకు చూచి) ఇదిగో భగవతి చాముండాయతనము (ప్రణమిల్లి, కలియజూచి) ఈమె కర్పూరమంజరి! ఇది ఏమిటబ్బా?! (భైరవానందుడిని ఉద్దేశించి) ఇది నా విజ్ఞాపనము. నా భవనంలో వివాహ సామగ్రి ఏర్పాటు చేసే వచ్చినాము. ఆ సామగ్రిని తీసికొనిరాగలను.

ప్రా. भैरवानन्द : वच्छे, एवं करीअदु । (राज्ञी व्यावृत्य परिक्रामति)

సం. भैरवानन्दः :- वत्से! एवं करोतु (कुरु) (राज्ञी व्यावृत्य परिक्रामति)

భైరవానందుడు: అట్లే కానిమ్ము బిడ్డా! (రాజ్ఞి వెనుకకు మరలిపోతుంది)

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రా. भैरवानन्द : - (विहस्य स्वगतम् ।) इअँ कप्पूरमंजरीठाणं अण्णेसिदुं गदा । (प्रकाशम्) पुत्ति कप्पूरमंजरि, सुरंगादुवारेण ज्ञेव तुरिदपदं गदुअ सट्ठाणे चिट्ठ । देवीए आगमणे पुणो आगंतव्वं ।

సం. भैरवानन्दः :- (विहस्य स्वगतम्) इयं कर्पूरमञ्जरीस्थानं अन्वेष्टुं गता । (प्रकाशम्) पुत्रि! कर्पूरमञ्जरि! सुरंगद्वारेणैव त्वरितपदं गत्वा स्वस्थाने तिष्ठ! देव्या आगमने पुनः आगन्तव्यम् ।

(कर्पूरमञ्जरी तथा करोति)

భైరవానందుడు: (నవ్వుతూ స్వగతము) ఈమె కర్పూరమంజరీస్థానాన్ని వెతుక్కుంటూపోయింది. (ప్రకాశముగా) బిడ్డా! కర్పూరమంజరీ! త్వర త్వరగా సురంగద్వారంలో నుండి పోయి స్వస్థానంలో ఉండుము. దేవి బయలుదేరగానే మళ్ళీ ఇక్కడకు చేరుకోవాలి.

(కర్పూరమంజరి చెప్పినట్లు చేస్తుంది)

ప్రా. राज्ञी - इदं रक्खाघरं । (प्रविश्यावलोक्य च, स्वगतम्) अए, इअं कप्पूरमंजरी । सा का वि सारिक्खा दिट्ठा । (प्रकाशम्) वच्छे कप्पूरमंजरि, कीदिसे दे सरीरं । (आकाश) किं भणासि । मह सिरोवेअणा समुप्पण्ण त्ति । (स्वगतम्) ता पुणो तहिं गमिस्सं । (प्रविश्य पार्श्वाण्यवलोक्य ।) हला सहीओ विवाहोवअरणाइं लहुं गेण्हिअ आअच्छध । (इति परिक्रामति) ।

సం. राज्ञी :- इदं रक्षागृहम् । (प्रविश्यावलोक्य च स्वगतम्) अये! इयं कर्पूरमञ्जरी । सा कापि सदृक्षा (सदृशा) दृष्टा । (प्रकाशम्) वत्से! कर्पूरमञ्जरी, कीदृशं ते शरीरम् । (आकाशे) किं भणसि? मम शिरोवेदना समुत्पन्नेति । (स्वगतम्।) तत् पुनः तत्र गमिष्यामि । (प्रविश्य पार्श्वाण्यालोक्य ।) हला सख्यः । विवाहोपकरणानि लघु गृहित्वा आगच्छथ । (इति परिक्रामति।)

రాజ్ఞి: ఇది రక్షాగృహము. (ప్రవేశించి, పరికించిచూచిస్వగతము) ఓయీ, ఇదిగో కర్పూరమంజరి. అక్కడ (చాముండాయతనంలో) ఈమెను బోలిన మనిషి కాబోలు కనిపించింది. (ప్రకాశముగా) బిడ్డా! కర్పూరమంజరీ! నీ శరీరమెట్లున్నది? (ఆకాశంలో) ఏమంటివి? నాకు తలనొప్పి వచ్చింది అనియా? (స్వగతము) అయితే తిరిగి అక్కడికే పోయిచూస్తాను. (ప్రవేశించి చుట్టుపక్కలకలియజూచి) హలా!

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సఖులారా! వివాహసామగ్రిని వెంటబెట్టుకొని తొందరంగారండి. (ప్రచార్లు చేస్తుం

ప్రా. राज्ञी - (पुरोऽवलोक्य ।) इअं कपप्पूरमंजरी ।

సం. राज्ञी :- (पुरोऽवलोक्य) इयं कर्पूरमञ्जरी ।

రాజ్ఞి: (ముందుకు చూసి – చాముండాయతనంలో) ఇదిగో కర్పూరమంజరి.

ప్రా. भैरवानन्दः - वच्छे विब्भमलेहे, आणईदाइं विवाहोवअरणाइं ।

సం. भैरवानन्दः :- वत्से विभ्रमलेखे आनीतानि विवाहोपकरणानि ।

భైరవానందుడు: బిడ్డా! విభ్రమలేఖా! వివాహానికి కావలసిన సామగ్రినంత
తెచ్చినావు గదా!

ప్రా. राज्ञी - अध इं । किं उण घणसारमंजरीसमुइदाइं आहरणाइं विसुमरिद
ता पुणो गमिस्सं ।

సం. राज्ञी :- अथ किम्? किं पुनः घनसारमञ्जरीसमुचितानि आभरण
विस्मृतानि । तत् पुनः गमिष्यामि ।

రాజ్ఞి: అంతే మరి – కాని ఘనసారమంజరికి యోగ్యంగా ఉండే ఆభరణా
మరచివచ్చాను. మళ్ళీవెళ్ళాలి.

ప్రా. भैरवानन्द :- एवं भोदु । (देवी निष्क्रामति नाटितकेन)

సం. भैरवानन्दः - एवं भवतु । (देवी निष्क्रामति नाटितकेन)

భైరవానందుడు: అట్లే కానీ! (దేవి నాట్యముతో నిష్క్రమిస్తుంది)

ప్రా. भैरवानन्द :- पुत्ति कप्पूरमंजरि, तं जेव करीअदु । (कर्पूरमञ्जरी निष्क्रा

సం. भैरवानन्दः :- पुत्रि! कर्पूरमञ्जरि! तदेव कुरु

భైరవానందుడు: బిడ్డా! కర్పూరమంజరీ! అదే పనిచేయి. (కర్పూరమం
నిష్క్రమిస్తుంది)

ప్రా. राज्ञी - (रक्षागृहप्रवेशं नाटयति, कर्पूरमञ्जरीं दृष्ट्वा) अए सारिक्ख
विणडिदम्हि । (स्वगतम्) झाणविमाणेण णिव्विग्घं परिसप्पिणा तं आ
जोईसरो । (प्रकाशम्) सहीओ, जं जं णिवेदिदं तं गेण्हिअ आअच्छ
(चामुण्डायतनप्रवेशनाटितकेन तामवलोक्य) अहो सारिक्खदा ।

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సం. राज्ञी - (रक्षागृहप्रवेशं नाटयति, कर्पूरमञ्जरीं दृष्ट्वा) अये! सादृक्षतया विनटितास्मि (स्वगतम्) ध्यानविमानेन निर्विघ्नं परिसर्पिणा तां आनयति योगीश्वरः। (प्रकाशम्) सख्यः। यद् यद् निवेदितं तत् गृहीत्वा आगच्छथ। (चामुण्डायतनप्रवेशनाटितकेन तामवलोक्य।) अहो सादृश्यता।

రాజ్ఞి: (రక్షా గృహప్రవేశాన్ని నటిస్తూ, కర్పూరమంజరినిచూచి) అబ్బో ఇంతదగ్గరిపోలికలవల్ల మోసపోయారు. నన్ను ఆటపట్టించినట్లైంది. (స్వగతము) ఈ యోగీశ్వరుడు (భైరవానందుడు) అతని అదుపాజ్ఞలలో ఉండే ధ్యానవిమానముతో ఆమెనిక్కడకు తీసికొని వస్తాడు. (ప్రకాశము) సఖులారా! ఏ ఏ వస్తువు కావలెనని నివేదించబడిందో, అవిఅన్నీ వెంటబెట్టుకొనిరండి! (చాముండాయతన ప్రవేశాన్ని నటిస్తూ, ఆమెను చూసి) ఆహా! ఎంత పోలిక!

ప్రా. भैरवानन्दः : देवि, उवविस, महाराओ वि आअदो ज्ञेव वट्टदि।

సం. भैरवानन्दः :- देवि! उपविश, महाराजोऽप्यागत एव वर्तते।

భైరవానందుడు: దేవీ! కూర్చో - మహారాజు గూడా వస్తూనే ఉండవచ్చును.

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

5. अभिज्ञानशाकुन्तलम्

ప్రాకృతగాథలు

మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతభాష

ప్రా. 1.ईसीसि चुम्बिआइं भमरेहिं सुउमारकेसरसिहाइं
ओदंसअन्ति पमदाओ दअमाणा सिरीसकुसुमाइं ॥

సం. ईषदीषच्चुम्बितानि भ्रमरैः सुकुमारकेसरशिखानि ।
अवतंसयन्ति प्रमदा दयमानाः शिरीषकुसुमानि ॥

దయగల ప్రమదలు – భ్రమరములచే అలతి అలతిగా చుంబించబడిన సుకుమారములైన కేసరశిఖలున్న శిరీషకుసుమములను (దిరిసెనపూలను) అవతంసములుగా (చెవికమ్మలు)గా అలంకరించుకొనుచున్నారు. (సున్నితముగా పువ్వులను సున్నితముగానే అలంకరించుకొనుచున్నారు. వాటిని సూదులతో గ్రు నలపడము లేదు) (శా. 1.4)

ప్రా. 2. उग्गलिअदब्भकवला मिआ परिच्चत्तणच्चणा मोरा ।
ओसरिअपंडुवत्ता मुअंति अंसुइं व लआओ ॥

సం. उद्गलितदर्भकवला मृगा परित्यक्तनर्तना मयूराः ।
अपसरितपाण्डुपत्रा मुञ्चन्ति अश्रूणीव लताः ॥

అవతారిక: శకుంతల అత్తవారింటికి బయలుదేరినప్పుడు ఆశ్రమవాసు మునిజనులతోబాటు కణ్వాశ్రమములోని చెట్లు, చేమలు, పశుపక్ష్యాదు శకుంతలావిరహంవలన దుఃఖించినవి.

మృగములు గరికపోచలను నములుతూ క్రింద ఉమ్మి వేసినవి, నెమ నాట్యాన్ని విడిచిపెట్టినవి. ఎండుటాకులను రాల్చే నెపముతో లతలు కన్నీ కారుస్తున్నవా అన్నట్లు ఉత్ప్రేక్షితమైనది. (శా. 4.11)

ప్రా. 3. तुज्झ ण आणे हिअअं मह उण मअणो दिवा वि रत्तिं वि ।
णिग्घिणो तवइ वलिअं तुइ जुत्तमणोरहाइ अङ्गाइं ॥

సం. तव न जाने हृदयं मम पुनः कामो (मदनो) दिवापि रात्रावपि ।
निर्घृणस्तपति वलितं त्वयि युक्तमनोरथायाः अङ्गानि ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy
అవతారిక: శకుంతల దుష్యంతమహారాజుకు వ్రాసిన ప్రేమలేఖ.

వలితమైన (తిరిగి ఉన్న) నీ హృదయంలో ఏముందో నాకు తెలియదు; కాని నీ ఎడల నాటుకున్న మనోరథాలు (ప్రేమభావాలు) ఉన్న నా అంగములను దయాహీనుడైన మదనుడు రాత్రింబవళ్ళు తపింపజేస్తున్నాడు. (శా. 3. 13.)

ప్రా. 4. अहिणवमहुलोलुवो तुमं तह परिचुम्बिअ चूअमञ्जरिं ।
कमलवसइमेत्तणिव्वुओ महुअर विम्हरिओ सि णं कहं ॥

సం. अभिनवमधुलोलुपस्त्वं तथा परिचुम्ब्य चूतमञ्जरीम् ।
कमलवसतिमात्रनिर्वृत मधुकर विस्मृतोऽस्येनां कथम् ॥

అవతారిక: హంసపదిక అనే రాణి జనాంతికముగా తెరవెనుక నుండి దుష్యంతుని మనస్సును తనవైపు ఆకర్షించడానికి పాడిన గీతమిది.

ఓ మధుకరమా! నీవు కొత్త కొత్త మధువు ఎడల లోలుపత్వమున్న వాడివి. ఆ విధంగా మావిపూల గుత్తిని చుంబించి (అందులోని మధురసాన్ని ఆస్వాదించి) ఇప్పుడు తామరపూలలో నివాసముతో మాత్రమే "ఊరడింపుని పొందుతున్నావు. నీవు (చూతమంజరిని) ఎట్లు మరచితివి? (శా. 5. 1.)

ప్రా. 5. अरिहसि मे चूअंकुर दिण्णो कामस्य गहिअचावस्स ।
पहिअजणजुवइलक्खो पञ्चब्भहिओ सरो होउं ॥

సం. अर्हसि मे चूताङ्कुर दत्तः कामस्य गृहीतचापस्य ।
पथिकजनयुवतिलक्ष्यो पञ्चाभ्याधिको शरो भव ॥

వసంతోత్సవ వర్ణనము

ఓ మావిచివురా! చాపాన్ని ధరించి సిద్ధంగా నిలబడిన కామదేవునికి నా చేత అర్పించబడుచున్నావు. బాటసారులభార్యలను లక్ష్యముగా చేసికొన్న నీవు పంచబాణముల కన్న అధిక శక్తిని గల బాణంగా ఉపయోగపడగలవు.

(అప్పుడే అంకురించిన మామిడిమొలక, మామిడిపూతకంటే అధిక శక్తిమంతము కావలెనని ఉపాసకురాలు ఇక్కడ కోరుతున్నది) (శా. 6. 3.)

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

మృచ్ఛకటికమ్

6. मृच्छकटिकम्

ప్రా. 1. विचलइ णेउरजुअलं छिज्झंति अ मेहला मणिक्खइआ ।
वलआ अ सुंदरदरा रअणंकुरजालपडिबद्धा ॥ 2-19

సం. विचलति नूपुरयुगलं छिद्यन्ते च मेखलाः: मणिखचिताः ।
वलयाश्च सुन्दरतराः रत्नाङ्कुरजालप्रतिबद्धाः ॥

కాలి అందెలజంట కదులుతూ (లయ విన్యాసము) ఉన్నది. మణులు పొది మేఖలములు (వడ్డాణము) సరులు (గొలుసులు) తెగి పడిపోవుచున్న చేతికంకణాలకు కూడా వానిపై అల్లినరత్నాల కాంతులు జిలిబిలిగా పైకి ప కంకణ కాంతిని కప్పివేస్తూ ఉన్నవి. ఆ రత్నాల అల్లికలుగూడా తెగి పడు ఉన్నవి. (ఇదంతా కదలికలోని రభసము కారణంగా జరిగింది)

ప్రా. 2. आहणि ऊण सरोसं तं हत्थिं विज्झसेलसिहराभं ।
मोआविओ मए सो दंतंतरसंठिओ परिव्वाजओ ॥ 2-20

సం. आहत्य सरोषं तं हस्तिनं विन्ध्यशैलशिखराभम् ।
मोचितो मया स दन्तान्तरसंस्थितो परिव्राजकः ॥

వింధ్యపర్వతపుశిఖరమువలె ఉన్న ఆ ఏనుగును కోపముతో కొట్టిన, నా చే ఏనుగుదంతాలమధ్య చిక్కుకొనిపోయిన ఆ పరివ్రాజకుడు విడిపించబడ్డాడు.

ప్రా. 3. सीहुसुरासवमत्तिआ चावट्टं गआ हि अत्तिआ ।
जइ मरइ एत्थ अत्तिआ होइ सिआलसहस्सपज्ञत्तिआ ॥ 4-30

సం. सीधुसुरासवमत्ता चावस्थां गता हि अत्तिका ।
यदि म्रियते अत्र अत्तिका भवति शृगालसहरुपर्यन्तिका (पर्याप्ता) ॥

ఈ అత్తిక (అత్త) సీధు సురాపానం చేత మత్తెక్కినది. ఈ గతికివచ్చి ఒకవేళ ఈమె చచ్చిపోతే, వేయి నక్కలకు (ఆహారంగా) సరిపడుతుంది.

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

గాథాసప్తశతి

దీనికి 'గాహాకోశ' మని కూడా పేరు ఉంది. కోటి గాథలనుండి ఏర్చి కూర్చిన 700 గాథలు ఉన్నవి. క్రీ.శ.69లో ప్రతిష్ఠానపురాన్ని పాలించిన శాతవాహన రాజైన హాలుడు ఈ గ్రంథాన్ని సంకలనం చేశాడు. ఇది మహారాష్ట్రీ ప్రాకృతంలో ఉంది. దీనిని బాణభట్టు తన హర్షచరితంలో ఈ విధంగా ప్రస్తుతించాడు.

"అవినాశినమగ్రామ్యమకరోత్శాంతవాహనః

విశుద్ధ జాతిభిః కోశం రత్నైరివ సుభాషితైః" (హర్ష.చ.13 శ్లో)

7. गाथासप्तशतिः

ప్రా. 1. अमिअं पाउअकव्वं पढिउं सोउं अ जे ण आणान्ति ।
कामस्स तत्ततन्तिं कुणन्ति ते कहँ ण लज्जन्ति ।

సం. अमृतं प्राकृतकाव्यं पठितुं श्रोतुं च ये न जानन्ति ।
कामस्य तत्त्वतन्त्रीं कुर्वन्ति ते कथं न लज्जन्ते ॥

ప్రాకృతకావ్యము అమృతంవంటిది. దీన్ని చదవడం, వ్రాయడం, రానివాళ్ళు, మన్మథుని స్వరూపాన్ని తత్త్వచింతనను చేయడానికి ఎందుకు సిగ్గు పడరు? (కామపురుషార్థము మీద చర్చించడానికి అధికారము ప్రాకృత సాహిత్యాన్ని చదివితేనే వస్తుంది) గా.స.1.2.

ప్రా. 2. सत्त सताइं कइवच्छलेण कोडीअ मज्झआरम्मि ।
हालेण विरइआइं सालङ्कारार्णं गाहाणं ॥

సం. सप्तशतानि कविवत्सलेन कोट्याः मध्ये ।
हालेन विरचितानि सालङ्कराणां गाथानाम् ॥

కవివత్సలుడైన హాలునిచేత అలంకారయుక్తములైన ఒక కోటిగాథల మధ్యలో నుండి ఏడువందలగాథలు విరచితములైనవి. (సంకలనమును పొందినవి) గా.స.1.3.

ప్రా. 3. उअ णिच्चलणिप्फन्दा भिसणीपत्तम्मि रेहइ बलाआ ।
णिम्मलमरगअभाअणपरिट्ठिआ संखसुत्ति व्व ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సం. पश्य निश्चलनिष्पन्दा बिसिनीपत्रे राजते बलाका ।
निर्मलमरकतभाजनपरिस्थिता शङ्खशुक्तिरिव ॥

తామరాకుమీద నిశ్చలంగా (ఉన్న చోటినుండి కదలిక) నిష్పందంగా (రెక్క అంగాలను స్పందింపజేయకుండా) బలాకాపక్షి (కొంగ) నిలబడి ఉన్నది. చ పరిశుద్ధమైన గరుడపచ్చలపళ్ళెరంలో నిలిపిన శంఖపు చిప్పవలె ప్రకాశిస్త గదా! గా.స. 1.4.

ప్రా. 4.अत्ता तह रमणिज्जं अह्मं गामस्स मण्डणीहू अम् ।
लुअतिलवाडिसरिच्छं सिसिरेण कअं भिसिणिसण्डम् ॥

సం. श्वश्रु! तथा रमणीयं अस्मद्ग्रामस्य मण्डनीभूतम् ।
लूनतिलवाटीसदृक्षं शिशिरेण कृतं विसिनीषण्डम् ॥

అత్తా! మన గ్రామానికంతా అలంకార ప్రాయమైంది, అంత చక్క కొలనులోని తామరలగుబురు ఈ చలికాలమాహాత్మ్యంచేత కోసివేసిన నూలచేన (ఈ తామర కొలను) తయారుఅయింది. (చలికాలంలో నూలచేను కోతకు వస్తు కమలాలు మంచుకు నశిస్తాయి) గా.స. 1.8.

ప్రా. 5.रन्धणम्मणिउणिए मा जूरसु रत्तपाडलसुअन्धं ।
मुहमारुअं पिअन्तो धूमाइ सिही ण पज्ञलइ ॥

సం. रन्धनकर्मनिपुणिके मा क्रुध्यस्व रक्तपाटलसुगन्धम् ।
मुखमारुतं पिबन् धूमायते शिखी न प्रज्ज्वलति ॥

వండడం, పొయ్యి రాజపెట్టడం బాగా వచ్చినదానా! (కట్టెలు మం లేదని) కోపపడవద్దు! ఎఱ్ఱనిపాటలపుష్పాల సుగంధాన్ని విరజిమ్మే (పాటల నీ నోటితో ఊదుతూ ఉన్న గాలిని పానం చేస్తూ అగ్ని ఇంకా పొగను కక్కు గాని మండదు సుమా! (ఊదిన కొలిమితో కట్టెలను ఊదుతూ మండేటట్లు వంట అవుతుంది. అగ్ని మండక పోవడానికి ఆముఖమారుత సుగంధమే కారణ కాని ఆమె వంట రాని మనిషి కాదు అని భర్త చేసిన పరాచికమది) గా.స. 1

ప్రా. 6.अमअमअ गअणसेहर रअणीमुहतिलअ चन्द दे छिवसु ।
छित्तो जेहिं पिअअमो ममं पि तेहिं विअ करेहिं ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సం. अमृतमय गगनशेखर रजनीमुखतिलक चन्द्र प्रार्थये स्पृश ।
स्पृष्टो यैः प्रियतमो मामपि तैरेव करैः ॥

అవతారిక: ఒక (ప్రోషిత భర్తృక – మగడు – ప్రియుడు ఊరిలో లేనప్పుడను భవించిన విరహతాపవర్ణనము)

ఓ అమృతమయా! ఆకాశానికి శేఖరమా! రాత్రి కన్నెకు ముఖతిలకమా! చంద్రుడా! ఏ కిరణములచేత నాప్రియుడు స్పృశింపబడినాడో ఆ కిరణములతోనే నన్నుగూడాస్పృశించుము. నిన్ను వేడుచున్నాను. గా.స. 1.16.

ప్రా. 7.आरम्भन्तस्स धुअं लच्छी मरणं वि होइ पुरिसस्स ।
तं मरणमणारम्भे वि होइ लच्छी उण ण होइ ॥

సం. आरभमाणस्य ध्रुवं लक्ष्मीः मरणं वा भवति पुरुषस्य ।
तन्मरणमनारम्भेऽपि भवति लक्ष्मीः पुनर्नभवति ॥

ప్రయత్నమును చేస్తూ పనిని ప్రారంభించినవానికి ధ్రువముగా లక్ష్మి అయినా ప్రాప్తించవచ్చును. మరణమైనారావచ్చును. ఆ మరణము ఏ ప్రయత్నమూ చేయనివానికి గూడా వస్తుంది. కాని లక్ష్మి రాదు. గా.స. 1.42

ప్రా. 8.थोअं पि ण णीसरइ मज्झण्णे उह सरीरतललुक्का ।
आअवभएण छाई वि पहिअ ता किं ण वीसमसि ॥

సం. स्तोकमपि न निस्सरति मध्याह्ने पश्य शरीरतललग्ना ।
आतपभयेन छायापि पथिक तत् किं न विश्राम्यसि ॥

ఓ బాటసారీ! ఈ మధ్యాహ్న కాలంలో నీ శరీరానికి అంటుకునిపోయిన నీడ గూడా ఎండకు బెదిరిపోయి కొంచెము గూడా బయటకు కదిలి రావడం లేదు. చూడు నీవు ఎందుకు విశ్రమించవు? గా.స. 1.49.

ప్రా. 9.ण वि तह विएसवासो दोग्गच्चं मह जणेइ संतावं ।
आसंसिअत्थविमणो जह पणइजणो विअत्तन्तो ॥ 76

సం. नापि तथा विदेशवासो दौर्गत्यं मम जनयति सन्तापम् ।
आशंसितार्थविमना यथा प्रणयिजनो निवर्तमानः ॥

తలపెట్టిన కార్యం ఫలించకుండా విమనస్కుడైన ప్రణయిజనము (ప్రియుడు) తిరిగి వచ్చినందుకు కలిగినంత బాధ అతని విదేశవాసంవల్లగాని,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

మా పేదరికంవల్లగాని నాకు కలుగలేదు. గా.స.1.76.

ప్రా. 10.अदंसणेण पेम्मं अवेइ अइदंसणेण वि अवेइ ।
पिसुणजणजम्पिएण वि अवेइ एमेअ वि अवेइ ॥ 81 ॥

సం. अदर्शनेन प्रेम अपैति अतिदर्शनेनाप्यपैति ।
पिशुनजनजल्पितेनाप्यपैति एवमेवाप्यपैति ॥

ప్రేమ అదర్శనము (ఎప్పుడూ ఒకరిని ఇంకొకరు కలిసికొనకపో వల్ల తగ్గిపోతుంది. అతి దర్శనం వల్ల గూడా తగ్గుతుంది. (ఎప్పుడూ ముందు వేరొకరు ఉంటే చూడ వలెననే కోరికలోని మాధుర్యము మిగ పిసినారి వాళ్ళ (గిట్టనివాళ్ళ) చాడీలతో తగ్గుతుంది. ఏ కారణం లేక గూడా తగ్గుతుంది. గా.స.1.81.

ప్రా. 11.सुअणो जं देसमलंकरेइ तं विअ करेइ पवसन्तो ।
गामासण्णुम्मूलिअमहावडट्ठाणसारिच्छं ॥

సం. सुजनो यं देशमलङ्करोति तमेव करोति प्रवसन् ।
ग्रामासन्नोन्मूलितमहावटस्थानसदृक्षम् (सदृशं) ॥

సజ్జనుడు ఏ ప్రాంతాన్ని అలకరించి, అక్కడినుండి వేరొకచోటికి వెళ్ళి ఆస్థానము ఊరిదగ్గరలో ఉన్న పెద్ద మఱ్ఱిచెట్టును ఊడబెరికిన చోటువలె వెలబోతుంది. గా.స.1.94.

ప్రా. 12.गोलाअडट्ठिअं पेच्छिऊण गहवइसुअं हलिअसोण्हा ।
आढत्ता उत्तरिउं दुःखुत्ताराएँ पअवीए ॥

సం. गोदातटस्थितं दृष्ट्वा गृहपतिसुतं हालिकस्नुषा ।
आरब्धा उत्तर्तुं दुःखोत्तारया पदव्या ॥

కాపువారింటి కోడలు, గోదావరి గట్టులో నిలబడ్డ గృహపతి (కాపు కొడుకునుచూసి, దిగడానికి అనువుగా లేక ఎగుడు దిగుడుగా చోటినుండి నీళ్ళల్లోకి దిగడానికి ఆరంభించింది. (అతడు సరసన భయమెందుకు) గా.స. 2.7.

ప్రా. 13.सव्वत्थ दिसामुहपसारिएहिं अण्णोण्णकडअलंग्गोहिं ।
छल्लिं व्व मुअइ विंझो मेहेहिं विसंघडन्तेहिं ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సం. सर्वत्र दिशामुखप्रसारितैः अन्योन्यकटकलग्नैः ।
छल्लीमिव मुञ्चति विन्ध्यो मेघैः विसङ्घटमानैः ॥

వింధ్యపర్వతము చుట్టూ నలుదిక్కులప్రసరించి, ఒకదానితో ఒకటి ఒరిసికొని, కమ్ముకొని ఉన్న మేఘములు విచ్చుకొనిపోతూ ఉంటే ఆ కొండ తనపైనున్న బెరడును రాల్చి వేసినట్లున్నది. గా.స. 2.15.

ప్రా. 14. महुमासमारुआहअ महुअरझंकारणिब्भरे रण्णे ।
गाअइ विरहक्खराबद्धपहि अमणमोहणं गोवी ॥

సం. मधुमासमारुताहतमधुकरझङ्कारनिर्भरेऽरण्ये ।
गायति विरहाक्षराबद्धपथिकमनोमोहनं गोपी ॥

మధుమాసంలో వీచిన గాలికి సొక్కి ఝుంకారం చేస్తున్న తుమ్మెదలతో నిండిపోయిన అరణ్యములో గోపి (కలమ గోపీ- పంటకాపరి పిల్ల) బాటసారుల మనస్సులను ఆకట్టుకునే విధంగా విరహాక్షరాలతో రచించిన గీతాన్ని పాడింది. గా.స. 2.28.

ప్రా. गोलाणइए कच्छे चक्खन्तो राइआइ पत्ताइं ।
उप्पडइ मक्कडो खोक्खएइ पोट्टं अ पिट्टेइ ।

సం. गोदानद्याः कच्छे चर्वन् राजिकापत्राणि ।
उत्पतति मर्कटः खोक्खा (रवं करोति) पृष्ठं च ताडयति ॥

గోదానది కచ్ఛప్రాంతంలో ఆవాల ఆకులను నమలుతున్న కోతి ఎగిరెగిరి పడుతున్నది. క్ఖో క్ఖో అని అరుస్తూ ఉన్నది. పొట్టను కొట్టుకుంటూ ఉన్నది. (మండిపోతున్నదిగదా మరి!) గా.స. 2.71.

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సేతుబంధము

దీనికే రావణవధ అని పేరు. ఈ కావ్యంలో 15 ఆశ్వాసాలలో 12
గాథలున్నవి. వాటిలో 1247 ఆర్యాగీతిలోనే రచింపబడటం విశేషం. కావ్య
ప్రవరసేనుడు క్రీ.శ.410 నుండి 440 వరకు పరిపాలించిన వాకాటకరాజు.

కీర్తిః ప్రవరసేనస్య ప్రయాతా కుముదోజ్జ్వలా ।
సాగరస్య పరంపారం కపిసేనేవ సేతునా ॥

అని సంస్కృత కవులచే కీర్తింపబడినాడు.

8. सेतुबन्धः

ప్రా. बोलन्ति अ पेच्छन्ता पडिमासंकन्तधवलघणसंघाए ।
फुडफडिअसिलासंकुलखलिओवरिपत्थिए विअ णइप्पवहे ॥ 1 ॥

సం. व्यतिक्रामन्ति च पश्यन्तः प्रतिमासंक्रान्तधवलघनसङ्घातान् ।
स्फुट-स्फटिक-शिला-संकुलस्खलितोपरिप्रस्थितानिव नदीप्रवाहान् ॥

వానరసైన్యము శ్రీరామునిఆజ్ఞానుసారము దక్షిణసముద్రాన్ని చేరుకోవడా
బయలుదేరింది. ఆ వానరులు తెల్లనిమేఘసంఘములు ప్రతిబింబించిన న
ప్రవాహములను దాటుతూ ఉంటే ఆ ప్రవాహములు చక్కని స్ఫటికశిలా సంకులమై
భూమిమీద నుండి విరుచుకుని పడి ముందుకు సాగుతూ ఉన్నట్లు ఉత్ప్రేక్షితమైన
(సే.1-57)

ప్రా. उत्तङ्घिअदुमणिवहा गिरिधाउव्वत्तमुच्छिअमहामच्छा ।
वेलासेलक्खलिआ उद्धं भिज्जन्ति उअहिजलकल्लोला ॥ 2 ॥

సం. उत्तम्भित-द्रुमनिवहाः गिरिधातूद्वृत्त-मूर्छित-महा-मत्स्याः ।
वेलाशैलस्खलिताः ऊर्ध्वं भिद्यन्ते उदधिकल्लोलाः ॥

అవతారిక: సేతు నిర్మాణము ఆరంభమైనప్పుడు వానరులు కొండరాళ్ల
తెచ్చివేస్తూ ఉంటే సముద్రంలోని అలలు ఉవ్వెత్తున లేచినవి.

సముద్రములోని అలలు పైనుండి వచ్చిపడుతున్న చెట్లగుంపులవిసురు
స్తంభించి, గిరిధాతువుల ఘాటుకు మహామత్స్యములు గిరగిర తిరిగి మూర్ఛిల్ల

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

తీరప్రాంతములో ఉన్న పర్వతాలతాకిడితో జారిపోయి పైకి ఎగిసి విరిగి పడుతున్నవి. (సే. VII-56)

ప్రా. गिरिसंखोहविमुक्का झीणा अप्पत्तपढमगमणओआसा ।
मन्दन्दोलणमउआ गआगअ च्चिअ समुद्दसलिलुप्पीडा ॥ 3 ॥

సం. गिरिसंक्षोभ-विमुक्ताः क्षीणाः अप्राप्त-प्रथम-गमनावकाशाः ।
मन्दान्दोलनमृदुकाः गतागतां एव समुद्रसलिलोत्पीडाः ॥

సముద్ర జలాలు గిరి సంక్షోభమునుండి (కొండరాళ్ళ తాకిడి నుండి) క్రమక్రమంగా తెప్పరల్లి తొలితాకిడికి ఎగిసే అవకాశము లేని భాగాలలో మందమందంగా మెత్తగా ఎగిరి పడుతూ ముందుకు వెనుకకు కదులుతున్నవి. (సముద్రము శాంతించింది) (సే. VIII-3)

ప్రా. मोत्ताघडन्तकुसुमं सममरगअवत्तभङ्गभरिआवत्तम् ।
विद्दुममिलिअकिसलअं ससङ्खधवलकमलं पसम्मइ सलिलम् ॥4॥

సం. मुक्ताघटमानकुसुमं-सममरकत-पत्रभङ्ग-भृतावर्तम् ।
विद्रुम-मिलित-किसलयं सशङ्खधवल-कमलं प्रशाम्यति सलिलम् ॥

ముత్యాలతో కుసుమాలు కలిసిపోయినవి. సుడులలో మరకత మణులతో పత్ర భంగములు (ఆకుల ముక్కలు) తిరుగుతున్నవి. పగడాలతో చిగురుటాకులు మేళవించినవి. శంఖములతో కూడుకొన్న తెల్లతామరలతో సముద్రము ప్రశమము ను(శాంతిని) పొందింది. (సే. VIII-6)

ప్రా. खविओ वाणरलो ओदूरट्ठिअविरलपव्वअं महिवेढम् ।
ण अ दीसइ सेउवहो मा हु णमेज्ज गरुअं पुणो रामधणुम् ॥ 5 ॥

సం. क्षपितो वानरलोको दूरस्थितविरलपर्वतं महीवेष्टम् ।
न च दृश्यते सेतुपथो मा खलु नमेद्गुरुकं पुना रामधनुः ॥

(సుగ్రీవుడు నలునితో సంప్రదిస్తున్నాడు)

వానర సమూహము అలసిపోయింది. (కొండరాళ్ళను మోసి పడవేస్తూ చాలా శ్రమపడింది) భూమిమీద (భూవలయంలో) అక్కడక్కడ మాత్రమే ఇంకా కొండరాళ్ళు మిగిలిఉన్నాయి. (అన్నీ సముద్రంలో పడ్డాయి) సేతుపథము మాత్రము చూపుకింకా

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

అనడం లేదు. గురుకము (గొప్పది) అయిన రామధనుస్సు మళ్ళీ ఒంచబడరాదుసు
(రామబాణానికి పని కలుగకుండా ఉండాలి!) (సే. VIII-14)

ప్రా. खविओ पव्वअणिवहो दलिअँ व रसाअलं धुओ व्व समुद्दो ।
जीअं व परिच्चत्तं अज्ज व संभावणा तुहं णिव्वूढा ।। 6 ।।

సం. क्षपितः पर्वतनिवहो गलितं वा रसातलं धुतो वा समुद्रः ।
जीवो वा परित्यक्तोऽद्य वा संभावना तव निर्व्यूढा ।।

(నలుని సమాధానము)

కొండరాళ్ళన్నీ ఒడిసిపోయినవి. (సముద్రంలో పడ్డవి) పాతాళ
నలగగొట్టబడింది. సముద్రము అదిరిపోయింది. జలచరాలజీవన
ముగిసిపోయింది. ఈ వేళ బహుశః మీ కోరిక నెరవేరవచ్చును. (సే. VIII.20

ప్రా. पेच्छइ अ सरहसोहरिअमण्डलग्गाहिघाअविसमच्छिण्णम् ।
दूरधणुसंधिअञ्चिअ सरपुङ्खालिद्ध-सामलिअआवङ्गम् ।। 7 ।।

సం. पश्यति च सरभसावधूतमण्डलाग्राभिघातविषमच्छिन्नम् ।
दूरधनुःसन्धिताञ्चित-शरपुङ्खालीढ-श्यामलित-वामाङ्गम् ।।

అవతారిక: రాక్షసులు తమ మాయచేత ఖండితమైన రామునిశిరస్సును కల్పిం
లంకలో వనవాసము చేస్తున్న సీతాదేవి ముందు పడవేస్తారు. అప్పుడు సీతాదే
రభసముతో కత్తిని పైకెత్తి ఏటవాలుగా నరకబడ్డ రామశిరస్సును చూసింది.
శిరస్సుమీద శత్రువు ధనుస్సంధానము చేసి బాణములు ఎక్కుపెట్టి విడిచినప్పు
నల్లనిగాట్లను ఎడమభాగంలో చూసింది. (సే. XI.61)

ప్రా. णिव्वूढ-रुहिर-पण्डुर-मउलन्त-च्छेअ-मांस-पेल्लिअ-विवरम् ।
भज्जन्त-पडिअ-पहरण-कण्ठच्छेअ-दरलग्ग–धाराचुण्णम् ।। 8 ।।

సం. निर्व्यूढ-रुधिर-पाण्डुर-मुकुलायमानच्छेद-मांस-प्रेरितविवरम् ।
भज्यमान पतित-प्रहरण-कण्ठच्छेद-दरलग्न-धाराचूर्णम् ।।

(రామశిరస్సువర్ణనము). శిరశ్ఛేదనము తరువాత రక్తమంతా కారిపోగా ముఖమ
పేలవంగా మారింది. ముకిళించుకొనిపోతూ ఉన్నది. మాంసము తెగిపోయి ఛేదమ
ఏర్పడడం వలన రంధ్రము కనబడుతున్నది. కత్తివేటు పడి కంఠమ

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ఛేదింపబడినప్పుడు కత్తియొక్క చివరిభాగము విరిగిపోయి కొద్దిగా ఇనుపపొడి ఆ శిరస్సుకు అంటుకొని పోయింది. (సే. IX.62)

ప్రా. णिद्दअ-संदट्ठाहर-मूलुक्खित्त-दरदिट्ठ-दाढाहीरम् ।
संखाअ-सोणिअ-पङ्कपडलपूरेन्त-कसण-कण्ठच्छेअम् ॥ 9 ॥

సం. निर्दय-सन्दष्टाधर-मूलोत्क्षिप्त-दर-दृष्ट-दंष्ट्राभीलम् ।
संख्यान-शोणित-पङ्क-पटल-पूर्यणाम-कृष्ण-कण्ठाछेदेम् ॥

పంటికోఱలతో గట్టిగా కిందిపెదవిని కొఱకడంవలన ఆ కోఱలు కొద్దిగా పైకి లేచి బయటకు కనిపిస్తున్నవి. కంఠములో పడ్డ ఛేదము (రంధ్రము) మీద గడ్డ కట్టుకొని మట్టి కొట్టుకొని పోయి నల్లబడ్డ రక్తపు పొఱ కనిపిస్తున్నది. (సే. IX.63)

ప్రా. णिसिअर-कअ-ग्गहाणिअ-णिलाड-णट्ठ-भिउडिभुमआभङ्गम् ।
गलिअ-रुहिर-द्धलहुअं अणाहिअ-उम्मिल्लतारअं रामसिरम् ॥10॥

సం. निशिचरकचग्रहानीत-ललाट-तटनष्ट-भ्रुकुटि-भ्रूभङ्गम् ।
गलित-रुधिरार्ध-लघुकमह्वदयोन्मीलत्तारकं रामशिरः ॥

నిశిచరులు (రాక్షసులు) జుట్టుపట్టుకొని గుంజడం వలన, లలాటము (నుదురు) పై బొమముడిపాటు మెటిసి మాయమైంది. ఆ రామశిరస్సు సగము రక్తము కారిపోవడము వలన తేలికపడింది. కంటిగుడ్లు తెరచుకొని ఉండి చూడడానికి ఇంపుగా లేవు. (అట్టి మాయా శిరస్సును తెచ్చి లంకలో నివసిస్తున్న సీతాదేవిముందు రాక్షసులు పడవేసి ఆమెను బెదిరించినారు) (సే. IX.64)

ప్రా. आवाअभअअरं चिअ ण होइ दुक्खस्स दारुणं णिव्वहणम् ।
जं महिलावीहत्थं दिट्ठं साहिअं च तुह मए अवसाणम् ॥ 11 ॥

సం. आपातभयंकरं एव न भवति दुःखस्य दारुणं ।
निर्वहणं यन्महिलाबीभत्सं दृष्टं सोढं च तव मयावसानम् ॥

(సీతావిలాపవర్ణనము)

దుఃఖము వచ్చి పై బడినప్పుడు ఒక్కుమ్మడిగా భయంకరమే. ఈ దుఃఖాన్ని భరించడం అంతదారుణము కాదు. ఎందుకంటే ఇంత భయంకరమైన నీ అవసానము (మృత్యువు) స్త్రీలలో బీభత్సభావాన్ని కలిగించేది. అట్టి అవసానాన్ని గూడా చూసి సహించగలిగినాను కదా! (సే. IX.75)

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రా. बाहुल्लं तुज्झ उरे जं मोच्छिहिमि त्ति संठिअं मह हिअए ।
घरणिग्गमणपअत्तं साहसु तं कम्मि णिव्वविज्जउ दुक्खम् ॥ 12

సం. बाष्पोष्णं तवोरसि यन्मोक्ष्यामीति संस्थितं मम हृदये ।
ग्रह-निर्गमन-प्रवृत्तं शाधि तत्कस्मिन्निर्वाप्यतां दु:खम् ॥

(ఇది మాయాశిరస్సు అన్న యథార్థ స్థితి సీతాదేవికి తెలియదుగదా! ఆ దుఃఖాన్ని ఏ విధంగా భరించవలెనో తెలియక ఒంటరిగా పరితపించిన సీత) ఇంటినుండి బయలుదేరినప్పటినుండి నాలో గూడుకట్టుకొని ఉన్న దుఃఖము. నీ వక్షఃస్థలము మీద వాలి వేడికన్నీటిని రాల్చవలెనని నా హృదయంలో ఇంతకు ముందు నిశ్చితమై ఉండింది. ఇప్పుడు అణచి పెట్టుకొని ఒక్కుమ్మడిగా వెలికి వచ్చిన ఈ దుఃఖాన్ని నేను ఎక్కడ వెలిబుచ్చాలి? చెప్పగలవు (సే. IX.76)

ప్రా. विरहम्मि तुज्झ धरिअं दच्छामि तुमं त्ति जीविअं कह वि मए ।
तं एस मए दिट्ठो फलिआ वि मणोरहा ण पूरेन्ति महम् ॥ 13 ॥

సం. विरहे तव धृतं द्रक्ष्यामि त्वामिति जीवितं कथमपि मया ।
तदेष मया दृष्ट: फलिता अपि मनोरथा न पूर्यन्ते मम ॥

నీ విరహంలో నిన్ను తిరిగిచూడగలను అనే భావం (ఆశ)తో అతి కష్టము మీద ఈ ప్రాణాలు నిలబడినవి. ఇప్పుడు నిన్ను చూడడం జరిగింది. (హత విధినైన) నాకు ఫలము లభించినప్పటికిని కోటికలు నెఱవేరలేదు. (రాముని చూడటం జరిగింది. కాని మనస్సు ఎట్లా ఊరడిల్లుతుంది? (సే. IX.77)

ప్రా. पुहवीअ होहिइ पई वहुपुरिसविसेसचञ्चला राअसिरी ।
कह ता महं चिअ इमं णीसामण्णं उअत्थिअं वेहव्वम् ॥ 14 ॥

సం. पृथिव्या भविष्यति पतिर्बहुपुरुषविशेषचञ्चला राजश्री: ।
कथं तावन्ममैवेदं नि:सामान्यमुपस्थितं वैधव्यम् ॥

భూమిని పాలించే రాజు వస్తాడు. రాజ్యలక్ష్మి చాలామంది పురుష విశేషులను (గొప్పవారిని) వరిస్తూ ఉంటుంది. చంచలస్వభావముకలది, కాని నాకు మాత్రము ఈ అసామాన్యమైన వైధవ్యము ప్రాప్తించింది. (సే. IX.78)

ప్రా. किं एअ त्ति पलत्तं विसउम्मिलेहि लोअणेहि अ दिट्ठम् ।
विअलिअलज्जाइ मए होइ फुडं णाह तुह मुहं ति परुण्णम् ॥15॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సం. किमेतदिति प्रलपितं विषमोन्मीलिताभ्यां लोचनाभ्यां च दृष्टम् ।
विगलितलज्जया मया भवति स्फुटं नाथ तव मुखमिति प्ररुदितम् ॥

ఇది ఏమి అని ప్రలపించినాను. (అరచినాను) లజ్జాభావాన్ని పక్కకు నెట్టి ఓరగా కన్నులు పైకి తెరిచి చూచినాను. నీ ముఖమే ఇది అని స్ఫుటము (స్పష్టము) అయిన తరువాత ఎలుగెత్తి ఏడ్చినాను. (సే. IX.79)

ప్రా. सहिओ तुज्झ विओओ रअणिअरिहि समअं सहीहि व वुत्थम् ।
दट्ठुं तुमं ति होत्तं जइ एत्ताहे वि जीविअं विअलन्तम् ॥ 16 ॥

సం. सोढस्तव वियोगो रजनिचरीभिः सखीभिरिव व्युष्टम् ।
द्रष्टुं त्वामिति भवेत् यद्येतेनापि जीवितं विगलत् ॥

నీ వియోగాన్ని సహించినాను. రాక్షసస్త్రీలతో సఖీజనముతో వలె వ్యవహరించడముతో నా జీవితము తెల్లవారింది. ఈ జారుతూ ఉన్న జీవిత కాలంలో నిన్ను చూడవలెనని ఎదురు చూసినాను. (జీవితం తెల్లారింది వుత్థంవ్యుష్టమ్–తెల్లారింది) (సే. IX.80)

ప్రా. जाए परलोअगए तुमम्मि ववसाअमत्तसुहदट्ठव्वे ।
हरिसच्छाणे वि महं डज्झइ अद्दिट्ठदहमुहवहं हिअअम् ॥ 17 ॥

సం. जाते परलोकगते त्वयि व्यवसायमात्रसुखद्रष्टव्ये ।
हर्षस्थानेऽपि मम दह्यते अदृष्टदशमुखवधं हृदयम् ॥

Note: व्यवसायः - अनुव्यवसायः - सहगमनम्

నీవు పరలోకగతునివి కాగా అనువ్యవసాయము (సహగమనము) మాత్రముచేత నిన్ను సుఖంగాచూసే అవకాశమేర్పడినప్పుడు, హర్షాన్ని అనుభవించవలసిన స్థితిలో గూడా, దశముఖవధను చూడని నా హృదయము దహించుకొని పోతున్నది. (సే. IX.81)

ప్రా. वाहं ण धरेइ मुहं आसाबन्धो वि मे ण रुम्भइ हिअअम् ।
णवरि अ चिन्तिज्जन्ते ण विणज्जइ केण जीविअं संरुद्धम् ॥ 18 ॥

సం. बाष्पं न धारयति मुखं आशाबन्धोऽपि मे न रुणद्धि हृदयम् ।
केवलं चिन्त्यमाने न विज्ञायते केन जीवितं संरुद्धम् ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

నా ముఖము కన్నీటిని కార్చడం లేదు. ఆశాబంధమిక నా హృదయాన్ని చిక్కబట్టి ఆపలేదు. ఆలోచించి చూస్తే, నా జీవితము దేనివల్ల నిలబడింద తెలియడం లేదు. (నేనింకా ఏ ఆశతో జీవిస్తున్నాను?) (సే. IX.82)

ప్రా. वोलीणो मअरहरो मज्झ कएण मरणं पि दे पडिवण्णम् ।
णिव्वूढं णाह तुमे अज्ज वि धरइ अकअण्णुअं मह हिअअम् ॥19॥

సం. व्यतिक्रान्तः मकरगृहःऋ मम कृते मरणमपि ते प्रतिपन्नम् ।
निर्व्यूढं नाथ त्वया अद्यापि धरतेऽकृतज्ञं मम हृदयम् ॥

ఓ నాథా! నా కొఱకు నీవు మకరాలయాన్ని (సముద్రాన్ని) దాటినావు. మృత్యువును కూడా కొని తెచ్చుకున్నావు. అన్ని పనులు నిర్వహించడమైనది. కృతజ్ఞత లేని నా హృదయము మాత్రము ఇంకా అట్లాగే ఉన్నది. (సే. IX.83)

ప్రా. उग्गहिअ राम तुमं गुणे गणेऊण पुरिसमइओ त्ति जणो ।
गलिधमहिलासहावं संभरिऊठण अ ममं णिअत्तिहिइ कहम् ॥20॥

సం. उद्गास्यति राम त्वां गुणान् गणयित्वा पौरुषमय इति जनः ।
गलितमहिलास्वभावां संस्मृत्य च मम निवर्तयिष्यति कथाम् ॥

ఓ రామా! జనులు నీ గుణాలను గణించి పౌరుషమయుడు (పురుష సింహము) అని నీ గుణగానాన్ని చేస్తారు. స్త్రీల సహజస్వభావముగూడా లోపించిన దానిగా నన్ను స్మరించి కథను వీగించి వేస్తారు. (సే. IX.84)

ప్రా. तुह वाणुक्खअणिहअं दच्छिम्मि दहकण्ठमुहणिहाअं ति कआ ।
मह भाअधेअवलिआ विवराहुत्ता मणोरहा पल्हत्था ॥ 21 ॥

సం. तव बाणोत्खातनिहतं द्रक्ष्यामि दशकण्ठमुखनिखातमिति कृताः ।
मम भागधेयवलिता विपराङ्मुखा मनोरथाः पर्यस्ताः ॥

నీ బాణములు దశకంఠుని ముఖములో నాటబడినప్పుడు చూడవలెనని నేను పెంచుకున్న కోరికలు నా భాగధేయము వలన గిరగిర తిరిగి క్షీణించినవి. (సే. IX.85)

ప్రా. जं तणुअम्मि वि विरहे पेम्माबन्धेण सङ्कइ जणस्स जणो ।
तं जाअं णवर इमं पेच्चन्तीए अ तारिसं मज्झ फलम् ॥ 22 ॥

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

సం. यत्तनुकेऽपि विरहे प्रेमबन्धेन शङ्कते जनस्य जनः ।
तज्ञातं केवलमिदं पश्यन्त्याश्च तादृशं मम फलम् ॥

జనులు తమ ప్రియులకొఅకువేచి ఉన్నప్పుడు ప్రేమబంధము వలన కొద్దిపాటి విరహానికే అనేక విధాలుగా శంకిస్తూ ఉంటారు. కేవలమీవిధంగా చూస్తూ ఉన్న నాకు ఆ ఫలము వచ్చింది. (ఎదురు చూడడం అయిపోయింది) (సే. IX.86)

ప్రా. घेत्तूण जणअतणअं कञ्चणलट्ठिं व हु अवहम्मि विसुद्धम् ।
पत्तो पुरिं रहुवई काउं भरहस्स सप्फलं अणुराअण् ॥ 23 ॥

సం. गृहीत्वा जनकतनयां कञ्चनयष्टिमिव हुतवहे विशुद्धाम् ।
प्राप्तो पुरीं रघुपतिः कर्तुं भरतस्य सत्फलमनुरागम् ॥

అగ్నిలో విశుద్ధిని పొందిన కాంచన యష్టి (బంగారుకడ్డీ) వలె ప్రకాశిస్తున్న జనక తనయను వెంట బెట్టుకొని, రఘుపతి భరతుని అనురాగాన్ని (కోరికను) పరిపూర్ణము చేయడానికి స్వపురాన్ని ప్రవేశించినాడు. (సే. XV.94)

(ఇది కావ్యాంతములో ప్రవరసేన కవిరాజు అనురాగాంకితముగా చేసిన మంగళాచరణము – ఈ కావ్యములో ప్రతి అశ్వాసము చివరి గాథలో కవి "అనురాగ" శబ్దాన్ని ప్రయోగించి కావ్యాన్ని అనురాగాంకితము చేసెను)

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

కాలకాచార్య కథానకము

ఇది జైన మహారాష్ట్రి ప్రాకృతమందు రచింపబడింది. కాలకాచార్యు
జైనసాధువుయొక్క సోదరియైన సరస్వతిని ఉజ్జయినిరాజైన గర్దభిల్లుడు బలాత్కరిం
లొంగదీసుకొనెను. కాలకాచార్యుడతనిని మార్చలేక దేశాంతరమునకు పో
గర్దభిల్లుని ఓడించాడని చేసిన ప్రయత్నము ఇక్కడ వర్ణింపబడింది.

9. कालकाचार्यकथनकम्

ప్రా. तं च कुओ वि नाऊण णिग्गओ नयरीओ सूरी अमवरयं च गच्छंतो प
सगकूलं णाम कूलं । तत्थ जे सामंता, ते साहिणो भण्णंति जो सामंताहि
सयलनरिंदवंदचूडामणि सो साहाणुसाही भण्णइणि ।

సం. तं च कुतोऽपि ज्ञात्वा निर्गतो नगर्याः सूरिः अनवरतं च गच्छन् प्राप
शक्कूलं नाम कूलम् । तत्र ये सामन्ताः ते स्वामिनं भणन्ति यः सामन्ताधिपति
सकलनरेन्द्रबृन्दचूडामणिः सः स्वामिनां स्वामी इति भणितः ।

ఆ విషయాన్ని ఏదో విధంగా తెలిసికొన్న సూరి నిరంతరము ప్రయాణం చే
'శకకూలము' అనే కూలాన్ని చేరుకున్నాడు. అక్కడ ఉన్న సామంతులీవిధంగా
అన్నారు; సామంతాధిపతి సకల నరేంద్రబృందచూడామణి. ఆ (సామంతాధిపతిని
స్వాములకు స్వామి (రాజులకు రాజు - ప్రా.సాహిణో సాహిణ- ఇదే శబ్దమ
ఉర్దూలో షాహిన్ షాహగా మారింది.)

ప్రా. तओ कालगसूरी ठिओ एगस्स साहिणो समीवे, आवज्जिओ य सो मंततं
ईहिं, इओ य अण्णाया कयाइ तस्स साहिणो सूरि समन्नियस्स
हरिसभरनिब्भरस्स नाणाविह विणोएहं चेट्ठमाणस्स समागओ पडिहारो, विन्न
च तेण, चहा, ''सामि! साहाणुसाहि-दूओ दुवारे चिट्ठइ ।'' साहिणा भणियं
''लहुं पवेसेहि''

సం. ततः कालकसूरिः स्थितः एकस्य स्वामिनः समीपे, आवर्जितो यः स
मन्त्रतन्त्रैः इतश्च अन्यया कयापि तस्य स्वामिनः सूरिसमन्वितस्य हर्षभरनिर्भरस्य
नानाविधविनोदैः चेष्टमानस्य समागतः प्रतिहारैः, विज्ञप्तं च तेन, यथ
''स्वामिन्'', स्वामिनां स्वामिदूतः द्वारे तिष्ठति, स्वामिना भणितं ''लघु प्रवेशय''

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

అప్పుడాకాలకసూరి ఒకస్వామివద్ద నిలచిపోయినాడు. ఆ సామంత స్వామి సూరియొక్క మంత్రతంత్రజ్ఞానముతో ఆకర్షింపబడినాడు. ఇంకా స్వామి సూరిచేత కూడుకొని హర్షాతిరేకముతో నిండిపోయి నానావిధ వినోదములతో కాలముగడుపుతూ ఒకానొక విశిష్టగౌరవమును పొందుచుండగా; ప్రతీహారి వచ్చి ఈ విధంగా విజ్ఞాపనము చేసినాడు; స్వామీ! స్వాములకు స్వామి (రాజాధిరాజు) యొక్క దూత వచ్చి ద్వారము వేచి ఉన్నాడు. అని; స్వామి అన్నాడు; "తొందరగా ప్రవేశపెట్టు" అని.

ప్రా. इतो च पवेसिओ य वयणेण अणंतरं एव निसन्नो य दिण्णासणे । तओ दूएण समप्पियं उवायणं तं च दट्ठूण नवपाउस कालनहयलं व अंधारियं वयणं साहिणो । तओ चिंतियं ''हंति कामं अपुव्वकरणं उऊवलक्खिज्जइ, जओ सामिपसायं आगयं द्ठूण जलयदंसणेणं व सिहिणो हरिसभरनिब्भरा जायंति सेवया, सो सामवयणो दीसइ ता पुच्छमि कारणं ति'' ति ।

సం. इतश्च प्रवेशितश्च वचनेन अनन्तरम् एव निषण्णश्च दत्तासने । ततो दूतेन समर्पितम् उपायनम् । तं च दृष्ट्वा नवप्रावृट्काल नभस्तलमिव अन्धीकृतं वदनं स्वामिनः । ततश्चिन्तितं-हन्त! कामं अपूर्वकरणं उपलक्ष्यते, यतः स्वामिप्रसादं आगतं दृष्ट्वा जलददर्शनेनेव शिखिनः हर्षनिर्भराः जायन्ते सेवकाः, श्यामवदनः दृश्यते, तत् पृच्छामि कारणम् -इति ।

(ఆ దూత) ప్రవేశ పెట్టబడి ఉత్తరువురాగానే ఇచ్చిన ఆసనములో కూర్చున్నాడు. అప్పుడా దూత కానుకను అంద జేసినాడు. దాన్ని చూడగానే తొలికాఱు మబ్బుతో కూడిన ఆకాశమువలె స్వామి వదనము నల్లబడిపోయింది. అప్పుడిట్లా (సూరి) ఆలోచించినాడు; "ఇది తప్పకుండా అపూర్వవిషయమే అయి ఉండాలి. ఎందుకంటే స్వామి ప్రసాదము లభించగానే మేఘాన్ని దర్శించిన నెమళ్ళవలె సేవకులు హర్షనిర్భరులు అవుతారు. (అందుకు భిన్నంగా) ఇతడు శ్యామవదనుడుగా కనిపిస్తున్నాడు. కారణమును కనుక్కుంటాను" అని.

ప్రా. एत्थंतरम्मि साहिपुरिसदंसिय विडहरे गओ दूओ । तओ पुच्छिअं सूरिणाः'' हन्त सामिपसाए समागए किं उव्विग्गो विव लक्खीयसि?''

సం. अत्रान्तरे स्वामिपुरुषदर्शितविटगृहे गतो दूतः । ततः पृष्टं सूरिणा'' हन्त! स्वामिप्रसादे समागते किमुद्विग्न इव लक्ष्यसे?''

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ఇంతటితో స్వామిపురుషులు చూపించిన విటగృహం లోనికి ద
వెళ్ళిపోయినాడు. అప్పుడు సూరి ఈ విధంగా ప్రశ్నించినాడు; "ఏమి? స్వా
ప్రసాదము లభించగానే ఉద్విగ్నునివలె ఎందుకు కనిపిస్తున్నావు?"

ప్రా. तेण भणीयं भयवं, न पसावो, किं तु कोवो समागओ जओ अम्ह पहू ज
रुसइ, तस्स नामंकियं मुद्दियं चुरियं पट्ठवेइ । तओ केणइ कारणेण अम्हो
रुसिऊण पेसिया एसा चुरिया, एईए य अप्पा अंहेहिं घाइयव्वोः उग्गदण्डो
काऊण न तव्वयणे वियारणा कायव्वा ।

సం. तेन भणितं ''भगवन्, न प्रसादः किं तु कोपः समागतः । यतः अस्मत् प्र
यस्य रुष्यति तस्य नामाङ्कितां मुद्रिकां छुरिकां प्रस्थापयति । ततः केन
कारणेन अस्मदुपरि रुष्ट्वा प्रेषिता एषा छुरिका । एतया च आत्मा अस्मा
घातितव्यः, उग्रदण्डः इति कृत्वा न तद्वचने विचारणा कर्तव्या ।

అని అతడు (స్వామి-రాజు) అన్నాడు; "హేభగవన్!" అది ప్రసాదము కాద
(రాజాధిరాజుకు) కోపము వచ్చింది. ఎందుకంటే మా ప్రభువుకు ఎవరిమీ
కోపం వస్తే వారి పేరిట ముద్రికను, చురికను పంపిస్తాడు. ఏదో ఒక కారణ
వల్ల, నా మీద కోపగించుకొన్న రాజు చేత ఈ చురిక (చాకు) పంపించబడింది
దీనితో నన్ను నేను పొడుచుకోవాలి. ఇది ఉగ్రదండమని విచారించరాదు.

ప్రా. सूरिणा भणियं तुज्झ चेव रुट्ठो उयाहु अन्नस्स वि कस्स वि साहि
भणियं :- मम विज्झियाणं अन्नेसिं पि पंचाणउइ राईणं, जओ दीसइ छण्णउई
इमीए सत्थियाए अंको त्ति ।

సం. सूरिणा भणितं, तवैव रुष्टः उताहो अन्यस्यापि कस्यापि?'' स्वामि
भणितं ''मां वर्जयित्वा (विहाय) अन्येषामपि पञ्चनवति राज्ञाम्, यतः दृश्य
षण्णवत्या अनया स्वस्तिकया अङ्कः'' इति ।

సూరి ఈ విధంగా పలికాడు; "నీ మీదనే కోపగించుకున్నాడా? లేదా ఇంక
ఎవరి మీదనైనా ఈ రకంగానే కోపగించుకున్నాడా?" స్వామి అన్నాడు. "నేను కా
ఇంకా తొంబది అయిదుగురు రాజులమీద. ఇక్కడ తొంబదిఆరు, స్వస్తికము
గుర్తు కనిపిస్తున్నది" అని.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రా. सूरिणा जंपियं : ''जइ एवं, ता मा अप्पाणं विणासेहि । तेण भणियं:'' न पहुण रुट्टेण कुलक्खयं अंतरेण चुट्टिज्जइ, मये पुण मएण सेस-कुलस्य खेमं भवइ ।

సం. सूरिणा जल्पितं ''यदि एवं तन्मा आत्मानं विनाशय । तेन भणितं - ''प्रभुणा रुष्टेन कुलक्षयमन्तरेण न त्यक्ष्यते, मया पुनः मृतेन शेषकुलस्य क्षेमं भवति ।

సూరి చెప్పాడు; "అది అట్లా అయితే, నిన్ను నీవు చంపుకోవలసిన పనిలేదు." అని అతడు (స్వామి) అన్నాడు; "ప్రభువు కోపగించుకుంటే కులక్షయము కాకుండా విడిచిపెట్టాడు. నేను మరణిస్తే మిగిలిన కులానికి క్షేమం కలుగుతుంది" అని.

ప్రా. सूरिणा भणियं : ''जइ वि एवं, तहा वि वाहरेसु नियदूय पेसणेण पंचाणउइं पि रायाणो : जेण हिंदुगदेसं वच्चामो । तओ तेण पुच्छिओ दूओ, जहा :'' भद्दा के ते अन्ने पञणउई रायाणो, जेसिं कुविओ देवो?'' तेण वि सव्वे निवेइया ।

సం. सूरिणा भणितं - ''यद्यपि एवं तथापि व्याहर निजदूतप्रेषणेन पञ्चनंवतिरपि राजानः, येन हिन्दुगदेशं व्रजामः । ततः तेन पृष्टो दूतः यथा, ''भद्र! के ते अन्ये पञ्चनवति राजानः येषु कुपितो देवः?'' तेनापि सर्वे निवेदिताः ।

సూరి అన్నాడు; "అట్లా అయినప్పటికీ ఆ తొంబది అయిదుగురు రాజుల వద్దకు దూతలను పంపించి వారిని పిలిపించు" అని మనమంతా హిందుగదేశానికి వెళ్ళిపోదాము" అప్పుడా స్వామిదూతలను ప్రశ్నించాడు; భద్రా! రాజు కోపానికి గురిఅయిన ఆ తొంబది అయిదుగురు అన్యరాజులు ఎవరు? అని.

ప్రా. तओ दूयं विसाज्जिऊण सव्वेसिं पि पेसिया पत्तेयं नियदूया, जहा :- ''समागच्छह मम समीवे मा नियजीवियायिं परिच्चय अहं सव्वत्थ भलिस्सामि।

సం. ततः दूतं विसर्ज्य सर्वेषु अपि प्रेषिताः प्राप्तिस्थाने निजदूताः - यथा समागच्छत मम समीपे मा निजजीवितानि परित्यजत, अहं सर्वार्थ भरिष्यामि।

అతడు గూడా వారిని గూర్చి చెప్పాడు; అప్పుడా దూతను పంపించి వేసి అన్నీ ప్రాప్తి స్థానాలకు స్వామి తన దూతలను పంపించాడు; "మీరు నా వద్దకు రండి. ప్రాణాలను వదలివేయకండి. మీ అందరి బాగోగులను భరిస్తాను" అని.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రా. तओ ते दुपरिच्चयणीयत्तणाओ पाणानं सव्वसामग्गिं काऊण आग
झडत्ति तस्स समीवं, ते य समागए दट्ठूण तेणावि पुच्छिया सूरिणो : ''भ
किं अंहेहिं सम्पयं कायव्वं?''

సం. ततः ते दुष्परिजनीयानां प्राणानां सर्वसामग्रिं कृत्वा आगताः झटिति त
समीपम्, तांश्च समागतान् दृष्ट्वा तेनापि पृष्टाः सूरिणः (पृष्टः सूरिः) ''भग
किं अस्माभिः साम्प्रतं कर्तव्यम्?''

అప్పుడు వారందరూ విడువరాని ప్రాణములకొరకు సర్వసామగ్రి
సమకూర్చుకొని వెంటనే అతని దగ్గరకు వచ్చినారు. ఆ విధంగా చేరుకున్న వారి
చూసి, సూరిని రాజు ప్రశ్నించాడు; "భగవన్! మనమిప్పుడేమి చెయ్యాలి" అని

ప్రా. सूरिहिं भणियं : ''सबलवाहणाउत्तरि सिंधुं वच्चह हिंदुगदेसं ।'' त
समारुहिऊण जाणवत्तेसु समागया सुरट्ठविसए । एत्थंन्तरम्मि य समाग
पाउससमओ तवो दुग्गमा मग्ग त्ति काउं सुरट्ठविसओ छण्णउइविभागे
विभंजिऊण ठिया तत्थ एव ।

సం. सूरिणा भणितं ''सबलवाहनः उत्तीर्य सिन्धुं व्रजत हिन्दुगदेशम्'' इति
ततः समारुह्य यानपात्रेषु समागताः सुराष्ट्रविषये । अत्रान्तरे च समागत
प्रावृट्समयः, ततः दुर्गमो मार्ग इति कृत्वा सुराष्ट्रविषयं षण्णवतिविभागै
विभज्य स्थिताः तत्रैव ।

సూరిపలికాడు. బలమును, వాహనాలను వెంటబెట్టుకొని, సింధూ నది
దాటి హిందుగ దేశానికి కదలండి" అని అప్పుడు వారు యానపాత్రాన్ని (ఓడను
ఎక్కి సురాష్ట్ర దేశాన్ని చేరుకున్నారు. ఇంతటిలో వర్షాకాలము వచ్చింది. అప్పుడు
మార్గము దుర్గమము అని భావించి సురాష్ట్ర దేశంలో తొంబది ఆరు భాగాలు చే
అక్కడనే వేచి ఉన్నారు.

ప్రా. एवंविहं च सरयकालसिरिं अवलोइऊण नियसमीहियसिद्धिकामेण भणिय
ते कालपयसूरिणा, जहा ''भो, किं एवं निरुज्जमा चिट्ठह?'' तेहिं भणिय
''आइसह किं पुणो करेमो ।''

సం. एवं विधं शरत्कालश्रियं अवलोक्य निजसमीहितसिद्धिकामेन भणिता
कालकसूरिणा यथा - ''भोः! किमेवं निरुद्यमाः तिष्ठत?'' तैः भणितं
''आदिशत किं पुनः कुर्मः?''

In Public domain, Digitization Muthulakshmi Research Academy

ఈ రకమైన శరత్కాలశోభను చూచి తాను తలపెట్టిన కార్యసిద్ధిని కోరుకుంటున్న కాలకసూరి చేతవారు ఈ విధంగా ఆదేశించబడినారు; "ఏమిటీవిధంగా చేతులు ముడుచుకుని ఉన్నారు?" వారన్నారు "మేము ఏం చేయాలి? ఆదేశించండి;" అని.

ప్రా. सूरिणा भणिंयं : ''गिण्हह उज्जेणिं जओ तीए पडिबद्धो पभूओ मालवदेसो तत्थ पज्जत्तिए तुम्हाणं निव्वाहो भविस्सइ ।'' तेहिं भणिअं ''एवं करेमो परं नात्थि सम्बलयं, जंहा एयम्मि देसे अंहाणं भोयण-मेत्तं चेव जायं ।''

సం. सूरिणा भणितं - ''गृह्णीत उज्जयिनीं यतः तया प्रतिबद्धः प्रभूतो मालवदेशः । तत्र पर्याप्तं युष्माकं निर्वाहः भविष्यति । तैः भणितं ''एवं कुर्मः परं नास्ति सम्बलकं यथा एतस्मिन् देशे अस्माकं भोजनमात्रमेव जातम् ।

సూరిచేత ఆదేశించబడింది; "ఉజ్జయినిని పట్టుకోండి. విశాల మాలవదేశానికి అది ప్రతిబంధము (ఎల్ల) అక్కడ మీకు కావలసినంత నిర్వాకం అవుతుంది" అని వారన్నారు; అట్లాగే చేస్తాము. కాని మా దగ్గర సంబలకము (సామగ్రి) లేదు ఈ దేశంలో మాకు భోజనానికి మాత్రమే సరిపడ్డంత ఉన్నది" అని.

ప్రా. तओ सूरिणा जोगचुण्णचहुण्टियामेत्तपक्खेवेण सुवण्णी काऊण सव्वं कुम्भकारावणं भणियाः ''एयं संबलं गिण्हह ।'' तओ ते तं विभञ्जिऊण सव्वसामग्गिए पट्ठिया उज्जेणिं पइ । अंतरे य जे के वि लाडयविसय रायाणो, ते साहेत्ता पत्ता उज्जेणिविसय सन्धिं ।

సం. ''ततः सूरिणा योगचूर्णचुटिकामात्रप्रक्षेपेण सुवर्णं कृत्वा सर्वं कुम्भकारापणं भणिता :- ''एतत् संबलं गृह्णीत'' । ततः ते तं विभज्य सर्वसामग्र्या प्रस्थिताः उज्जयिनीं प्रति । अन्तरे च ये केऽपि लाटकविषयराजाः, ते स्वायत्ताः प्राप्ताः उज्जयिनीविषयसन्धिम् ।

అప్పుడు సూరిచేత యోగచూర్ణము చిటికెడు చల్లినంతనే, కుమ్మరి వారి అంగడి అంతా బంగారంగా మారిపోగా, వారిట్లా ఆదేశింపబడ్డారు. "ఇదిగో సంబలకం, తీసికోండి" అని అప్పుడు వారు దాన్ని విభజించి సమస్త సామగ్రితో ఉజ్జయినికి బయలుదేరినారు. మధ్యలో ఉన్న లాటక దేశరాజులంతా స్వాయత్తులై ఉజ్జయినీ దేశపుటంచులను చేరుకున్నారు.

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

ప్రా. तओ गद्दभिल्लो परबलं आगच्छंतं सोऊण महाबलसामग्गिए निग्गओ पत्तो य विसयसंधिं । तओ दोण्हं पि दप्पुद्धरसेन्नाणं लग्गं आओहणं ।

సం. ततः गर्दभिल्लः परबलं आगच्छन्तं श्रुत्वा महाबलसामग्र्या निर्गतः प्राप्तश्च विषयसन्धिम् । ततः द्वाभ्यामपि दर्पोद्धतसैन्ययोः लग्नमायोधनम् ।

అప్పుడు గర్దభిల్లుడు దండెత్తివస్తున్న శత్రుసైన్యాన్ని గూర్చి విని మహాబలసామగ్రితో బయలుదేరి దేశము పొలిమేరలకు చేరుకున్నాడు. అప్పుడా ఇరుపక్షాలలోని దర్పోద్ధత సైన్యాలకు యుద్ధము జరిగింది.

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

కల్పసూత్రము

దీని కర్త భద్రబాహువు. దీనియందు జినచరిత్రము వర్ణింపబడింది. ఇది అర్ధమాగధి భాషయందు రచింపబడింది.

10. कल्पसूत्रम्

ప్రా. 56 तए णं सिद्धत्थे खत्तिए पच्चूसकालसमयंसि कोडुंविय पुरिसे सद्दावेइ, त्ता एवं वयासि ।

సం. तदानी सिद्धार्थः क्षत्रियः प्रत्यूषकालसमये कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दापयति । तान् एवम् अवादीत् ।

అప్పుడు క్షత్రియుడగు సిద్ధార్థుడు ప్రత్యూషకాలసమయమందు కౌటుంబికపురుషులను పిలిపించెను. వారితో ఇట్లు పలికెను.

ప్రా. 57. खिप्पं एव भो देवानुप्पिया । अज्ज सविसेसं बाहिरियं उवत्थाणसालं गंधोदयसित्तं सुइय सम्मवलित्तं सुगंध-वर-पंचवन्न-पुप्फोवयारकलियं कालागुरु पवरकुंन्दुरुक्कतुरुक्क डज्झंत धूवघमघमंतगंध - उद्धूयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्टिभूयं करेह कारवेह करित्ता य कारवित्ता य सीहासणं रयावेह, त्ता मं एयं आणत्तियं खिप्पं एव पच्चप्पिणह ।

సం. क्षिप्रमेव भोः देवानां प्रियाः ! अद्य सविशेषं बाह्योपस्थानशालां गन्धोदकसित्तां शुचिकां सम्यगवलिप्तां सुगन्धवर-पञ्चवर्ण-पुष्पोपहारकलितां कालागुरु-प्रवर-कुन्दुरुक्क-तुरुष्क दह्यमान-धूप-घमघमायमान-गन्धोद्धूंताभिरामां सुगन्धवरगन्धितां गन्धवर्तिभूतां कुरुत कारयत क्रियतां कार्यतां च सिंहासनं रचयत । मम इमाम् आज्ञप्तिं क्षिप्रमेव प्रत्यर्पयत ।

ఓ దేవానాం ప్రియులారా! వెంటనే నేడు సవిశేషముగా బాహ్యోపస్థానశాల (సభామంటపమును)ను గంధపు నీటితో కడిగి శుభ్రము చేసి చక్కగా అలికి సుగంధము కలిగిన ఐదు వర్ణములన్న పూలమాలలతో అలంకరించి శ్రేష్ఠమైన నల్ల అగరుతో, కుందురుక్కముతో, తురుష్కముతో మండుచున్న ధూపముతో ఘమఘమాయమానమగు గంధముతో అభిరామముగా చేసి సుగంధములను వెదజల్లు గంధపువత్తులు కలదానిగా చేయండి, చేయించండి, సింహాసనమును

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

కూడా సిద్ధము చేయండి, చేయించండి. నా ఈ ఆజ్ఞను వెంటనే పూర్తిచేసి నాకు తెలియజెయ్యండి.

ప్రా. 58. तए णं ते कोडुंबियपुरिसा सिद्धत्थेणं रन्ना एवं वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठ जाव हयहियया करयलजानुकट्टु : एवं सामि त्ति अणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति, - त्ता सद्धितथस्स खत्तियस्स अंतिआओ पडिणिक्खमंति, त्ता जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छंति, त्ता खिप्पां एव सविशेसं बाहिरियं उवट्ठाणसालं गंधोदयसित्तं सुइअजाव सीहासणं रयाविंति, त्ता जेणेव सिद्धत्थे खट्टिये, तेणेव उवगच्छंति त्ता करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसा वत्तं अंजलिं कट्टु सिद्धत्थास्स खत्तियस्स तं अणात्तियं पच्चप्पिणंति ।

సం. तदानी ते कौटुम्बिकपुरुषाः सिद्धार्थेन राज्ञा एवमुक्ताः । समानाः हृष्ट-तुष्टाः यावद् हृत-हृदयाः करतल-जानु-कृत्वा एवं स्वामिन्निति आज्ञया विनयेन वचनं प्रतिश्रुण्वन्ति । ततः सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्य अन्तिकात् प्रतिनिष्क्रामन्ति । ततः येनेव बाह्यां उपस्थानशालां गन्धोदकसिक्तां शुचिकां (कृत्वा) यावत् सिंहासनं रचयन्ति ।

ततः येनैव सिद्धार्थः क्षत्रियः तेनैव उपागच्छन्ति । ततः करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसा वृत्ताम् अञलिं कृत्वा सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्य तामाज्ञप्तिं प्रत्यर्पयन्ति ।

అపుడాకౌటుంబికపురుషులు రాజైన సిద్ధార్థునిచే ఈ విధముగా చెప్పబడినవారై మిక్కిలి సంతోషించిన హృదయము కలవారై మోకాళ్ళపై వంగి "అట్లే స్వామీ" అని ఆజ్ఞను వినయముతో స్వీకరించి పలికిరి. వెంటనే క్షత్రియుడగు సిద్ధార్థునివద్దనుండి నిష్క్రమించిరి. ఆ తరువాత బాహ్యోపస్థానశాల ఎచట ఉన్నదో అచటకు వచ్చిరి. అప్పుడు వెంటనే సవిశేషముగా బాహ్యోపస్థానశాలను గంధపునీటితో కడిగి శుభ్రముచేసి, సింహాసనమును కూడా సిద్ధముచేసిరి. పిమ్మట ఎచట సిద్ధార్థుడుండెనో అచటకు వచ్చిరి. పిమ్మట పదివేళ్ళను అరచేతులలోనికి మడచి తలపై ఉంచుకొని అంజలి ఘటించి క్షత్రియుడగు సిద్ధార్థుని ఆజ్ఞను పూర్తిచేసితిమి' అని చెప్పిరి.

ప్రా. 59.तए णं सिद्धत्थे खत्तिए कल्लं पाउप्पभायाए, रयणीए फुल्लुप्पलकमल - कोमलुम्मिल्लियम्मि अह पंडुरे पभाए रत्तासोगप्पगास किंसुय-सुयमुह

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy
गुंजद्धरागसरिसे बंनधुजीवग-पारावण-चलण-नयन-परहुय-सुरत्तलोयण-जासुयण-कुसुमरासि हिंगुलय नियराइरेय रेहंत सरिसे कमलयरसंडबोहए उट्टियम्मि सूरे, सहस्सरस्सिम्मि दिणयरे तेयसा जलंते, अहक्कमेण उइए दिवायरे, तस्स य कर पहरा पर धम्मि अंधयारे, बालायव कुंकुमेणं खचिए व्व जीवलोए सयणिज्ञाओ अब्भुत्थेइ ।

సం. तदानीं सिद्धार्थः क्षत्रियः कल्ये प्राक्-प्रभातायां रजन्यां पुल्लोत्पल-कमल-कोमलोन्मीलिते अथ पाण्डुरे प्रभाते रक्ताशोक-प्रकाश-किंशुक-शुकमुखगुञ्जार्धराग-सदृशे-बन्धुजीवक-पारावत-चरण-परभृत-नयन-सुरक्तलोचन-जपासुमन) कुसुमराशि-हिङ्गुलित-निज-रायि-रेय(?) राजमान सदृशे कमलाकर-षण्ड-बोधके-उत्थिते सूर्ये सहस्र-रश्मि-दिनकरे तेजसा ज्वलति अथ क्रमेण उदिते दिवाकरे तस्य च करप्रहार परधम्मि (परास्त) अन्धकारे बालातपकुङ्कुमेन खचिते इव जीवालीके शयनीयात् अभ्युत्थितः ।

అప్పుడు క్షత్రియుడగు సిద్ధార్థుడు ఉదయమే తెల్లవారగనే రాత్రియందు వికసించిన కలువలు, కమలములు విచ్చుకొనగా పిమ్మట తూరువు రేకలు విచ్చుకొనగా రక్తాశోకము యొక్క కాంతి కలిగిన, మోదుగువలె నున్న, చిలుక ముక్కువలెనున్న, గురివిందగింజలో సగభాగము వలె నున్న, బంధుజీవకము వలెనున్న, పావురాళ్ళ కాళ్ళవలెనున్న, కోయిలల ఎఱ్ఱని కన్నులవలెనున్న, జాజిపూల కుప్పవలెనున్న తన కిరణములతో కమలాకరషండములను మేలు కొలుపు సూర్యుడు ఉదయించగా, వేయికిరణములు ఉర్వినెల్ల పరువ, పైపైకి వచ్చు ఆ దినకరుని మయూఖములచే చీకటి నశింపగా లేయెండ ఎరుపు దనమునకు లోకమంతయు కుంకుమ అలదినట్లు కాగా శయ్య పై నుండి లేచెను.

ప్రా. 60.त्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ, त्ता जेणेव अट्टणसाला, तेणेव उवागच्छइ, त्ता अट्टणसालं अणुपविसइ, त्ता अणेग वायाम जोग्ग वग्गण वामद्दण मल्लजुद्ध करणेहिं, सन्ते परिस्संते सयपागसहस्सपागेहिं सुगंध तिल्ल माइएहिं पिणणिज्ञेहिं दीवणिज्ञेहिं मयणिज्ञेहिं मयणिज्ञेहिं विम्हणिज्ञेहिं डप्पणिज्ञेहिं सव्विंदिय गायपल्हायणि ज्ञेहिं अब्भंगिए, तिल्ल चम्मंसि णिउणेहिं पडिपुण्ण पाणि-पाय-सकुमालकोमलतलेहिं पुरिसेहिं अब्भंङ्गण-परिमद्दणु-व्वलण-करणगुण-निम्मएहिं छेएहिं दक्खेहिं पट्ठेहिं कुशलेहिं मेहावीहिं जियपरिस्समेहिं अट्ठिसुहाए मंससुहाए

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

तयासुहाए रोमसुहाए चउव्विहाए सुहपरिकम्मणाए संवाहणाए संवाहिए समाणे अवगय परिस्समे अट्टणसालाओ पडिणिक्खमइ ।

సం. तदा पादपीठात् प्रत्यारुह्य ततः येनैव आस्थानशाला तेनैव उपागच्छति । ततः आस्थानशालामनुप्रविशति । ततः अनेक व्यायाम-योग्य-वर्ग-व्यामर्दन-मल्लयुद्धकरणैः श्रान्ते परिश्रान्ते शतपाक-सहस्रपाकैः सुगन्धतैलमर्दनैः प्रीणनीयैः दीप्यमानैः मर्दनीयैः विमृश्यमानैः दर्पनीयैः सर्वेन्द्रिय-गात्र-प्रह्लादनीयैः अभ्यङ्गनीयैः तैलचर्मनिपुणैः परिपूर्ण-पाणि-पाद-सुकुमार-कोमल-तलैः पुरुषैः अभ्यङ्गन-परिमर्दन-वलन-करण-गुण-? निम्मयेहि (निर्माणकैः) छेकैः दक्षैः प्रष्ठैः कुशलैर्मेधाविभिः जित परिश्रमैः अस्थिसुखाय मांससुखाय त्वचासुखाय रोमसुखाय चतुर्विधाय सुखपरिकर्मणे संवाहनाय सेवा-हिते समाने अपगत परिश्रमे आस्थान शालातः प्रतिनिष्क्रामति ।

అపుడు పాదపీఠిపైనుండి దిగి ఆస్థానశాల (వ్యాయామశాల) ఎచట కలదో అచటకు వెళ్ళెను. పిమ్మట ఆస్థానశాలయందు ప్రవేశించెను. పిమ్మట అనేక వ్యాయామములచే, అమర్దనములచే, మల్లయుద్ధములచే శరీరము మిక్కిలి అలసిపోగా నూరుమార్లు వేయిమార్లు శుద్ధిచేసిన చక్కని వాసనగల నూనెలచే యథేష్టము కాంతికలుగునట్లుగా మర్దనముచేయునూనెలతో, దర్పమును కలిగించు, అన్ని ఇంద్రియములకు, అవయవములకు ఆహ్లాదమును కలిగించు అభ్యంగనములతో నూనెలను మర్దనము చేయునిపుణులు పరిపూర్ణముగా సుకుమారములు కోమలములైన కాళ్ళుచేతులున్నవారు అభ్యంగనమునందు, పరిమర్దనమునందు, వలన కరణమందు, గుణనిర్మాణమందు నేర్పరులైన వారు, దక్షులు, శ్రేష్ఠులు, కుశలురు, మేధావులు, అలసిపోనివారు ఎముకల సుఖముకొరకు, మాంససుఖము కొరకు, చర్మసుఖము కొరకు, రోమముల సుఖముకొరకు, ఈ విధముగా నాల్గు విధములగు సుఖముకొరకు సంవాహనము (ఒళ్ళు పట్టగా) చేయగా అలసట అంతయు దూరము కాగా ఆస్థానశాలనుండి బయటకు వచ్చెను.

ప్రా. 61.त्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ त्ता मज्जणघरं अनुपविसयि, त्ता समुत्तजालाकुलाभिरामे विचित्तमणिरयणकोट्टिम ताले रमणिज्जे न्हाणमंडवंसि, नाणामणिरयणभट्टिचित्तंसि न्हाणपीढंसि सुहनिसन्ने पुप्फेदएहि य गंधोदएहि य उसिणोदएहि य सुद्धोदएहि य कल्लाणकरण पवरमज्जण विहीए मज्जिए तत्थ

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

कोउयसएहिं बहुविहेहिं कल्लाणगपवरमज्जणावसाणे पंहल-सुकुमाल गंध कासाइयलूहियंगे अहय-सुमहग्घ-दूस-रयण-सुसंवुडे सरससुरभिगोसीस-चंदणाणु लित्तगत्ते सुइ मालावन्नगविलेवणे आविद्धमणिसुवण्णे कप्पियहारद्धहारतिसरय पालंबपलंबमाणे कडिसुत्तयकयसोभे पिणिद्धगेविज्जे अंगुलिज्जग-ललिय कया भरणए वरकडगतुडियथंभियभुए अहियरूव सस्सिरीए कुंडल उज्जेवियणाणे मउड दिट्ट सिरए हारेत्थय सुकय-रइय-वच्छे मुद्दिया-पंगलांगुलिये पालंबपलंबमाणसुकयपड-उत्तरिज्जे नाणामणिकणगरयण-विमलमहारिह निउणोविय मिसिमिसिंत विरइयसुसिलिट्टविसिट्टनद्धाविद्ध-वीरवलए, किं वहुणा, कप्परुक्खए चे व अलंकिय-विभूसिए नरिंदे सकोरिंटमल्लदामेणं चत्तेणं धरिज्जमाणेणं सेयवर चामराहिं उद्धुव्वमाणिहिं मङ्गलजय-सट्टकयालोये अणेग गणनायग-दण्डनायग-रायीसर-तलवर-माडमभिय-कोडुंबिय-मंति-महामंति-गणन-दोवारिय-अमच्च-चेड-पीढमद्द-नगरनिगम-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-दूय-संधिवाल-सद्धिं संपरिवुडे धवलमहामेहनिग्गए इव गहगणदिप्पंत रिक्ख तारागणाण मज्झे ससि व्व पियदंसणे नरवइनरिंदे नरवसहे नरसीहे अब्भहियरायतेयलच्छीए दिप्पमाणे मज्जणघराओ पडिणिक्खमइ ।

४०. ततः येनैव मज्जनगृहं तेनैव उपागच्छति, ततः मज्जनगृहम् अनुप्रविशति, ततः समुक्ताजालाकुलाभिरामे विचित्रमणि-रत्न-कुट्टिम-तले रमणीये स्नानमण्डपे नानामणिरत्न-भक्तिचित्रे स्नानपीठे सुखनिषण्णे पुष्पोदकैश्च, गन्धोदकैश्च, उष्णोदकैश्च, शुद्धोदकैश्च, कल्याण-प्रवर-मज्जन-विध्यामज्जिते कौतुकशतैः कल्याणक-प्रवर-मज्जनावसाने परिमल-सुकुमार-कषायितरूषिताङ्गे (?) अहय(त)-सुमहार्घ-दूस(?) रत्न-सुसंवृते-सरस-सुरभि-गोशीर्ष-चन्दनानुलिप्तगात्रे शुचिमालावर्णकविलेपने आविद्ध-मणि-सुवर्णे कल्पित-हारार्धहार-त्रिसरक-प्रालम्ब-प्रलम्बमाने कटिसूत्रक-कृतशोभः पिनद्धग्रैवेयकः अङ्गुलीयक-ललतिक-ताभरणकः वर-कटक-त्रुटित-स्तम्भित-भुजः अधिक-रूप-सुश्रीकैः कुण्डलोद्योतिताननः मकुट दृष्ट-शिरसि-हारोत्थक-सुकृत-रचित-वक्षसि मुद्रिका-पिङ्गलाङ्गुलीयः प्रालम्ब-प्रलम्बमान-सुकृत पटोत्तरीयः नानामणि-कनक-रत्न-विमल- महार्ह-निपुणैश्च मिसमिसायमान-विरचित-सुश्लिष्ट-

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

विशिष्टनद्धाविद्धवीरवलयः । किं बहुना कल्पवृक्ष इव अलङ्कृत भूषितः नरेन्द्रः सकोरिण्टमल्लदामभिः छत्रेण धार्यमाणेन श्वेतवरचामरैः उद्धूयमानैः मङ्गल-जय-शब्द-कृतालोक अनेक-गणनायक-दण्डनायक-राजेश्वर-तलवर माडमभिय(?) कौटुम्बिक-मन्त्रि-महा मन्त्रि-गणक-दौवारिक- अमात्य-चेट-पीठमर्द-नगर-निगम-श्रेष्ठि-सेनापति-सार्थवाह-दूत-सन्धिवालसार्धे संपरिवृते धवल-महामेघ-निर्गत इव ग्रहगण- दीप्यमान-ऋक्ष-तारागणानां मध्ये शशीव प्रियदर्शनो नरपतिः नरेन्द्रः नरवृषभः नरसिंहः अभ्यर्हित-राज-तेजोलक्ष्मीकः दीप्यमानः मज्जनगृहात् प्रतिनिष्क्रामति ।

పిమ్మట స్నానగృహము ఎచట కలదో అచటకు వచ్చెను. అప్పుడు స్నానగృహమున ప్రవేశించెను. తరువాత ముత్యపుపేటలు వ్రేళ్లాడుచు అందముగానున్న, విచిత్రములగు మణులచే, రత్నములచే పొదగబడిన గచ్చుకల అందమగు స్నానమండపమునందు వివిధమణిరత్నములచే బొమ్మలు అద్దిన స్నానపీఠముపై సుఖముగా కూర్చొనగా, పూలనీటితో, గంధపునీటితో, వేడినీటితో మంచినీటితో మంగళస్నానములు చేయింపగా, మంగళ స్నానములు చేసిన పిమ్మట పరిమళములచే కూడిన మెత్తని విలువైన వస్త్రమును చుట్టగా, అతడి అవయవములకు క్రొత్తదైన, సువాసనగల గోశీర్షమును, (గోరోచనమును) చందనమును, పరిమళ భరితమైన వాటిని అలది, మణులతో కూడిన బంగారు నగలను ధరింపజేసి, పద్దెనిమిది, తొమ్మిది, మూడు వరుసలు గల హారములను వేసి, వడ్డాణమును బిగించి, వ్రేలాడుహారమును, ఉంగరములను ధరింపజేసి భుజములకు, చేతులకు కంకణములను తొడిగి మిక్కిలి అందమైన కుండలములను చెవులకు పెట్టి ముఖము సుందరముగా తలపై పాగా పెట్టి, వక్షఃస్థలముపై హారములను సరిచేసి, ముద్రికలచే వ్రేళ్ళను అలంకరించి, వ్రేలాడునట్లుగా పొడవైన ఉత్తరీయమును వేసి, నానామణి కనక రత్నములచే అమూల్యమైన విలువకల వాటిచే మిసమిసలాడు సుశ్లిష్టములు, విశిష్టములునగు వీరవలయములను ధరింపజేసిరి. ఇంత ఎందుకు? కల్పవృక్షమువలె అలంకరింపబడిన ఆ రాజు గోరింట, మల్లె మాలలతో నిండిన గొడుగు పట్టగా, తెల్లని వింజామరలు వీచుచుండగా, మంగళ, జయశబ్దములను చేయుచున్న అనేక గణనాయకులు, దండనాయకులు, రాజేశ్వరులు, తలవరులు, సైనికాధికారులు, కుటుంబపెద్దలు, మంత్రులు, మహామంత్రులు, గణకులు,

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

దౌవారికులు, అమాత్యులు, చేటులు, పీఠమర్దులు, నాగరికులు, వణిజ నిగమములవారు, శ్రేష్ఠులు, సేనాపతులు, సార్థవాహులు, దూతలు, దుర్గ సంరక్షకులు వెంటరాగా తెల్లని మేఘముల మధ్య నుండి బయటకు వచ్చిన వానివలె, గ్రహగణములు, ప్రకాశించుచున్న ఋక్షములు, తారాగణముల మధ్య వెలుగు చంద్రునివలె ప్రియమగు దర్శనమునిచ్చుచు ఆ నరపతి, నరేంద్రుడు, నరవృషభుడు, నరసింహుడు అగు ఆ రాజు, మహారాజ తేజస్సుచే శోభిల్లుచు, ప్రకాశించుచు స్నానగృహమునుండి బయటకు వచ్చెను.

ప్రా. 62.त्ता जेणेव बहीरिया उवट्टाणसाला तेणेव उवागच्छइ, त्ता सीहासणंसि पुरत्थाभिमुहे निसीययि ।

సం. ततः येनैव बाह्या उपस्थानशाला तेनैव उपागच्छति, ततः सिंहासने पुरस्तात् पूर्वाभिमुखे निषीदति ।

పిమ్మట బాహ్యోపస్థానశాల ఎచట ఉన్నదో అచటకు వచ్చెను. తూర్పు ముఖముగా తిరిగి ఉన్న సింహాసనముపై కూర్చుండెను.

ప్రా. 63.त्ता अप्पणो उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए अट्ठभद्दासणाइं सेयवत्थ पच्चुत्थु - याइं सिद्धात्थय कयमंगलोवयाराइं रयावेइ, त्ता, अप्पणो अदूरसामंते नाणामणि रयण मंडियं अहियपेच्छणिज्जं महाग्घवरपट्टणोग्गयं संहपट्ट भत्तिसय चित्तताणं इहामिय उसभतुरय नरमगरविहगवालग-किंनररुरुसरभचमरकुंजर वणलय पउम-लयभभत्तिचित्तं अभिंतरियं जवणियं अंचावेइ, त्ता नाणा-मणि-रयण-भत्तिचित्तं अत्थरय मिउमसूरगोत्थयं सेयवत्थपच्चुत्थुयं सुमउयं अंगसुह-फरिसगं विसिट्ठं तिसलाए खत्तियाणि भद्दासणं रयावेइ, त्ता कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ, त्ता एवं वयासी ।

సం. ततः आत्मन उत्तरपूर्वस्थिते दिग्भागे अष्टभद्रासनानि शय्यावस्त्र-प्रत्युत्थापितानि सिद्धार्थक-कृत-मङ्गलोपचाराणि रचितानि । ततः आत्मनः अदूरसामन्ते नानामणिरत्नमण्डितं अधिकप्रेक्षणीयं महार्घ-वर-पट्टणोद्गतं सिंह-पट्ट—भक्तिशत-चित्रार्पितं ईहामृग-वृषभ-तुरग-नर-मकर-विहग-व्यालक-किंन्नर-रुरु-शरभ-चमर-कुञ्जर-वनलता-पद्मलता भक्तिचित्राभ्यन्तरितां यवनिकां अञ्चयति । ततः नानामणिरत्न-भक्तिचित्रं अत्थरय-मृग-मसूर-गोस्तन शय्यावस्त्र

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

प्रत्युत्थिकं सुमृदुकं अङ्गसुख-स्पर्शकं विशिष्टं त्रिशलायै क्षत्रियायै रचयितम् । ततः कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दापयति । ततः एवमवादीत् ।

పిమ్మట తనకు ఈశాన్య భాగమున ఎనిమిది భద్రాసనములను శయ్యా వస్త్రములచే కప్పించి, మంగళకరములుగా చేయబడిన వాటిని సిద్ధము చేయించెను. పిమ్మట తనకు కొద్ది దూరమున నానామణి రత్నములచే కూడిన, దర్శనీయమగు, మిక్కిలి వెలగల, నగరములందు సిద్ధము చేయబడిన, సింహపట్టము గల, ఈహామృగములు, ఎద్దులు, గుర్రములు, మానవులు, మొసళ్లు, పక్షులు, పాములు, కిన్నరులు, తేళ్లు, శరభములు, చమరీమృగములు, ఏనుగులు, వనలతలు, పద్మలతలు మున్నగువాని బొమ్మలు చిత్రించిన లోపలి తెరను సిద్ధము చేయించెను. దానివెనుక 'త్రిశల' కొరకు ఒక సింహాసనమును నానామణి రత్నములతో కూడిన దానిని తెల్లనివస్త్రముచే కప్పించి, మృదువుగా, శరీరమునకు సుఖమును కలిగించునట్లుగా చేయించెను. పిమ్మట కౌటుంబిక పురుషులను పిలచెను. వారితో ఇట్లనెను.

ప్రా. 64.खिप्पां एव, भो देवाणुप्पिया । अट्ठंगमहानिमित्तसुत्तत्थधारए विविहसत्थ कुशले सुविण तक्खण पाढए सद्दावेह ।

సం. क्षिप्रम् एव भो देवानुप्रियाः! अष्टाङ्ग-महानिमित्त-सूत्रार्थधारकं विविध-शास्त्र-कुशलं स्वप्न-लक्षण-पाठकं शब्दापय ।

ఓ దేవానుప్రియులారా! వెంటనే అష్టాంగ మహా నిమిత్తము సూత్రార్థములు తెలిసిన, వివిధ శాస్త్రములయందు కుశలుడైన స్వప్నలక్షణ పాఠకుని పిలిపింపుడు.

* * * * *

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

SANSKRIT ACADEMY PUBLICATIONS

OLD PUBLICATIONS PUBLISHED DURING THE YEAR 1956 - 2001 (50% Discount)

S.No	Name of the book (publication)	Year of Publication	Original Rate (Rs.)
1	Jnanchturvimsi	1956	20.00
2	Rigarthasara Part - I	'1959	25.00
3	Stories from the Kathasaritsagara-I (out of stock)	1960	20.00
4	Sitaramavihara Kavya (out of stock)	1962	25.00
5	Danavivekodyota - Part-I	1964	25.00
6	Catalogue of Skt.Mss.in O.U.Library (out of stock)	1964	150.00
7	Stories from the Kathasaritsagara Part-II	1965	25.00
8	Aryasaptasati	1966	50.00
9	Vikramorvasiyam	1966	30.00
10	Danavivekodyota Part - II	1966	30.00
11	Danavivekodyota Part - III	1967	35.00
12	Sahityaratnakara Part - I (out of stock)	1972	50.00
13	Sahityaratnakara Part - II	1974	50.00
14	Kasika Part - III (Indices) Vol.I	1977	70.00
15	Journal of Skt Academy Vol.I	1979	25.00
16	Journal of Skt Academy Vol.II (out of stock)	1980	25.00
17	Koundinya siksha (out of stock)	1980	5.00
18	Sahityaratnakara Part - III	1981	50.00
19	Padamanjari Part - I	1981	120.00
20	Journal of Skt Academy Vol.III	1981	25.00
21	Padamanjari Part - II	1981	120.00
22	Journal of Skt Academy Vol.IV	1982	25.00
23	Samskrita Kavijivitam Part - II (out of stock)	1982	90.00
24	Sangitachandra	1982	75.00
25	Kriyasvaralakshanam	1983	50.00
26	Parasika Lokoktayah	1983	20.00
27	Journal of Skt Academy Vol.V	1983	25.00
28	Minor works of Neelakantha Deekshita	1984	25.00
29	Journal of Skt Academy Vol.VI	1984	25.00
30	Journal of Skt Academy Vol.VII	1985	25.00
31	Kasika Vivarana Panjika (Nyasa-I)	1985	120.00
32	Kasika Part - III (Indices) Vol. II	1985	75.00
33	Mahisasatakam	1985	30.00
34	Kasika Vivarana Panjika (Nyasa-II)	1986	120.00
35	Katha in Sanskrit Poetics	1986	40.00
36	Journal of Skt Academy Vol.VIII	1986	25.00
37	Paribhashendushekhara	1987	90.00
38	Journal of Skt Academy Vol.IX	1987	25.00
39	Journal of Skt Academy Vol.X	1988	25.00
40	Kadambarikathasara	1988	30.00
41	Ayurvedabdhisara Part - I	1988	100.00
42	Journal of Skt Academy Vol.XI	1989	25.00
43	Suryadandaka	1989	20.00
44	Kavyalakshanavada	1989	20.00
45	Journal of Skt Academy Vol.XII	1990	25.00
46	Abhinavavasavadatta	1990	20.00
47	Ayurvedabhisara Part - II	1990	125.00
48	Journal of Skt Academy Vol.XIII	1991	25.00
49	Prakritasabdapradipika	1991	40.00
50	Journal of Skt Academy Vol.XIV	1992	25.00
51	Harivayustutih	1992	30.00
52	Samskrita Kavijivitam Part - I (out of stock)	1993	90.00
53	Journal of Skt Academy Vol.XV	1993	25.00
54	Journal of Skt Academy Vol.XVI	1994	25.00
55	Journal of Skt Academy Vol.XVII	1995	25.00
56	Yogasutrasara	1996	15.00
57	Dhatukarika	1996	25.00
58	First Book of Sanskrit (Telugu)	2001	50.00

NEW PUBLICATIONS (WITH ISBN NUMBERS) PUBLISHED UNDER FINANCIAL ASSISTANCE OF RASHTRIYA SANSKRIT SANSTHAN, NEW DELHI FROM 2002 (20 % Discount)

59	Panditarajakavyasamgraha (re-print)	2002	150.00
60	Selection from Prakrit Literature (telugu)	2003	20.00
61	Gitagovindamahakavyam (re-print)	2003	200.00
62	Hariharatattva Bhumika	2004	25.00

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

63	Amrutavarshini	2004	50.00
64	Samskrita Pathapradarsini (Intermediate IIyrs Sanskrit text. eng.tr) (out of stock)	2005	50.00
65	Samskrita Pathapradarsini (Intermediate IIyrs Sanskrit text. Telu.tr) (out of stock)	2005	50.00
66	Sri Ramakamamritam	2005	40.00
67	Manishapanchakam	2005	40.00
68	Astrology An Authentic Science	2006	15.00
69	Compositions of Sada Siva Brahmendra saraswati	2006	30.00
70	Samskrta Vaijayanti	2006	50.00
71	Contribution of Andhra toSanskrit Literature (out of stock)	2007	112.00
72	Minor works of Sri sadasivabrahmendra saraswati	2007	30.00
73	Kashika of Jayaditya and Vamana(reprint)15% Disc	2008	1000.00
74	Journal of Sanskrit Academy-XVIII (out of stock)	2008	50.00
75	Sanskrit Literature rendered into Urdu	2008	160.00
76	Ganakapaniniyam-I ISBN -978-93-80171-01-2	2009	25.00
77	MinorWorks of Kshemendra ISBN - 978-93-80171-02-9	2009	400.00
78	Sanskrit-Computer Dictionary ISBN - 978-93-80171-04-3	2009	175.00
79	Gems from Sanskrit Literature ISBN - 978-93-80171-03-6	2009	80.00
80	Shaktivada ISBN -978-93-80171-05-0	2009	90.00
81	Pravasi ISBN -978-93-80171-00-5	2009	80.00
82	The Journal of Sanskrit Academy Vol.XIX	2009	80.00
83	Glimpse into Kautilya's Arthashastra ISBN -978-93-80171-07-4	2009	50.00
84	Kshemendra Sahitya Saurabham ISBN-978-93-80171-06-7	2009	100.00
85	Vanamala-II ISBN -978-93-80171-09-8	2010	100.00
86	Introduction to Sanskrit Literary Criticism ISBN -978-93-80171-08-1	2010	40.00
87	Surivijayam ISBN -978-93-80171-12-8	2010	70.00
88	Panchatantra ISBN -978-93-80171-10-4	2010	200.00
89	Dramatis Personae of Valmiki Ramayana ISBN-978-93-80171-11-1	2010	190.00
90	Ganakapaniniyam-II ISBN -978-93-80171-16-6	2010	140.00
91	Abhijnana Shakuntalam ISBN -978-93-80171-13-5	2010	65.00
92	Prasthanatraya Prasnamala ISBN -978-93-80171-14-2	2010	65.00
93	Ha...ha...hu...hu.. ISBN -978-93-80171-15-9	2010	65.00
94	Journal of Sanskrit Academy-Vol. XX	2010	150.00
95	Samskrita Kavijeevitham-Part-I Reprint	2010	125.00
96	Samskrita Kavijeevitham-Part-II Reprint	2010	125.00
97	Vemagita ISBN -978-93-80171-17-3	2010	100.00
98	Bhanavanjmaya Charitam ISBN -978-93-80171-18-0	2010	250.00
99	Bharatanuvarnanam ISBN - 978-93-80171-19-7	2010	65.00
100	Tarkasashtra pravesika	2010	150.00
101	Agamavimarsha ISBN -978-93-80171-20-3	2011	80.00
102	Shilpasree ISBN -978-93-80171-21-0	2011	60.00
103	Proceedings of the Seminar "Contribution of Swamy Dayananda Saraswati to Sanskrit Studies" ISBN -978-93-80171-22-7	2011	150.00
104	Instrumental case in Sanskrit Literature ISBN -978-93-80171-23-4	2011	100.00
105	Varadabhyudaya Champu ISBN -978-93-80171-24-1	2011	85.00
106	Saramanjari ISBN -978-93-80171-25-8	2011	100.00
107	Vyavahara Chintamani ISBN -978-93-80171-26-5	2011	500.00
108	Brahmasutra vritti -ISBN 978-93-80171-27-2	2011	450.00
109	Baratarasa Prakaranam -ISBN 978-93-80171-28-9	2011	65.00
110	Journal of Sanskrit Academy Vol. XXI	2011	150.00
111	Surapura samskhipta Rajakeeya Itihasa -ISBN 978-93-80171-29-6	2012	100.00
112	Vagbushanam - ISBN 978-93-80171-30-2	2012	75.00
113	Prakruti vilasa kavyam -ISBN 978-93-80171-31-9	2012	90.00
114	Sanskrit Dictionary of Computers (Re-print) ISBN 978-93-80171-32-6	2012	175.00
115	Journal of Sanskrit Academy Vol. XXII	2012	150.00
116	Proceedings of the National Seminar on Samskrutam, samskruti samajascha	2013	150.00
117	Avayavagrantha ISBN 978-93-80171-33-3	2013	275.00
118	Journal of Sanskrit Academy Vol. XXIII	2013	150.00
119	Danda Viveka ISBN 978-93-80171-35-7	2013	450
120	Katyayana Smrithi Saraddhara ISBN 978-93-80171-37-1	2013	450
121	Katyayana Matasangraha ISBN 978-93-80171-36-4	2013	100
122	Journal of Sanskrit Academy Vol. XXIV	2016	150.00
123	Journal of Sanskrit Academy Vol. XXV	2018	150.00
1	The Nector-Drops of Fine Statements in Patanjali's Mahabhashya		100.00
2	Sriramachandra laghukavya sangraha		33.00
3	Samasamayikam Parasikalokoktaya with English translation		30.00
4	Sankhyakarika		75.00
5	Technical Words		250.00
6	Vedantasara		55.00
7	Sarvadarshana Sangraham		100.00

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy

In Public domain. Digitization Muthulakshmi Research Academy
ISBN – 978-93-80171-40-1

SANSKRIT ACADEMY
(Adarsha Shodha Sansthan)
Osmania University, Hyderabad - 500 007 (T.S)